

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ. ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ - ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μάθημα: Ποινική Δικονομία και ΕΣΔΑ – Θέματα Ευρωπαϊκού Ποινικού Δικονομικού
Δικαίου

Διδάσκοντες: Αναπληρωτής Καθηγητής Αρ. Τζαννετής

Επίκουρος Καθηγητής Αλ. Δημάκης (επιβλέπων)

**ΔΥΑΔΙΚΕΣ ΚΥΡΩΣΕΙΣ, ΔΕΔΙΚΑΣΜΕΝΟ ΚΑΙ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΗ**

Κωνσταντίνος Αποστολός

Άννα Γαβαλά

Αθήνα, Μάιος 2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I.Εισαγωγή[ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ]	5
II.Η προβληματική των δυαδικών Κυρώσεων [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ]	6
III. Η αρχή ne bis in idem [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ]	7
IV. Η αρχή «ne bis in idem» στο άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και η ερμηνευτική προσέγγισή της από το ΕΔΔΑ [ΓΑΒΑΛΑ]	8
1. Σχέση Ποινικής διαδικασίας και ποινικής κύρωσης- Κριτήρια ENGEL.....	9
1.1. Μεταγενέστερη (πρώιμη) Νομολογία- Συμμόρφωση στα κριτήρια ENGEL.....	11
2. Ταυτότητα της πράξης.....	18
3. Η έννοια της Διπλής κατηγορίας.....	20
3.1. Η αθώωση ή καταδίκη ως προϋπόθεση ενεργοποίησης της αρχής «ne bis in idem».....	21
3.2. Η έννοια της τελικής απόφασης.....	22
3.3. Η έννοια του επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των διαδικασιών- Μεταστροφή νομολογίας/ περιορισμός δικαιώματος από το ΕΔΔΑ/ συμμόρφωση με κριτήρια Α και Β ΚΑΤΑ ΝΟΡΒΗΓΙΑΣ.....	23
4. Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ μετά την εισαγωγή του κριτηρίου του «επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο».....	33
5. Οι εξαιρετικές περιστάσεις του άρθρου 4 παρ.2 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.....	37
V. Η νομολογία του ΔΕΕ [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ]	39
VI. Η νομολογία των Εθνικών Δικαστηρίων [ΓΑΒΑΛΑ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ]	43
1. Η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων [ΓΑΒΑΛΑ]	43
2. Η νομολογία του ΣτΕ [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ].....	52
2.1. Η αρχική προσέγγιση του ΣτΕ.....	52
2.2 Τα αντεπιχειρήματα των αποφάσεων του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης – Σιταρίδης κατά Ελλάδος [ΓΑΒΑΛΑ]	53

2.3.	Η νομολογία του ΣτΕ μετά τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης – Σιταρίδης κατά Ελλάδος [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ].....	63
2.4.	Η καθοριστική ΟλΣτΕ 359/2020.....	65
2.5.	Το παράδοξο που εισάγεται [ΓΑΒΑΛΑ].....	66
3.	Το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ].....	67
4.Η	ρύθμιση του άρ. 32 του Ν. 4745/2020 [ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ].....	69
VII.	Το Τεκμήριο Αθωότητας του Κατηγορουμένου [ΓΑΒΑΛΑ].....	71
1.	Η έννοια και λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ.....	74
2.	Η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας από το Συμβούλιο της Επικρατείας (επί τελωνειακών και φορολογικών διαφορών).....	76
2.1.	Ο βαθμός δέσμευσης του διοικητικού δικαστή από την προηγηθείσα αθωωτική απόφαση του Ποινικού Δικαστηρίου.....	77
2.2.	Το βάρος επίκλησης και απόδειξης της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης.....	80
2.3.	Η ισχύουσα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ και το τεκμήριο αθωότητας...	83
3.	Διαφοροποίηση του τεκμηρίου αθωότητας από την αρχή ne bis in idem.....	85
4.	Η ευθύνη νομικών προσώπων σύμφωνα με τις νεοπαγείς ρυθμίσεις του Ν. 5090/2024 - Δυαδικές κυρώσεις και τροποποιήσεις.....	91
VIII.	Επίλογος [ΓΑΒΑΛΑ].....	97
IX.	Βιβλιογραφία- Νομολογία.....	

Πίνακας Συντομογραφιών

ΔΕΕ Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΕΚ Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΕΔΔΑ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΔΑ Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ν. Νόμος

Παρ. Παράγραφος

ΣτΕ Συμβούλιο της Επικρατείας

ΦΠΑ Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

ΧΘΔ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

I. Εισαγωγή

Με την παρούσα εργασία επιχειρείται η ευσύνοπτη, αλλά και όσο το δυνατόν πληρέστερη προσέγγιση του ζητήματος των δυαδικών κυρώσεων στην ελληνική έννομη τάξη, όπως και η σύνδεσή του με την αρχή *ne bis in idem* και το τεκμήριο αθωότητας. Πρόκειται για ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα, το οποίο έχει απασχολήσει έντονα τη θεωρία και νομολογία τουλάχιστον την τελευταία 15ετία. Στο πλαίσιο αυτό ερευνάται διαχρονικά και διεξοδικά η πλούσια νομολογία τόσο του ΕΔΔΑ όσο και του ΔΕΕ επί του ζητήματος, ενώ επιχειρείται η συστηματοποίησή της, η διαπίστωση ομοιοτήτων και διαφορών, καθώς και η εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με αυτή. Παράλληλα, ερευνάται η κυμαινόμενη νομολογία του ΣτΕ επί του ζητήματος και η θέση του Αρείου Πάγου έως σήμερα. Εξάλλου, βάρος δίδεται στην ερμηνεία της νέας διάταξης του άρ. 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ που αφορά στη δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου από τις αθωωτικές αποφάσεις και τα απαλλακτικά βουλεύματα του ποινικού δικαστηρίου. Τέλος, ερευνάται και αξιολογείται η επίδραση της ρύθμισης του άρ. 32 του Ν. 4745/2020 ως απάντηση του Έλληνα νομοθέτη στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων, καθώς και η καινοτομία που εισήχθη με το άρ. 133 Ν. 5090/2024 αναφορικά με τις κυρώσεις σε νομικά πρόσωπα για το αδίκημα της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες.

II. Η προβληματική των δυαδικών κυρώσεων

Με τον όρο «δυαδικές κυρώσεις» ή σύστημα «δυαδικών κυρωτικών διαδικασιών» (*dual proceedings/double track enforcement system*) νοείται το μοντέλο οργάνωσης της κυρωτικής λειτουργίας του Κράτους κατά το οποίο η ίδια συμπεριφορά είναι δυνατόν να επισύρει τόσο ποινικές όσο και διοικητικές κυρώσεις. Το μοντέλο των δυαδικών κυρώσεων αντιδιαστέλλεται προς «μονιστικά κυρωτικά συστήματα» (*una via systems*), κατά τα οποία μια συμπεριφορά τιμωρείται είτε ποινικά είτε διοικητικά, ουχί όμως με διπλή κύρωση.¹ Η επιλογή του ενός ή του άλλου συστήματος είναι καθαρά δικαιοπολιτική και συνδέεται με τις αντιλήψεις του Νομοθέτη για την πληρέστερη και αποτελεσματικότερη τιμωρία μιας παραβατικής συμπεριφοράς. Δυαδικές κυρώσεις προβλέπονται για πληθώρα παραβάσεων, όπως οι φορολογικές, τα αδικήματα της λαθρεμπορίας, του νόμου περί Κεφαλαιαγοράς, του νόμου περί προστασίας του ανταγωνισμού, του νόμου περί προστασίας του περιβάλλοντος κ.λπ. Δικαιολογητικός λόγος της επιλογής του συστήματος δυαδικών κυρώσεων υποστηρίζεται ότι είναι η διαφορετική φύση τους,² δηλαδή, η ποινική κύρωση εκφράζει έντονη κοινωνικοηθική απαξία, ενώ η διοικητική την απλή ανάγκη υπακοής και συμμόρφωσης στους διοικητικούς κανόνες.³

Στο σημείο αυτό διευκρινίζεται ότι η επιβολή τόσο ποινικής όσο και διοικητικής κύρωσης για μια παραβατική συμπεριφορά δεν συνιστά άνευ ετέρου διπλή απαξιολόγηση της ίδιας πράξης και είναι καταρχήν νόμιμη. Πρόβλημα, αντίθετα, ανακύπτει, όταν επιβάλλονται δύο ποινές για την ίδια συμπεριφορά, δηλαδή, κατά κανόνα όταν η διοικητική κύρωση έχει χαρακτήρα κρυπτοποινής, οπότε παραβιάζεται η θεμελιώδης αρχή *ne bis in idem*.

III. Η αρχή *ne bis in idem*

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του Εβδόμου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ «Κανένας δεν μπορεί να διωχθεί ή καταδικασθεί ποινικά από τα δικαστήρια του ίδιου

---

¹ Τσόλκα, «*Ne bis in idem*» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση. Μία σύνθετη προβληματική εν μέσω διασταυρώσεων της Ε.Σ.Δ.Α. με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠοινΧρ 2015, 625 επ. και Αναγνωστόπουλος Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρ 2015, 623 επ.

² Σημαντήρας, Διοικητικές κυρώσεις, 2021, 254.

³ Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο Γενικό μέρος, 2020, 89.

Κράτους, για μια παράβαση για την οποία ήδη αθωώθηκε ή καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση σύμφωνα με το νόμο και την ποινική δικονομία του Κράτους αυτού. Περαιτέρω, κατά το άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Κανείς δεν διώκεται ούτε τιμωρείται ποινικά για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αθωωθεί ή καταδικαστεί εντός της Ένωσης με οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σύμφωνα με τον νόμο». Ενώ η ίδια αρχή προβλέπεται και στο άρθρο 54 της Σύμβασης Εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν της 14ης Ιουνίου 1985, στο οποίο ορίζεται ότι: «Όποιος δικάστηκε τελεσίδικα από ένα συμβαλλόμενο μέρος δεν μπορεί να διωχθεί από ένα άλλο συμβαλλόμενο μέρος για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, υπό τον όρο όμως ότι, σε περίπτωση καταδίκης, η ποινή έχει εκτιθεί ή εκτίεται ή δεν μπορεί πλέον να εκτιθεί σύμφωνα με τους νόμους του συμβαλλόμενου μέρους που επέβαλε την καταδίκη».⁴

Στις διατάξεις αυτές προβλέπεται η αρχή της απαγόρευσης της διπλής δίωξης ή τιμωρίας του δράστη για την ίδια πράξη (*ne bis in idem*). Ειδικότερα, με την ως άνω αρχή καθιερώνεται η απαγόρευση νέας ποινικής δίωξης ή καταδίκης ενός προσώπου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά (*idem factum*), τα οποία έχουν αμετακλήτως κριθεί στο πλαίσιο άλλης ποινικής διαδικασίας και έχουν οδηγήσει στην καταδίκη ή αθώωση του εν λόγω προσώπου και, επομένως, το δικαίωμά του να μη καταδικαστεί εκ νέου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά.⁵ Ωστόσο, είναι δυνατόν μια κύρωση να προβλέπεται στο νόμο ως διοικητική, αλλά να είναι τόσο βαριά, ώστε να έχει τα χαρακτηριστικά ποινικής κύρωσης, να είναι, δηλαδή, «κρυπτοποινή». Στην περίπτωση αυτή, άμα τη κατάφαση του ποινικού χαρακτήρα της διοικητικής αρχής διεκδικεί εφαρμογής η αρχή *ne bis in idem* και η σωρευτική επιβολή ποινικών και διοικητικών κυρώσεων για την ίδια παράβαση δεν είναι νόμιμη. Συνεπώς, κρίσιμο είναι το ερώτημα αν μία -διοικητική- κύρωση έχει ποινικό χαρακτήρα, από το οποίο εξαρτάται και η απάντηση στο ερώτημα εάν σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, είναι δυνατή η σωρευτική επιβολή και διοικητικών και ποινικών κυρώσεων.

Η έννοια της ποινικής διαδικασίας και της ποινής έχει αυτόνομο χαρακτήρα, τόσο υπό το φως της ΕΣΔΑ, όσο και του ΧΘΔΕΕ, με αποτέλεσμα η νομολογία του ΕΔΔΑ

---

⁴ Με τους νόμους 1705/1987, 2462/1997 και 2584/1997 η Ελλάδα κύρωσε αντίστοιχα το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τη Σύμβαση Εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν της 14ης Ιουνίου 1985.

⁵ *Πρεβεδέρου*, Προτάσεις για τη διασφάλιση συνοχής της νομολογίας του ΔΕΕ σχετικά με την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* (υποθέσεις C-117/20, C-151/20 και C-203/20), *prevedourou.gr*

και του ΔΕΕ να αποβαίνει κρίσιμη για την ερμηνεία και οριοθέτηση των εννοιών αυτών.

IV. Η αρχή «ne bis in idem» στο άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και η ερμηνευτική προσέγγισή της υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ

Η αρχή «ne bis in idem» δεν προβλέφθηκε εξ αρχής στην ΕΣΔΑ. Η ενσωμάτωσή της στη Σύμβαση έγινε με το 7ο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, το οποίο τέθηκε προς υπογραφή στις 22 - 11 - 1984 και άρχισε να ισχύει την 1^η - 11 - 1988. Η σχετική με την αρχή «ne bis in idem» ρύθμιση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ δεν έγινε ομόφωνα δεκτή από τα κράτη - μέλη, που είχαν υπογράψει τη Σύμβαση.

Ειδικότερα, διστακτικές στην κύρωση του συγκεκριμένου Πρωτοκόλλου εμφανίστηκαν οι Κάτω Χώρες, καθώς και η Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο ενώ η Γαλλία διατύπωσε επιφύλαξη ως προς το άρθρο 4, περιορίζοντας την εφαρμογή του μόνο στις παραβάσεις, που έχουν ποινικό χαρακτήρα. Όμοιο περιεχόμενο με την επιφύλαξη της Γαλλίας είχαν και οι δηλώσεις, που διατύπωσαν επ' ευκαιρία της υπογραφής του 7ου Πρωτοκόλλου, η Γερμανία, η Αυστρία, η Ιταλία και η Πορτογαλία, με τις οποίες διευκρινιζόταν ότι η προστασία του άρθρου 4 αφορά την απαγόρευση επιβολής για δεύτερη φορά ποινικών κυρώσεων, μόνο όμως υπό την έννοια, την οποία έχει αυτός ο όρος στην εσωτερική έννομη τάξη⁶. Επιπλέον, στις διαπραγματεύσεις για

---

⁶ Όπως αναφέρεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Pedro Cruz Villalón της 12ης Ιουνίου 2012 στην υπόθεση ΔΕΕ C-617/10 Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson, ECLI:EU:C:2012:340, «Αυτή η έλλειψη συναίνεσης μπορεί να οφείλεται στη σημασία που έχουν τα μέσα διοικητικής καταστολής σε μεγάλο αριθμό κρατών μελών, καθώς και στην ιδιαίτερη έμφαση που τίθεται σε αυτά τα κράτη μέλη, τόσο στη διαδικασία όσο και στην επιβολή ποινικών κυρώσεων. Αφενός, τα κράτη μέλη δεν επιθυμούν να απωλέσουν την αποτελεσματικότητα που χαρακτηρίζει τις διοικητικές κυρώσεις, ιδίως σε τομείς στους οποίους οι δημόσιες εξουσίες ενδιαφέρονται να διασφαλίσουν την πιστή τήρηση της νομιμότητας, όπως είναι το φορολογικό δίκαιο ή το δίκαιο της δημόσιας ασφάλειας. Αφετέρου, ο εξαιρετικός χαρακτήρας της ποινικής διαδικασίας, καθώς και οι εγγυήσεις που περιβάλλουν τον κατηγορούμενο κατά τη διάρκεια της δίκης οδηγούν τα κράτη μέλη να κατοχυρώνουν υπέρ εαυτών ένα περιθώριο εκτιμήσεως προκειμένου να καθορίζουν τις συμπεριφορές, που πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ποινικής διώξεως».

τη μελλοντική προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ, τα κράτη μέλη και η Ένωση έχουν αποφασίσει να εξαιρέσουν, προς το παρόν, τα Πρωτόκολλα της ΕΣΔΑ και συνακόλουθα και το 7ο Πρωτόκολλο.⁷

Σε αδρές γραμμές, όπως προκύπτει από τη διατύπωση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, η αρχή «ne bis in idem» προϋποθέτει δύο τουλάχιστον ποινικές διαδικασίες, η πρώτη από τις οποίες έχει τερματιστεί με αμετάκλητη απόφαση, είτε καταδικαστική είτε απαλλακτική ενώ η δεύτερη, που έπεται της πρώτης, στρέφεται κατά του ίδιου προσώπου και αφορά τα αυτά πραγματικά περιστατικά. Προσεγγίζοντας τις περιπτώσεις που, σύμφωνα με το δίκαιο των κρατών μελών, επισύρουν τόσο διοικητικές όσο και ποινικές κυρώσεις, το ΕΔΔΑ επικεντρώθηκε στην ερμηνεία των τριών συστατικών στοιχείων της αρχής «ne bis in idem», όπως αυτά αποτυπώνονται στο άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, δηλαδή στην ερμηνεία των εννοιών της ποινικής κύρωσης και ποινικής διαδικασίας, της ταυτότητας της πράξης και της διπλής κατηγορίας.⁸

1. Σχέση Ποινικής διαδικασίας και ποινικής κύρωσης- Κριτήρια ENGEL

Η αρχή «ne bis in idem» εφαρμόζεται μόνο σε ποινικές διαδικασίες, διαφορετικά, όταν δηλαδή δεν υπάρχει καταρχάς ποινική υπόθεση, δεν μπορεί να γίνει λόγος για διπλή δίωξη ή καταδίκη και συνακόλουθα δε συντρέχει περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.⁹ Όμως, για τον προσδιορισμό των εννοιών της ποινικής διαδικασίας και ποινικής κύρωσης, το ΕΔΔΑ δεν αρκείται στο κριτήριο του στείρου ενδεχομένως νομικού χαρακτηρισμού της κύρωσης ως «ποινικής» ή «διοικητικής», σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, η αποκλειστική -κοντόφθαλμη υιοθέτηση του οποίου θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποτελέσματα ασύμβατα με τους σκοπούς της ΕΣΔΑ. Έτσι, σύντομα το ΕΔΔΑ καθιέρωσε ακόμη δύο κριτήρια, τα οποία, από κοινού με το κριτήριο του νομικού χαρακτηρισμού, κατέστησαν παγκοίμως γνωστά ως

---

⁷ Σχετική αναφορά γίνεται στις προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Pedro Cruz Villalón στην υπόθεση ΔΕΕ C-617/10 Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson, όπ.π., στις οποίες γίνεται παραπομπή στην έκθεση της Επιτροπής των Υπουργών της 14ης Οκτωβρίου 2001, αναφορικά με την επεξεργασία νομικών μέσων για την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ.

⁸ Αναφορά σε σχετικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και στα κριτήρια, που αυτές υιοθέτησαν για την ερμηνεία του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, γίνεται σε Οδηγό του ΕΔΔΑ με ημερομηνία τελευταίας ανανέωσης την 30η Απριλίου 2022 (Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention of Human Rights, Right not to be tried or punished twice – Updated on 30 April 2022), ιδ. <https://www.echr.coe.int>.

⁹ Timofeyev και Postupkin κατά Ρωσίας (προσφυγές υπ' αριθ. 45431/14 και 22769/15) της 19.01.2021.

κριτήρια «Engel», καθότι διατυπώθηκαν το πρώτον στην απόφαση Engel and Others κατά Ολλανδίας. Υπό το πρίσμα των κριτηρίων αυτών επιχειρείται η ασφαλής προσέγγιση του όρου «ποινική κύρωση», με τρόπο ώστε να καταλαμβάνει και κυρώσεις της δημόσιας εξουσίας, που καίτοι χαρακτηρίζονται τύποις ως διοικητικές και εξυπηρετούν την διασφάλιση δημοσιονομικών συμφερόντων, διαθέτουν εν τοις πράγμασι ποινική υφή κατασταλτικού χαρακτήρα¹⁰.

Μάλιστα το ΕΔΔΑ ξεπερνά με ευκολία το κριτήριο του νομικού χαρακτηρισμού (1^ο κριτήριο)¹¹, ενώ αντίθετα θεωρεί ως αποφασιστικής σημασίας τα «επόμενα» δύο κριτήρια, δηλαδή αφενός μεν τη φύση της παράβασης (2^ο κριτήριο), για την οποία εκκινεί η διαδικασία και επιβάλλεται η κύρωση, αφετέρου δε τη βαρύτητα της κύρωσης (3^ο κριτήριο).

Στο πλαίσιο του 2^{ου} κριτηρίου (της φύσης της παράβασης), ελέγχεται, καταρχάς, ο κύκλος των προσώπων, στα οποία απευθύνεται ένας κανόνας, που προβλέπει κυρώσεις για συγκεκριμένη συμπεριφορά. Όταν, δηλαδή, ο κανόνας απευθύνεται στο σύνολο των πολιτών και όχι σε συγκεκριμένη ομάδα προσώπων, που τελούν υπό ειδικό καθεστώς, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στο πειθαρχικό δίκαιο, υπάρχει σοβαρή ένδειξη υπέρ του ποινικού χαρακτήρα της κύρωσης¹². Επίσης, λαμβάνεται υπόψη από το ΕΔΔΑ και ο σκοπός της κύρωσης, αν, δηλαδή, επιδιώκεται η αποκατάσταση ζημίας με την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης, η κύρωση δεν έχει ποινικό χαρακτήρα¹³, αντίθετα κείται αν η κύρωση αποβλέπει στον κολασμό του δράστη προς αποφυγή υποτροπής του¹⁴. Εξάλλου, το γεγονός ότι η κύρωση αποσκοπεί στην προστασία εννόμων αγαθών, τα οποία κατά τη συνήθη νομοθετική πρόβλεψη προστατεύονται με διατάξεις του ποινικού δικαίου, συνηγορεί, σύμφωνα με μία ικανή μερίδα της νομολογίας του ΕΔΔΑ, υπέρ του ποινικού χαρακτηρισμού της¹⁵.

---

¹⁰ ΕΔΔΑ Engel and Others κατά Ολλανδίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 08.06.1976 (προσφυγές υπ' αριθ. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72)

¹¹ Ευγενία Β. Πρεβεδούρου, Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων - Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015, άρθρο στην ιστοσελίδα της, αναλυτικά κατωτέρω.

¹² ΕΔΔΑ Öztürk κατά Γερμανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 8544/79) της 21.02.1984, Lauko κατά Σλοβακίας (προσφυγή υπ' αριθ. 26138/95) της 02.09.1998.

¹³ ΕΔΔΑ Jussila κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 73053/01) της 23.11.2006.

¹⁴ ΕΔΔΑ Ezech και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου (προσφυγές υπ' αριθ. 39665/98 και 40086/98) της 09.10.2003, Maresti κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 55759/07) της 25/06/2009.

¹⁵ ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 10.02.2009 (προσφυγή υπ' αριθ. 14939/03)

Αναφορικά με το 3^ο κριτήριο (φύση και βαρύτητα της κύρωσης), τούτο αποκρυσταλλώνεται στην Σκέψη 82 της απόφασης Engel and Others κατά Ολλανδίας όπου «η ποινική χροιά μιας δίκης εξαρτάται από το βαθμό βαρύτητας της κύρωσης, στην οποία υπόκειται a priori το πρόσωπο, για το οποίο πρόκειται και όχι από τη βαρύτητα της κύρωσης, που τελικά επιβλήθηκε». Ειδικότερα, οι στερητικές της ελευθερίας ποινές¹⁶ και οι χρηματικές ποινές, για την είσπραξη των οποίων απειλείται στερητική της ελευθερίας ποινή¹⁷ ή οι οποίες καταχωρούνται στο ποινικό μητρώο¹⁸, κατοχυρώνουν, κατά κανόνα, ποινικό χαρακτήρα.

Τα προμνησθέντα κριτήρια δεν είναι απαραίτητο να συντρέχουν σωρευτικά, αν και δεν αποκλείεται από το ΕΔΔΑ η επιδίωξη για σωρευτική κατάφαση τους, στην περίπτωση που από την εξέταση του κάθε κριτηρίου ξεχωριστά δεν μπορεί να εμπεδωθεί στέρεα κρίση για την ποινική φύση μιας διαδικασίας¹⁹.

1.1. Μεταγενέστερη (πρώιμη) Νομολογία- Συμμόρφωση στα κριτήρια ENGEL

Στα κριτήρια, που διατυπώθηκαν στην απόφαση Engel, παραπέμπουν και οι μεταγενέστερες αποφάσεις του ΕΔΔΑ, οι οποίες τάσσονται σταθερά υπέρ της διασταλτικής ερμηνείας της εννοίας της «ποινικής κύρωσης», η οποία ωστόσο χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερη ρευστότητα. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο του Στρασβούργου επιβεβαίωσε ότι μια σειρά μέτρων, «διοικητικών» κατά το εσωτερικό δίκαιο των κρατών μελών, εμπίπτουν στην κατηγορία των κυρώσεων, που έχουν συνάμα ποινική υφή, κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, με αποτέλεσμα να μην είναι επιτρεπτή η σωρευτική επιβολή τέτοιων κυρώσεων με άλλες ποινικές κυρώσεις σε βάρος του ίδιου προσώπου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά, σε περίπτωση που η πρώτη κυρωτική διαδικασία έχει τερματιστεί με αμετάκλητη απόφαση^{20, 21}.

¹⁶ ΕΔΔΑ Ezeh και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου, όπ.π.

¹⁷ ΕΔΔΑ Žugić κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 3699/08) της 31.05.2011

¹⁸ Ομοίως

¹⁹ ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), όπ.π

²⁰ Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention of Human Rights, παρ. 13 – 28.

²¹ Μαμιδάκης κατά Ελλάδας, 11.01.2007, (αριθμ. προσφ. 35533/04) βλ. αυτήν στην ιστοσελίδα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους («www.nsk.gr»). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, στον προσφεύγοντα είχε επιβληθεί διοικητικό πρόστιμο, προβλεπόμενο από τον Τελωνειακό Κώδικα, για λαθρεμπορία. Δεδομένης όμως της σοβαρής φύσης της παράβασης, του αποτρεπτικού και κατασταλτικού χαρακτήρα της επιβληθείσα κυρώσεως, καθώς και του πολύ υψηλού ποσού του προστίμου, το Ε.Δ.Δ.Α. έκρινε ότι εκείνα που διακυβεύονταν για τον προσφεύγοντα ήταν επαρκώς σημαντικά, ώστε να αποδοθεί ποινικός χαρακτήρας στην πράξη του. Εδώ κρίσιμη η παραβίαση άρ.

➤ Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας²²

Στην υπό κρίσιν υπόθεση το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε υπέρ του ποινικού χαρακτήρα ενός διοικητικού, κατά το οικείο δίκαιο, μέτρου (κράτηση τριών ημερών), το οποίο είχε επιβληθεί για ελαφριά παραβατική συμπεριφορά, που προβλέπεται στον εθνικό «Κώδικα Διοικητικών Παραβάσεων». Όπως επισημαίνεται στη σχετική απόφαση, η φύση της συγκεκριμένης παραβατικής συμπεριφοράς ως ελαφριάς δεν αναιρεί τον ποινικό χαρακτήρα της κύρωσης, που επιβλήθηκε στον παραβάτη, υπέρ του ποινικού χαρακτήρα της οποίας, αντίθετα, συνηγορούν: α) η πρόβλεψη της παράβασης στον εθνικό «Κώδικα Διοικητικών Παραβάσεων», οι διατάξεις του οποίου σκοπό έχουν την προστασία την ανθρώπινης αξιοπρέπειας και δημόσιας τάξης, δηλαδή εννόμων αγαθών, που, κατά κύριο λόγο, προστατεύονται από το ποινικό δίκαιο, β) η διαπίστωση ότι η νομοθετική πρόβλεψη, που τυποποιεί τη συγκεκριμένη παράβαση, απευθύνεται σε όλους τους πολίτες και όχι μόνο σε ορισμένα πρόσωπα, που διατελούν σε ειδικό καθεστώς και γ) η φύση της κύρωσης, που απειλείται σε βάρος του παραβάτη (φυλάκιση δέκα πέντε ημερών), ως ποινής στερητικής της ανθρώπινης ελευθερίας, καθώς και ο τιμωρητικός και αποτρεπτικός χαρακτήρας της, ο οποίος προσιδιάζει σε ποινική κύρωση

➤ Rutsonalainen κατά Φινλανδίας²³

Κατά το προγνωσθέν συμπέρασμα, ομοίως με την απόφαση Rutsonalainen κατά Φινλανδίας το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε υπέρ του ποινικού χαρακτήρα μίας κύρωσης για φορολογική παράβαση, η οποία, σύμφωνα με το φινλανδικό νόμο, ήταν «διοικητική» και διατύπωσε την κρίση ότι συνέτρεχε περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, καθώς στον προσφεύγοντα είχε ήδη επιβληθεί, αμετακλήτως, πρόστιμο για αξιόποινη πράξη, που ερειδόταν στα ίδια πραγματικά περιστατικά. Για τη διαμόρφωση της κρίσης του το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του α) ότι η «διοικητική», σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, κύρωση απευθυνόταν σε όλους τους πολίτες και όχι σε συγκεκριμένη κατηγορία προσώπων, καθώς και β) ότι σκοπός της

---

6 ΕΣΔΑ, ωστόσο υπέχει ελληνικού ενδιαφέροντος. Ομοίως Χατζηνικολάου κατά Ελλάδας, 21.02.2008 (αριθμ. προσφ. 33997/06), Γιαννετάκη Ε. & Σ. Ε.Π.Ε. και Γιαννετάκης κατά Ελλάδας, 06.12.2007 (αριθμ. προσφ. 29829/05), Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος (βλ. αυτήν σε ΝοB2008/457)

²² ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), ό.π

²³ ΕΔΔΑ Rutsonalainen κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 13079/03) της 16.06.2009

ήταν να τιμωρήσει τον παραβάτη, προκειμένου να μην επαναλάβει την παράβαση, με αποτέλεσμα το συγκεκριμένο μέτρο να παραπέμπει σε κύρωση «ποινικού χαρακτήρα».

Σε συνέχεια της ανωτέρω απόφασης, παρεμφερές σκεπτικό διατυπώθηκε και σε μια σειρά αποφάσεων του ΕΔΔΑ, με τις οποίες κρίθηκαν ως «ποινικές», κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, εθνικές διαδικασίες επιβολής φορολογικών προσαυξήσεων.²⁴

➤ Grande Stevens and Others κατά Ιταλίας²⁵

Εδώ το ΕΔΔΑ κατέληξε στον ποινικό χαρακτήρα υψηλών προστίμων, που είχαν επιβληθεί από τη Ρυθμιστική Αρχή Ελέγχου των Χρηματοοικονομικών Συναλλαγών, αποφαινόμενο, μάλιστα, ότι η πρόβλεψη του ιταλικού δικαίου περί εφαρμογής της αρχής «ne bis in idem» μόνο σε περίπτωση κυρώσεων, που χαρακτηρίζονται ως ποινικές από τον εθνικό νόμο, δεν είναι συμβατή με την ΕΣΔΑ.

➤ Mihalache κατά Ρουμανίας²⁶

Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο έκρινε ότι, βάσει των κριτηρίων Engel, αποτελεί ποινική κύρωση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το πρόστιμο που είχε επιβληθεί στον προσφεύγοντα, λόγω της άρνησής του να υποβληθεί σε αιμοληψία, για να ελεγχθεί, αν οδηγούσε υπό την επήρεια αλκοόλ, παρά το γεγονός ότι το πρόστιμο αυτό χαρακτηριζόταν ως «διοικητικό» από το ρουμανικό δίκαιο.

Εξάλλου, διαπιστώνεται ότι πέραν των αποφάσεων που αφορούσαν από την επιβολή προστίμων στα πλαίσια φορολογικών παραβάσεων το ΕΔΔΑ συχνά αντιμετώπισε περιπτώσεις που έπρεπε να διαγνώσει αν είχαν ποινικό χαρακτήρα κυρώσεις, με τις οποίες είχε επιβληθεί απαγόρευση οδήγησης σε υπαίτιους οδικών παραβάσεων. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση Nilsson κατά Σουηδίας²⁷ το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε βάρος του προσφεύγοντος, που είχε καταδικαστεί για επιθετική οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ

---

²⁴ ΕΔΔΑ Manasson κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 41265/98) της 08.04.2003, **A και B κατά Νορβηγίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 15.11.2016 (προσφυγές υπ' αριθ. 24130/11 και 29758/11) αναλυτικά κατωτέρω**, Johannesson and Others κατά Ισλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 22007/11) της 18.05.2017.

²⁵ ΕΔΔΑ Grande Stevens and Others κατά Ιταλίας (προσφυγές υπ' αριθ. 18640/10, 18647/10) της 04.03.2014

²⁶ ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 08.07.2019 (προσφυγή υπ' αριθ. 54012/10)

²⁷ ΕΔΔΑ Nilsson κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 11811/05) της 26.02.2008

χωρίς να φέρει άδεια ικανότητας οδήγησης και στη συνέχεια, αρκετούς μήνες μετά την καταδίκη, του αφαιρέθηκε η άδεια οδήγησης για δέκα οκτώ μήνες. Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, η αφαίρεση της άδειας ικανότητας οδήγησης ήταν άμεση και προβλέψιμη συνέπεια της καταδίκης του προσφεύγοντος και παρά το γεγονός ότι από την εθνική νομοθεσία θεωρούνταν διοικητικό μέτρο, που αποσκοπούσε στην οδική ασφάλεια, είχε επιπλέον και σαφή τιμωρητικό χαρακτήρα και επομένως συνιστούσε ποινική κύρωση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Έτι περαιτέρω στην πρόσφατη *Stăvilă κατά Ρουμανίας*²⁸ όσον αφορά την παραβίαση του δικαιώματος του για διπλή καταδίκη, το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι τα λάθη των αρχών θα πρέπει να λειτουργούν προς όφελος του κατηγορουμένου. Με άλλα λόγια, ο κίνδυνος οποιουδήποτε λάθους της εισαγγελικής αρχής, ή ενός δικαστηρίου, πρέπει να βαρύνει το κράτος και τα λάθη δεν πρέπει να διορθώνονται σε βάρος του εμπλεκόμενου προσώπου. Εν προκειμένω διαπίστωσε ότι η επανάληψη της διαδικασίας στην υπόθεση δεν δικαιολογήθηκε επαρκώς από την επίκληση νέων στοιχείων και έκρινε ότι ο προσφεύγων δικάστηκε δύο φορές για το ίδιο αδίκημα, όταν ο προσφεύγων παραπέμφθηκε σε δίκη για οδήγηση οχήματος χωρίς άδεια και ο εισαγγελέας έπαυσε με διάταξη την ποινική δίωξη λόγω της μη σοβαρότητας του αδικήματος, ώστε επέβαλε διοικητικό πρόστιμο. Κατόπιν ο εισαγγελέας εφετών ακύρωσε την διάταξη και επανέφερε προς εκδίκαση την υπόθεση, όπου ο κατηγορούμενος καταδικάστηκε σε φυλάκιση ωσαύτως άσκησε καταγγελία για παραβίαση της δίκαιης δίκης, έλλειψη πραγματικής προσφυγής και παραβίαση του δικαιώματος του να μην δικαστεί δύο φορές. Το Δικαστήριο τότε διαπίστωσε ότι όσον αφορά την καταγγελία για παραβίαση της δίκαιης δίκης ασκήθηκε εκπρόθεσμα μετά την πάροδο των έξι μηνών από την έκδοση της αμετάκλητης απόφασης του εγχώριου δικαστηρίου και την απέρριψε κατά το άρθρο 35§1 και 4 της ΕΣΔΑ. Ακολούθως διαπίστωσε ότι ο προσφεύγων είχε ένδικα μέσα να ασκήσει κατά την απόφαση του εισαγγελέα, τα οποία δεν άσκησε και απέρριψε την καταγγελία ως απαράδεκτη.

Αντίθετα με την απόφαση *Hangl κατά Αυστρίας*²⁹ κρίθηκε ότι δεν αποτελούσε παραβίαση της αρχής «*ne bis in idem*» η αφαίρεση της άδειας ικανότητας οδήγησης

---

²⁸ *Stăvilă κατά Ρουμανίας* 01.03.2022 (αριθ. προσφ. 23126/16)

²⁹ *ΕΔΔΑ Hangl κατά Αυστρίας* (προσφυγή υπ' αριθ. 38716/97) της 20.3.2001, βλ. επίσης πρόσφατες *ΕΔΔΑ Matijasic κατά Κροατίας* (προσφυγή υπ' αριθ. 38771/15) της 01.07.2021, *ΕΔΔΑ Virgiliu Tanase κατά Ρουμανίας* (προσφυγή υπ' αριθ. 41720/13) της 25.06.2019, *Bajčić κατά Κροατίας* της 08.10.2020 (αριθ. προσφ. 67334/13)

του προσφεύγοντος για υπέρβαση του ορίου ταχύτητας, για την οποία του είχε ήδη επιβληθεί πρόστιμο, με το σκεπτικό ότι η άδεια οδήγησης είχε αφαιρεθεί ως προληπτικό μέτρο για την ασφάλεια των οδηγών και επομένως δε συνιστούσε ποινική κύρωση για τους σκοπούς του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

➤ Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας³⁰

Με την πρόσφατη απόφαση εθνικού ενδιαφέροντος Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι έχουν ποινικό χαρακτήρα τα διοικητικά πρόστιμα ανέγερσης και διατήρησης αυθαίρετων κατασκευών, που είχαν επιβληθεί στους προσφεύγοντες - συνιδιοκτήτες των κατασκευών αυτών. Τους επιβλήθηκαν πρόστιμα επειδή έχτισαν δύο πέτρινους τοίχους στην ιδιοκτησία τους στην Αργολίδα χωρίς την απαιτούμενη οικοδομική άδεια, και τη δίκη και εν τέλει καταδίκη τους από τα ποινικά δικαστήρια με ποινή φυλάκισης επτά μηνών. Τα πρόστιμα που επιβλήθηκαν ήταν δύο, ένα για την παράνομη κατασκευή σε βάρος του πρώτου προσφεύγοντος («πρόστιμο κατασκευής») και ένα ετήσιο πρόστιμο για κάθε χρόνο που ο τοίχος παρέμενε στη θέση του εναντίον και των δύο προσφευγόντων («πρόστιμο διατήρησης»). Στη συνέχεια καταδικάστηκαν και από τα ποινικά δικαστήρια. Οι προσφεύγοντες, επικαλούμενοι το άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου, ισχυρίστηκαν ότι υπέστησαν παραβίαση του δικαιώματός τους να μην δικαστούν και τιμωρηθούν δύο φορές για το ίδιο αδίκημα (ne bis in idem).

Ειδικότερα, όσον αφορά το πρόστιμο ανέγερσης, επισημάνθηκε από το ΕΔΔΑ ότι είναι καταβλητέο ακόμη και σε περίπτωση κατεδάφισης ή εκ των υστέρων νομιμοποίησης των παράνομων κτισμάτων και επομένως δε συνιστά χρηματική αποζημίωση για την προκληθείσα από τις αυθαίρετες κατασκευές ζημία αλλά αποτελεί μια μορφή τιμωρίας των παραβατών, έχει δηλαδή, πέραν του αποτρεπτικού, και τιμωρητικό χαρακτήρα. Τον ίδιο χαρακτήρα κρίθηκε ότι έχει και το πρόστιμο διατήρησης, το οποίο υπολογίζεται από το χρονικό σημείο κατασκευής του αυθαίρετου έως την ημερομηνία της κατεδάφισης ή νομιμοποίησής του και το οποίο, μέσω της ετήσιας είσπραξης και σταδιακής αύξησής του, σκοπό έχει αφενός μεν να τιμωρήσει τους υπεύθυνους για την κατασκευή αυθαίρετων κατασκευών αφετέρου δε να αποτρέψει άλλους από την ανέγερσή τους. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο, και τα δύο

---

³⁰ ΕΔΔΑ Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας (προσφυγή υπ' αριθ. 1735/13) της 16.06.2022.

πολεοδομικά πρόστιμα, να μην θεωρούνται από το εθνικό δίκαιο διοικητικά και όχι ποινικά, πλην όμως είναι δυναμικά αυστηρά και αναμφίβολα ενέχουν ένα τιμωρητικό στοιχείο, το οποίο προσιδιάζει σε ποινικής φύσεως διαδικασία.

Εξάλλου, ένας αξιοπρόσεκτος αριθμός αποφάσεων του ΕΔΔΑ αφορά προσφεύγοντες, σε βάρος των οποίων, εκτός από την ποινική, κινήθηκε και πειθαρχική διαδικασία για παραπτώματα,³¹ τα πραγματικά περιστατικά των οποίων είναι ίδια με εκείνα, που συγκροτούν και τις ποινικές κατηγορίες. Ειδικότερα, η απόφαση Kremzow κατά Αυστρίας³² αφορούσε έναν συνταξιούχο δικαστή, που καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία και παράλληλα, βάσει των ίδιων πραγματικών περιστατικών, κρίθηκε υπαίτιος πειθαρχικού παραπτώματος, συνεπεία του οποίου έχασε όλα τα δικαιώματα, που συνδέονταν με την ιδιότητά του ως συνταξιούχου δικαστή και συνακόλουθα και τη σύνταξή του. Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης, η καταδικαστική κρίση του ποινικού δικαστηρίου ήταν δεσμευτική για το πειθαρχικό δικαστήριο, το οποίο περιορίστηκε να κρίνει μόνο, αν τα περιστατικά, που συγκροτούσαν την αξιόποινη πράξη, συνιστούσαν ταυτόχρονα και πειθαρχικό παράπτωμα και τελικά επέβαλε τυπικές πειθαρχικές κυρώσεις, αντίστοιχες με εκείνες, που προβλέπονται σε πολλά κράτη μέλη για τους δημοσίους λειτουργούς και δημοσίους υπαλλήλους.

Ως τυπική μόνον πειθαρχική κύρωση εκτίμησε το Δικαστήριο και το πρόστιμο, που επιβλήθηκε σε εργαζόμενους στον Εθνικό Σιδηρόδρομο της Βουλγαρίας για παραβίαση κανόνων ασφαλείας, η οποία αφορούσε τα ίδια πραγματικά περιστατικά (πρόκληση πυρκαγιάς σε βαγόني τρένου κατά την εκτέλεση εργασιών ηλεκτροσυγκόλλησης), βάσει των οποίων είχε κινηθεί σε βάρος τους ποινική διαδικασία για εμπρησμό εκ προθέσεως³³

Τέλος το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα προληπτικά μέτρα, που επιβάλλονται για την αντιμετώπιση της αθλητικής βίας, περιοριστικά μέτρα που επιβάλλονται στους καταδίκους μετά την αποφυλάκισή τους, τα μέτρα αφαίρεσης της

---

³¹ Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του ανθρώπου Ερμηνεία κατ' άρθρο σελ. 245

³² ΕΔΔΑ Kremzow κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 12350/86) της 21.09.1993, βλ. πρόσφατες Faller κατά Γαλλίας (αριθ. προσφ. 59389/16) και Steinmetz κατά Γαλλίας (Αρ. προσφ. 59389/16) της 22.10.2020

³³ ΕΔΔΑ Kurdov και Ivanov κατά Βουλγαρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 16137/04) της 31.05.2011, σχετικές με πειθαρχικά Luksch κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 27614/95) της 21.05.1997, Banfield κατά Ηνωμένου Βασιλείου (προσφυγή υπ' αριθ. 6223/04) της 18.10.2005, Klein κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 57028/00) της 03.03.2011, πρόσφατη Prina κατά Ρουμανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37697/13) της 01.10.2020

ιθαγένειας και άρνησης χορήγησης άδειας παραμονής συνεπεία ποινικής καταδίκης³⁴, η ανάκληση άδειας οπλοφορίας μετά την έκδοση καταδικαστικής απόφασης για αξιόποινη πράξη, που ενέχει άσκηση βίας,³⁵ η ανάκληση άδειας κυκλοφορίας οδικού οχήματος συνεπεία φορολογικής παράβασης,³⁶ καθώς και κυρώσεις, που είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένες με τη διαδικασία παραπομπής για αξιόποινες πράξεις.³⁷

➤ Serazin κατά Κροατίας³⁸

Στην υπό κρίσιν υπόθεση το ΕΔΔΑ τάχθηκε υπέρ του διοικητικού χαρακτήρα του μέτρου, που είχε επιβληθεί στον προσφεύγοντα μετά από καταδίκη για μικρής βαρύτητας αξιόποινη παράβαση του εθνικού νόμου περί αθλητικής βίας, βάσει του οποίου ο προσφεύγων αφενός μεν απαγορευόταν να παρακολουθεί συγκεκριμένους ποδοσφαιρικούς αγώνες αφετέρου δε υποχρεούνταν να εμφανίζεται στο πλησιέστερο στον τόπο κατοικίας του Αστυνομικό Τμήμα κατά τη διάρκεια διεξαγωγής αυτών των αγώνων. Για τη διαμόρφωση της κρίσης του το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του, κυρίως, τον προληπτικό χαρακτήρα του συγκεκριμένου μέτρου, δεδομένου ότι αυτό επιβάλλεται προς όφελος της δημόσιας ασφάλειας και ανεξάρτητα από προηγούμενη ποινική καταδίκη, δηλαδή, χωρίς να είναι αυτόματη συνέπεια τέτοιας καταδίκης, επιπλέον δε έλαβε υπόψη του το βαθμό βαρύτητας του μέτρου συνεκτίμησε, δηλαδή, το γεγονός ότι μόνο σε περίπτωση παραβίασής του μπορεί να επιβληθεί στον παραβάτη πρόστιμο ή στέρηση της ελευθερίας του.

2. Ταυτότητα της πράξης

Το δεύτερο στοιχείο, που είναι απαραίτητο για την ενεργοποίηση της αρχής «ne bis in idem» [ως προς το οποίο το ΕΔΔΑ δεν είχε πάντα την ίδια ερμηνευτική προσέγγιση] είναι το στοιχείο της ταυτότητας της πράξης, το οποίο αποδίδεται με τον όρο «ίδιο αδίκημα» στον τίτλο του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Τα κριτήρια, που υιοθέτησε το ΕΔΔΑ για τον προσδιορισμό της έννοιας του «ίδιου αδικήματος»

---

³⁴ ΕΔΔΑ Ghoumid κ.α. κατά Γαλλίας της 25.06.2020 (αρ. προσφ. 52273/16, 52285/16, 52290/16, 52294/16 και 52302/16) και ΕΔΔΑ Davydon κατά Εσθονίας (προσφυγή υπ' αριθ. 16387/03) της 31.05.2005

³⁵ ΕΔΔΑ Palmén κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38292/15) της 22.03.2016

³⁶ ΕΔΔΑ Manasson κατά Σουηδίας, όπ.π.

³⁷ ΕΔΔΑ Paksas κατά Λιθουανίας, όπ.π

³⁸ ΕΔΔΑ Serazin κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 19120/15) της 09.10.2018- Αντίθετα Velkov κατά Βουλγαρίας της 21.07.2020 (αριθ. προσφ. 34503/10)

παρατίθενται επίσης στην προμνησθείσα απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας ως εξής³⁹ : α) το κριτήριο της αυτότητας των πραγματικών περιστατικών, ανεξαρτήτως του νομικού χαρακτηρισμού τους (“the same conduct”, *idem factum*), β) το κριτήριο των κοινών σε περισσότερα αδικήματα «ουσιωδών στοιχείων»⁴⁰ και γ) το κριτήριο της νομικής ταξινόμησης, επί τη βάση της παραδοχής ότι από τα ίδια πραγματικά περιστατικά μπορούν να αναδειχθούν διαφορετικά αδικήματα (“concoirs ideal d’ infractions”)⁴¹

Τελικά, στη συγκεκριμένη υπόθεση το ΕΔΔΑ, λαμβάνοντας υπόψη του τις σχετικές με την αρχή «ne bis in idem» προβλέψεις και άλλων διεθνών κειμένων, πλην της ΕΣΔΑ και συγκεκριμένα του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αμερικανικής Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, κατέληξε στα δύο πρώτα από τα προαναφερόμενα κριτήρια και απέκλεισε το κριτήριο του νομικού χαρακτηρισμού του αδικήματος, για το οποίο επισήμανε ότι περιορίζει υπερβολικά τα δικαιώματα του προσώπου. Με βάση τις ανωτέρω διαπιστώσεις, αποφάνθηκε ότι η έρευνα για να διαπιστωθεί «ταυτότητα πράξης» πρέπει να εστιάζεται σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, καθώς και σε αρρήκτως συνδεδεμένα με αυτά περιστατικά, που αφορούν τον ίδιο κατηγορούμενο και η απόδειξη των οποίων είναι απαραίτητη για την καταδίκη του ή την άσκηση σε βάρος του ποινικής δίωξης.

Οι σκέψεις που περιέχονται στην απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας, σχετικά με τη διάγνωση του στοιχείου της ταυτότητας της πράξης, έχουν διατυπωθεί και σε μια σειρά άλλων αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ως αυτές παρατίθενται και ανωτέρω. Συγκεκριμένα:

➤ Rutsonalainen κατά Φινλανδίας

Το Δικαστήριο διαπίστωσε παράβαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, καθώς έκρινε ότι και στις δύο διαδικασίες, που είχαν διεξαχθεί σε βάρος του προσφεύγοντος, τα πραγματικά περιστατικά ήταν ουσιωδώς ίδια, αφορούσαν δηλαδή τη χρήση καυσίμου, που υπόκειτο σε ευνοϊκότερο φορολογικό καθεστώς από το πετρέλαιο κίνησης ενώ η μόνη διαφορά που εντοπίστηκε, σχετικά με την ένταση του

³⁹ Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention of Human Rights, *όπ.π.*, παρ. 29

⁴⁰ ΕΔΔΑ Franz Fischer κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ’ αριθ. 37950/97) της 29.05.2021

⁴¹ ΕΔΔΑ Oliveira κατά Ελβετίας (προσφυγή υπ’ αριθ. 25711/94) της 30.07.1998 όπου εξετάζεται το ζήτημα της κατ’ ιδέαν συρροής περισσότερων αξιόποινων πράξεων στο πλαίσιο της ίδιας συμπεριφοράς.

δόλου του προσφεύγοντος, δεν αρκούσε για να αναιρέσει την προϋπόθεση της ταυτότητας της πράξης.⁴²

➤ Mihalache κατά Ρουμανίας⁴³

Στην υπόθεση Mihalache κατά Ρουμανίας, κρίνοντας ότι οι δύο αποφάσεις, που είχαν εκδοθεί σε βάρος του προσφεύγοντος – η πρώτη από τον αρμόδιο εισαγγελέα και η δεύτερη από το Δικαστήριο - λόγω της άρνησής του, σε τροχονομικό έλεγχο, να δώσει δείγμα βιολογικού υλικού, από το οποίο θα προέκυπτε, αν οδηγούσε υπό την επήρεια αλκοόλ, αφορούσαν τα ίδια πραγματικά περιστατικά και συνακόλουθα τις ίδιες κατηγορίες.

➤ Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδος,⁴⁴

Στο πλαίσιο της απόφασης σχετικής με τα παρ' ημίν νομολογηθέντα το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ταυτότητα πράξης και συνακόλουθα παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το πρόστιμο ανέγερσης αυθαίρετων κτισμάτων (και όχι και για το πρόστιμο διατήρησης των ίδιων κτισμάτων που ήδη αναλύσαμε), που είχε επιβληθεί στους προσφεύγοντες, ως συνιδιοκτήτες των συγκεκριμένων κτισμάτων, οι οποίοι, επιπλέον, είχαν καταδικαστεί σε ποινή φυλάκισης επτά μηνών για την πράξη της αυθαίρετης δόμησης. Σύμφωνα με την απόφαση του Δικαστηρίου, τα πραγματικά περιστατικά, που συγκροτούσαν την αξιόποινη πράξη της αυθαίρετης δόμησης, για την οποία καταδικάστηκαν οι προσφεύγοντες, ήταν στο σύνολό τους τα ίδια με εκείνα, που είχαν οδηγήσει στην επιβολή του προστίμου ανέγερσης των αυθαίρετων κτισμάτων. Αντίθετα, τα γεγονότα στα οποία βασίστηκε η ποινική δίωξη και καταδίκη των προσφευγόντων δεν ήταν ίδια ή ουσιαστικώς ίδια με εκείνα, που αφορούσαν το πρόστιμο διατήρησης των αυθαίρετων κατασκευών, το οποίο επιβλήθηκε, επειδή εξακολουθούσε να παραβιάζεται η πολεοδομική νομοθεσία, επρόκειτο, δηλαδή, για ένα σημαντικό στοιχείο της διοικητικής διαδικασίας, το οποίο δεν είχε ενταχθεί στην καταδίκη των προσφευγόντων για την αξιόποινη πράξη της αυθαίρετης δόμησης.⁴⁵

---

⁴²Βλ. σχετικά Τσόλκα Ο., ό.π., σελ.630επ αλλά και Αναγνωστόπουλος Η., Τα πολλαπλά τέλη για την λαθρεμπορία υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ (Με αφορμή της ΣτΕ 3182/2010 και 2067/2011), ΝοΒ 10/2011, σελ. 2280.

⁴³ ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), ό.π.

⁴⁴ ΕΔΔΑ Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδας, ό.π.

⁴⁵ Το ΕΔΔΑ εφάρμοσε το κριτήριο των ίδιων ή ουσιαστικώς ίδιων πραγματικών περιστατικών, προκειμένου να αποφανθεί, αν υφίσταται παραβίαση της αρχής «ne bis in idem» και σε υποθέσεις τρομοκρατίας. Ειδικότερα, με την απόφαση Ramda κατά Γαλλίας (προσφυγή υπ' αριθ. 78477/11 της 19.12.2017, έκρινε ότι για την καταδίκη του προσφεύγοντος για την πράξη της συμμετοχής σε

Στον αντίποδα των ανωτέρω, την έλλειψη του κριτηρίου των ίδιων ή ουσιωδώς ίδιων περιστατικών διέγνωσε το ΕΔΔΑ και στην απόφαση Shibendra Dev κατά Σουηδίας⁴⁶, που αφορούσε υπόθεση, στην οποία αρχικά είχαν επιβληθεί στον προσφεύγοντα φορολογικές προσαυξήσεις λόγω υποβολής ανακριβούς φορολογικής δήλωσης και στη συνέχεια απαγγέλθηκε σε βάρος του ποινική καταδίκη για διακεκριμένη λογιστική και φορολογική απάτη, τελεσθείσα προς υποστήριξη της ανακριβούς φορολογικής δήλωσης. Το Δικαστήριο αιτιολόγησε την κρίση του αναφέροντας ότι τα ανακριβή φορολογικά στοιχεία, που είχε υποβάλει ο προσφεύγων στις φορολογικές αρχές, προκειμένου να ενισχύσει το περιεχόμενο της ανακριβούς φορολογικής δήλωσης, που είχε ήδη καταθέσει, συνιστούσαν πρόσθετα πραγματικά περιστατικά, τα οποία ήταν συστατικά στοιχεία των αδικημάτων, για τα οποία καταδικάστηκε στα πλαίσια της δεύτερης ποινικής διαδικασίας και τα οποία ήταν ουσιωδώς διάφορα από τα περιστατικά, στα οποία είχε στηριχθεί η προγενέστερη απόφαση επιβολής φορολογικών προσαυξήσεων.

3. Η έννοια της Διπλής κατηγορίας

3.1. Η αθώωση ή καταδίκη ως προϋπόθεση ενεργοποίησης της αρχής «ne bis in idem»

Για την ενεργοποίηση της προστασίας του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου απαιτείται να αποσαφηνίζεται, αν υπάρχει καταδίκη ή αθώωση στα πλαίσια ποινικής διαδικασίας και σε θετική περίπτωση, αν η καταδίκη ή αθώωση έχει απαγγελθεί αμετακλήτως.

Άλλωστε σύμφωνα με την απόφαση (ήδη case study) Mihalache κατά Ρουμανίας⁴⁷, η απαλλαγή ή καταδίκη του κατηγορουμένου, κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, απαγγέλλεται μόνο από αρχή αρμόδια να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης, να εκτιμήσει τις αποδείξεις και τελικά να αποφανθεί, αν συντρέχει ποινική ευθύνη του κατηγορουμένου. Όπως επισημαίνεται στη συγκεκριμένη απόφαση, η συλλογή και εκτίμηση των αποδείξεων, καθώς και μια αιτιολογημένη

τρομοκρατική οργάνωση είχαν ληφθεί υπόψη ουσιωδώς διαφορετικά πραγματικά περιστατικά, σε σχέση με εκείνα, στα οποία βασίστηκε η μεταγενέστερη καταδίκη του για εγκλήματα, που είχε τελέσει ως μέλος της εγκληματικής οργάνωσης, μεταξύ δε αυτών ανθρωποκτονία και απόπειρα ανθρωποκτονίας.

⁴⁶ ΕΔΔΑ Shibendra Dev κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 7362/10) της 21.10.2014, βλ. επίσης **Johannesson and Others κατά Ισλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 22007/11) της 18.05.2017.**

⁴⁷ ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), όπ.π.

απόφαση επί τη βάσει των αποδείξεων συνιστούν στοιχεία, που συνηγορούν υπέρ της κρίσης ότι υπάρχει απόφαση επί της ουσίας της υπόθεσης ενώ σε περίπτωση, που επιβάλλεται κύρωση από μια αρχή αρμόδια να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης, δικαιολογημένα θεωρείται ότι η αρχή αυτή αξιολόγησε τις συνθήκες της υπόθεσης και διέγνωσε, αν η συμπεριφορά του κατηγορουμένου ήταν σύμφωνη με το νόμο ή όχι. Με βάση το προαναφερόμενο σκεπτικό, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι συνιστά «καταδίκη», κατά την έννοια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, η απόφαση του εισαγγελέα να επιβάλει στον προσφεύγοντα κύρωση, η οποία έχει τιμωρητικό και αποτρεπτικό χαρακτήρα, αφού προηγουμένως είχε συγκεντρώσει και αξιολογήσει το αποδεικτικό υλικό και τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντος. Αντίθετα, το Δικαστήριο έκρινε, με μια σειρά αποφάσεών του, ότι η διακοπή της ποινικής διαδικασίας με εισαγγελική διάταξη δεν αποτελεί «απαλλαγή» ή «καταδίκη», κατά την έννοια που απαιτείται για την εφαρμογή της πρόβλεψης του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.⁴⁸

Την επιχειρηματολογία της απόφασης Mihalache κατά Ρουμανίας ανέπτυξε το ΕΔΔΑ και στην απόφαση Smokonic κατά Κροατίας,⁴⁹ καταλήγοντας ότι η απόφαση τερματισμού της διαδικασίας δε βάρους του προσφεύγοντος, λόγω συμπλήρωσης της προθεσμίας παραγραφής, δεν ισοδυναμεί με καταδίκη αλλά ούτε και με απαλλαγή, καθώς δε βασίστηκε στην έρευνα των ισχυρισμών, που είχαν διατυπωθεί σε βάρος του προσφεύγοντος ούτε στην αξιολόγηση των συνθηκών και του αποδεικτικού υλικού της υπόθεσης και συνακόλουθα δεν εμπεριείχε κρίση, αναφορικά με την ποινική ευθύνη του προσφεύγοντος για το καταγγεληθέν σε βάρος του αδίκημα.

3.2. Η έννοια της τελικής απόφασης

Στην επεξηγηματική έκθεση του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ορίζεται ως «τελική» απόφαση, κατά την έννοια του άρθρου 4, εκείνη που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου⁵⁰. Σύμφωνα με την γνωστή απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας, τέτοια ισχύ έχει η απόφαση, που έχει καταστεί αμετάκλητη, γεγονός το οποίο συμβαίνει, όταν δεν προβλέπονται στο νόμο τακτικά ένδικα μέσα, διαθέσιμα στους διαδίκους για την

---

⁴⁸ ΕΔΔΑ Smirnova και Smirnova κατά Ρωσίας (προσφυγές υπ' αριθ. 46133/99 και 48183/99) της 24.07.2003, Harutyunyan κατά Αρμενίας (προσφυγή υπ' αριθ. 34334/04) της 07.12.2006, Margus κατά Κροατίας (τιμήμα ευρείας σύνθεσης) της 27.05.2014 (προσφυγή υπ' αριθ. 4455/10)

⁴⁹ ΕΔΔΑ Smokonic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 57849/12) της 12.11.2019.

⁵⁰ Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention of Human Rights, όπ.π., παρ. 59 με παραπομπή σε σχετικές αποφάσεις στις παρ. 60 - 63.

προσβολή της συγκεκριμένης απόφασης ή όταν οι διάδικοι εξάντλησαν ή δεν έκαναν χρήση τέτοιων ένδικων μέσων εντός των προβλεπόμενων νόμιμων προθεσμιών.

Αντίθετα, ο χαρακτήρας μιας απόφασης ως «τελικής» δεν επηρεάζεται από την πρόβλεψη ή τη χρήση έκτακτων ένδικων μέσων, όπως είναι εκείνα, που περιέχουν αίτημα για επανέναρξη της υπόθεσης ή για παράταση της προθεσμίας άσκησής τους.

Σύμφωνα με την επίσης γνωστή απόφαση *Mihalache* κατά Ρουμανίας υπό αυτό το πρίσμα, η εξέταση της προϋπόθεσης του αμετακλήτου μιας διαδικασίας είναι καθοριστική για να θεμελιωθεί η κρίση, αν υφίσταται θέμα δυαδικών κυρώσεων [ή αν πρόκειται για κυρώσεις, που συνιστούν ένα συνεκτικό σύνολο]. Στην ίδια απόφαση διευκρινίζεται ότι τα τακτικά ένδικα μέσα προσδιορίζονται, καταρχάς, με βάση το εθνικό δίκαιο, το οποίο όμως πρέπει να είναι συμβατό με την αρχή της νομικής βεβαιότητας, απαιτείται δηλαδή να καθορίζεται με σαφήνεια η διαδικασία άσκησης του ενδίκου μέσου και το χρονικό σημείο, μέχρι το οποίο αυτό μπορεί να ασκηθεί, μετά την παρέλευση του οποίου η απόφαση καθίσταται αμετάκλητη. Όπως επισημαίνεται στην απόφαση, ο εθνικός νόμος που επιτρέπει σε κάποιον από τους διαδίκους να ασκήσει ένα ένδικο μέσο χωρίς κάποιο χρονικό περιορισμό ή που εξαρτά την άσκηση του από όρους, οι οποίοι συνιστούν, κατ' ουσία, μέγιστη διαφοροποίηση των προϋποθέσεων άσκησής του μεταξύ των διαδίκων, δεν είναι συμβατός με την αρχή της ασφάλειας δικαίου. Κατόπιν τούτων, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η χρονικά απεριόριστη δυνατότητα ενός υψηλόβαθμου εισαγγελέα, ως ιεραρχικά προϊσταμένου κατώτερου σε βαθμό συναδέλφου του, να επανεξετάσει την ουσία της υπόθεσης, που διερεύνησε ο τελευταίος, δε συνάδει με την έννοια του τακτικού ενδίκου μέσου.

Αντίθετα, στην απόφαση *Margus* κατά Κροατίας⁵¹, με επίκληση της κρατούσας τάσης του διεθνούς δικαίου, σύμφωνα με την οποία δεν είναι αποδεκτή η αμνήστευση εγκλημάτων, που συνιστούν σοβαρή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διατυπώθηκε η κρίση ότι η παραπομπή του προσφεύγοντος για τέτοια εγκλήματα, για τα οποία του είχε χορηγηθεί αμνηστία σε προγενέστερο χρόνο, δεν αποτελεί νέα διαδικασία και επομένως δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 παρ. 2 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

3.3. Η έννοια του επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των διαδικασιών-

---

⁵¹ ΕΔΔΑ *Margus* κατά Κροατίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), όπ.π

ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ/ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΔΔΑ/ συμμόρφωση με κριτήρια Α και Β ΚΑΤΑ ΝΟΡΒΗΓΙΑΣ (της 15.11.2016)

Το άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου απαγορεύει τη διενέργεια σε βάρος του ίδιου προσώπου δεύτερης ποινικής διαδικασίας για την ίδια πράξη, σε περίπτωση κατά την οποία η πρώτη ποινική διαδικασία έληξε με αμετάκλητη απόφαση. Όπως επισημαίνεται στην απόφαση Zolotukhin κατά Ρωσίας, απαγόρευση καταλαμβάνει όχι μόνο τη μεταγενέστερη τιμωρία αλλά και τη μεταγενέστερη δίωξη και δίκη ενός προσώπου, το οποίο, στα πλαίσια προηγούμενης *stricto sensu* ποινικής διαδικασίας,⁵² είτε καταδικάστηκε είτε απαλλάχθηκε αμετακλήτως. Στην ίδια απόφαση διευκρινίζεται ότι το άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου παραβιάζεται σε περίπτωση διαδοχικών ποινικών διαδικασιών, αν η πρώτη από αυτές έχει γίνει αμετάκλητη τη στιγμή που αρχίζει η δεύτερη⁵³.

Αντίθετα, δεν παραβιάζεται, αν διεξάγονται ταυτόχρονες διαδικασίες, διότι σε αυτήν την περίπτωση δεν υπάρχει δεύτερη δίωξη για ένα πρόσωπο, το οποίο αθώωθηκε ή καταδικάστηκε με αμετάκλητη απόφαση. Παραβίαση δεν υφίσταται ούτε στην περίπτωση παράλληλων διαδικασιών, αν η δεύτερη από αυτές διακοπεί, μόλις η πρώτη γίνει αμετάκλητη ενώ το αντίθετο ισχύει, αν συνεχιστεί η δεύτερη διαδικασία.

Κατόπιν της ως άνω κρίσης του ΕΔΔΑ στην Zolotukhin κατά Ρωσίας, ασκήθηκε πίεση ώστε να αρθεί ο απόλυτος χαρακτήρας της απαγόρευσης που προέβλεπε η νομολογία του ΕΔΔΑ στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων. Ένεκα αυτής της πίεσης, τα Δικαστήρια με μεταγενέστερες αποφάσεις τους έθεσαν μέσω διαφορετικής οδού περιορισμό στην αρχή *ne bis in idem*.⁵⁴

➤ Α και Β κατά Νορβηγίας⁵⁵

⁵² Παρατίθεται και η παρέμβαση του καθηγητή κκ Τζαννετή κατά την εισήγηση της παρούσης, ότι το ΕΔΔΑ στην μέχρι τότε νομολογία του δεν φαίνεται να προάγει την διενέργεια πρώτης της ποινικής ή της διοικητικής (κατ' ουσίαν ποινικής) διαδικασίας, παρά ασχολείται με την χρονικά προγενέστερη διαδικασία εν συνόλω.

⁵³ Σχετική αναφορά γίνεται στις παρ. 41 και 42 του Οδηγού του ΕΔΔΑ (Guide on Article 4 of Protocol No. 7 to the European Convention of Human Rights), όπ.π. ενώ σχετικές αποφάσεις παρατίθενται και στις παρ. 43 και 44 του Οδηγού.

⁵⁴ Όλγα Τσόλκα, Το εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων υπό το πρίσμα των άρθρων 4 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και 50 του ΧΘΔΕΕ- Οι πρόσφατες εξελίξεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ, του ΔΕΕ και των εθνικών ανωτάτων δικαστηρίων, Ποινικά Χρονικά ΞΘ 2019

⁵⁵ ΕΔΔΑ Α και Β κατά Νορβηγίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης), όπ.π

Η απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας της 15.11.2016 του Τμήματος Ευρείας Συνθέσεως του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) αποτέλεσε κομβικό σημείο στην εξέλιξη της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το περιεχόμενο και την έκταση της αρχής *ne bis in idem*. Μέχρι το 2016, η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων ήταν σε μεγάλο βαθμό ευθυγραμμισμένη, παρέχοντας ένα αυξημένο επίπεδο προστασίας έναντι του κινδύνου διπλής τιμώρησης για την ίδια συμπεριφορά. Ωστόσο, η εν λόγω απόφαση σηματοδότησε μια μεταστροφή προς τη σχετικοποίηση της αρχής, ιδιαίτερα στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων⁵⁶.

Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αφορούσαν τους προσφεύγοντες Α και Β, οι οποίοι, κατόπιν φορολογικού ελέγχου, τους επιβλήθηκε διοικητική κύρωση λόγω φοροδιαφυγής στο εισόδημα από τις νορβηγικές φορολογικές αρχές. Ταυτόχρονα, ο ίδιος φορολογικός έλεγχος οδήγησε στην άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον τους για το αδίκημα της φορολογικής απάτης και στην τελική ποινική καταδίκη τους. Οι διοικητικές κυρώσεις κατέστησαν αμετάκλητες πριν από την καταδίκη τους από τα ποινικά δικαστήρια, γεγονός που εγείρει το ερώτημα της συμβατότητας της ποινικής καταδίκης με το άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Το ΕΔΔΑ, παρά το γεγονός ότι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης δεν διέφεραν από προηγούμενες υποθέσεις όπου είχε αναγνωριστεί παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, προέβη σε έναν επαναπροσδιορισμό της έννοιας του «bis», συστέλλοντας την προστατευτική εμβέλεια του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στις περιπτώσεις δυαδικών κυρωτικών συστημάτων. Το Δικαστήριο δέχτηκε ότι, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, διαδοχικές ή παράλληλες κυρωτικές διαδικασίες ποινικής φύσεως κατά του ίδιου προσώπου για την ίδια συμπεριφορά μπορούν να θεωρηθούν ως εκφάνσεις μιας ενιαίας κυρωτικής αντίδρασης του κράτους και, ως εκ τούτου, να μην ενεργοποιούν την αρχή *ne bis in idem*⁵⁷.

---

⁵⁶ ⁵⁶ ΕΔΔΑ Α και Β κατά Νορβηγίας (Μ.Σ), ό.π., σκ.119 – 123. Εν προκειμένω το ΕΔΔΑ φαίνεται να διαχωρίζει την λειτουργία της προστατευτικής αρχής *ne bis in idem* από την ανάγκη του κράτους να αντιμετωπίζει ολιστικά μια παραβατική συμπεριφορά, υπό μία πολυεπίπεδη προσέγγιση.

⁵⁷ Έτσι Luchtman M., The ECJ's recent case law on *ne bis in idem*: Implications for law enforcement in a shared legal order, *Common Market Law Review*, Vol. 55 No. 6 December 2018, σελ.1725επ.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), η φορολογική κύρωση που επιβλήθηκε στους προσφεύγοντες χαρακτηρίστηκε ως ποινικής φύσεως, βάσει των κριτηρίων Engel. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ταύτιση του αντικειμένου μεταξύ των δύο διαδικασιών, καθώς τα πραγματικά περιστατικά που θεμελίωσαν τις παραβάσεις παρουσίαζαν ουσιώδη ομοιότητα, αφορώντας την παράλειψη δήλωσης εισοδήματος.

Η προγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ υποδείκνυε ότι τα προαναφερθέντα στοιχεία θα επαρκούσαν για την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, ιδίως λαμβάνοντας υπόψη την αμετάκλητη περάτωση της διοικητικής διαδικασίας.

Εντούτοις, το Δικαστήριο του Στρασβούργου αξιοποίησε την παρούσα υπόθεση για να επαναπροσδιορίσει την έννοια του "bis", ειδικότερα όσον αφορά την προϋπόθεση της ύπαρξης "δύο διαδικασιών". Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του προστατευτικού πεδίου του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ στις περιπτώσεις δυαδικών κυρωτικών συστημάτων.

Το Δικαστήριο υιοθέτησε την άποψη ότι, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, διαδοχικές ή παράλληλες κυρωτικές διαδικασίες ποινικού χαρακτήρα κατά του ίδιου προσώπου για την ίδια συμπεριφορά δύνανται να θεωρηθούν ως εκφάνσεις μιας ενιαίας κρατικής κυρωτικής αντίδρασης. Κατά συνέπεια, σε τέτοιες περιπτώσεις, δεν ενεργοποιείται η αρχή *ne bis in idem*, καθώς απουσιάζει το στοιχείο του "bis", δηλαδή η ύπαρξη μιας "δεύτερης" κυρωτικής διαδικασίας⁵⁸.

Η συλλογιστική του Δικαστηρίου εδράζεται στην αρχή ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη, ενώ οφείλουν να διασφαλίζουν την αποτελεσματική προστασία του ατόμου βάσει του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, διατηρούν την ευχέρεια επιλογής των μέσων για την εκπλήρωση αυτής της υποχρέωσης. Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει την ελευθερία των Κρατών να διαμορφώνουν το νομικό τους σύστημα, επιτρέποντάς τους να θεσπίζουν συμπληρωματικές νομικές αντιδράσεις σε κοινωνικά επιζήμιες συμπεριφορές μέσω διαφορετικών, αλλά συνεκτικών διαδικασιών.

Ωστόσο, το Δικαστήριο θέτει ως περιορισμό στην κρατική ελευθερία την αποφυγή υπέρμετρης επιβάρυνσης του ατόμου. Κατά συνέπεια, όταν εγείρεται ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 4 λόγω διαδοχικών κυρωτικών διαδικασιών, το ΕΔΔΑ οφείλει

---

⁵⁸ Βλ. Σημαντήρας Ν., 2021 ό.π., σελ.283επ., και Mirandola S., Lasagni G, ό.π., σελ.127επ

να εξετάσει αν η διττή κρατική αντίδραση συνεπάγεται δυσανάλογο βάρος για το άτομο ή αν αποτελεί μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος που στοχεύει στην αντιμετώπιση διαφορετικών πτυχών της ίδιας συμπεριφοράς με προβλέψιμο και αναλογικό τρόπο.

Για τη διενέργεια αυτού του ελέγχου, το ΕΔΔΑ ανέτρεξε στην προγενέστερη νομολογία του, εστιάζοντας στο κριτήριο του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο" μεταξύ των κυρωτικών διαδικασιών. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι σχετικές αποφάσεις μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο οδηγό για τη στάθμιση μεταξύ του ατομικού συμφέροντος προστασίας από διπλή εκδίκαση και τιμώρηση και του κρατικού συμφέροντος για μια διαβαθμισμένη κανονιστική προσέγγιση έναντι παραβατικών συμπεριφορών⁵⁹

Η ανάλυση του κριτηρίου του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο" αποτελεί ένα κρίσιμο σημείο στην εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Το κριτήριο αυτό, αν και είχε χρησιμοποιηθεί προηγουμένως για την ερμηνεία του "bis", δεν είχε τύχει εκτενούς εφαρμογής ή συστηματοποίησης μέχρι την υπόθεση A και B κατά Νορβηγίας.

Στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο επιχείρησε να συστηματοποιήσει τη σχετική νομολογία, κατηγοριοποιώντας την σε τέσσερις ευρείες ομάδες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αποφάσεις όπου η εφαρμογή του κριτηρίου οδήγησε στη μη πλήρωση του στοιχείου του "bis" και, κατ' επέκταση, στη μη διαπίστωση παραβίασης της αρχής *ne bis in idem*.

Αξιοσημείωτο είναι ότι όλες οι αποφάσεις αυτής της κατηγορίας αφορούν τη σώρευση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων στο πλαίσιο οδικών παραβάσεων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν:

1. Η απόφαση Nilsson κατά Σουηδίας, όπου το κριτήριο διατυπώθηκε για πρώτη φορά. Σε αυτήν την υπόθεση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ανάκληση της άδειας οδήγησης μετά την ποινική καταδίκη δεν συνιστά δεύτερη εκδίκαση ή τιμωρία του ατόμου.

---

⁵⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, A και B κατά Νορβηγίας, ό.π., σκ.112 – 116.

2. Η πιο πρόσφατη απόφαση Boman κατά Φινλανδίας, η οποία αφορούσε τη διαδοχική επιβολή της κύρωσης της απαγόρευσης οδήγησης οχήματος σε δύο διαφορετικές κυρωτικές διαδικασίες.

Αυτή η συστηματοποίηση αναδεικνύει τη σημασία του κριτηρίου στην αξιολόγηση περιπτώσεων πιθανής παραβίασης της αρχής ne bis in idem, ιδιαίτερα στον τομέα των οδικών παραβάσεων ⁶⁰. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) επιχείρησε μια συστηματική κατηγοριοποίηση της νομολογίας του σχετικά με το κριτήριο του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο" στην υπόθεση A και B κατά Νορβηγίας. Η κατηγοριοποίηση αυτή περιλαμβάνει τέσσερις ευρείες ομάδες αποφάσεων:

1. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αποφάσεις όπου η εφαρμογή του κριτηρίου οδήγησε στη μη πλήρωση του στοιχείου του "bis" και, συνεπώς, στη μη διαπίστωση παραβίασης της αρχής ne bis in idem. Οι υποθέσεις αυτής της κατηγορίας αφορούν κυρίως τη σύρρευση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων σε οδικές παραβάσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η απόφαση Nilsson κατά Σουηδίας, όπου το κριτήριο διατυπώθηκε για πρώτη φορά, και η πιο πρόσφατη απόφαση Boman κατά Φινλανδίας.

2. Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται αποφάσεις όπου το κριτήριο χρησιμοποιήθηκε ρητά, χωρίς όμως να ανατρέψει την πλήρωση της προϋπόθεσης του "bis". Σε αυτές τις περιπτώσεις, που αφορούσαν κυρίως φορολογικές διαφορές, δεν διαπιστώθηκε επαρκής ουσιαστικός ή χρονικός σύνδεσμος μεταξύ των παράλληλων κυρωτικών διαδικασιών ⁶¹.

3. Η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει υποθέσεις όπου το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε στο κριτήριο του επαρκώς στενού συνδέσμου, αναγνωρίζοντας παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, παρά την παράλληλη διεξαγωγή των κυρωτικών διαδικασιών για κάποιο διάστημα. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν υποθέσεις που ακολούθησαν την απόφαση Zolotukhin, όπως η Tomasovic κατά Κροατίας και η Grande Stevens κατά Ιταλίας ⁶².

---

⁶⁰ Boman κατά Φινλανδίας, αριθ.41604/11, της 17.2.2015

⁶¹ Lucky Dev κατά Σουηδίας, ό.π.,

⁶² ΕΔΔΑ Tomasovic κατά Κροατίας, αριθ. 53785/9, της 18.1.2012, σκ.32επ και Grande Stevens κατά Ιταλίας, ό.π

4. Τέλος, η τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει αποφάσεις όπου επίσης δεν έγινε αναφορά στο εν λόγω κριτήριο για την ερμηνεία του "bis". Η απουσία αναφοράς αποδόθηκε στην παντελή έλλειψη ουσιαστικής ή χρονικής σύνδεσης μεταξύ των δύο διαδικασιών.

Η ανάλυση της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναδεικνύει περαιτέρω πτυχές της εφαρμογής του κριτηρίου του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο":

Στην τέταρτη κατηγορία εντάσσονται χαρακτηριστικές αποφάσεις όπως οι Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδα⁶³. Σε αυτές τις υποθέσεις, η διοικητική διαδικασία εμφανίστηκε πλήρως ανεξάρτητη από την ποινική, παραβλέποντας τις προηγούμενες αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις υπέρ των προσφευγόντων .

Η συστηματοποίηση αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το κριτήριο του επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των κυρωτικών διαδικασιών για την ερμηνεία του "bis" δεν είχε εδραιωθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου πριν από την απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας. Αντιθέτως, η χρήση του ήταν μάλλον σποραδική.

Από την πρώτη του εμφάνιση στην απόφαση Nilsson κατά Σουηδίας το 2005 έως την υπόθεση Α και Β κατά Νορβηγίας, το κριτήριο είχε οδηγήσει μόνο δύο φορές στη μη στοιχειοθέτηση "δεύτερης διαδικασίας", και αυτό αποκλειστικά σε υποθέσεις σχετικές με παραβιάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το Δικαστήριο επέλεξε να ανατρέξει στο συγκεκριμένο κριτήριο και να επιχειρήσει τη συστηματοποίησή του με σκοπό τον περιορισμό της σημαντικής διεύρυνσης που είχε λάβει η αρχή *ne bis in idem* μετά την απόφαση Zolotukhin⁶⁴

Το ΕΔΔΑ, στην απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας, ολοκλήρωσε τη συλλογιστική του σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ ως εξής:

---

⁶³ Αποφάσεις ΕΔΔΑ Καπετάνιος κατά Ελλάδα, αριθ.3453/12, 42941/12 και 9028/13, της 30.4.2015 και Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδα, αριθ. 66602/09 και 71879/01, της 9.6.2016. Οι εν λόγω αποφάσεις και η καταλυτική τους επίδραση στην ελληνική νομολογία στο πλαίσιο ενός «άμεσου» διαλόγου ανάμεσα στο ΕΔΔΑ και το ΣτΕ αναπτύσσονται παρακάτω.

⁶⁴ Βλ. και την κριτική του μειοψηφούντος Δικαστή Pinto De Albuquerque, σκ.41επ και 79επ.

Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η ασφαλέστερη προσέγγιση για την τήρηση του άρθρου 4 είναι η υιοθέτηση μιας ενιαίας κυρωτικής διαδικασίας, η οποία θα ενσωματώνει τα επιμέρους χαρακτηριστικά των δύο παράλληλων διαδικασιών. Ωστόσο, διευκρίνισε ότι το εν λόγω άρθρο δεν αποκλείει απολύτως τη σώρευση δύο κυρωτικών διαδικασιών, υπό την προϋπόθεση ότι πληρούνται συγκεκριμένοι όροι.

Για να μην υφίσταται μια "δεύτερη" κυρωτική διαδικασία, το κράτος οφείλει να διασφαλίζει ότι οι δύο επίμαχες διαδικασίες είναι "αρκούντως στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους ως προς την ουσία και το χρόνο". Αυτό σημαίνει ότι το κράτος πρέπει να αποδεικνύει τεκμηριωμένα ότι οι δύο κυρωτικές διαδικασίες συνδυάζονται με τρόπο που διαμορφώνει "ένα ενιαίο συνεκτικό σύνολο".

Το ΕΔΔΑ τόνισε ότι δεν αρκεί οι σκοποί και τα μέσα των δύο διαδικασιών να είναι απλώς συμπληρωματικοί και στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Επιπλέον, είναι απαραίτητο οι ενδεχόμενες συνέπειες από το διπλό αυτό κυρωτικό σύστημα να είναι αναλογικές και προβλέψιμες για τα εμπλεκόμενα πρόσωπα.

Αυτή η προσέγγιση του Δικαστηρίου αποσκοπεί στην εξισορρόπηση μεταξύ της προστασίας των δικαιωμάτων του ατόμου και της ανάγκης των κρατών για αποτελεσματική αντιμετώπιση σύνθετων παραβατικών συμπεριφορών⁶⁵.

Το ΕΔΔΑ, προσδιορίζοντας το κριτήριο του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο", διατύπωσε ορισμένες ενδεικτικές προϋποθέσεις για τη διαπίστωση του ουσιαστικού συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών:

α) Συμπληρωματικότητα σκοπών: Οι δύο κυρωτικές διαδικασίες πρέπει να επιδιώκουν συμπληρωματικούς σκοπούς, αντιμετωπίζοντας διαφορετικές πτυχές της ίδιας παραβατικής συμπεριφοράς, όχι μόνο σε αφηρημένο αλλά και σε συγκεκριμένο επίπεδο.

β) Προβλεψιμότητα των παράλληλων διαδικασιών: Η σώρευση των δύο κυρωτικών διαδικασιών οφείλει να αποτελεί μια προβλέψιμη συνέπεια της παραβατικής συμπεριφοράς, τόσο νομικά όσο και πρακτικά.

---

⁶⁵ Δημητρακόπουλος Ι., 2016, Η επιρροή της ποινικής δίκης στη διοικητική διαδικασία... σελ.19

γ) Αποφυγή αλληλοεπικάλυψης στη συλλογή και εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού: Οι διαφορετικές κυρωτικές διαδικασίες πρέπει να διεξάγονται με τρόπο που αποτρέπει την πολλαπλή συλλογή και εκτίμηση του αποδεικτικού υλικού μεταξύ των διαφόρων αρμόδιων αρχών (ποινικών και διοικητικών). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω κατάλληλης συνεργασίας μεταξύ των αρχών, ώστε η κρίση του πραγματικού στη μία διαδικασία να αξιοποιείται και στην άλλη.

δ) Συνυπολογισμός κυρώσεων: Το σημαντικότερο στοιχείο είναι ο συνυπολογισμός της κύρωσης που επιβάλλεται στη διαδικασία που περατώνεται αμετάκλητα πρώτη, κατά την επιβολή της δεύτερης κύρωσης. Αυτό αποσκοπεί στην αποφυγή υπέρμετρης επιβάρυνσης του ατόμου για την ίδια συμπεριφορά. Για το σκοπό αυτό, κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη ενός αντισταθμιστικού μηχανισμού που θα διασφαλίζει την αναλογικότητα των συνολικά επιβαλλόμενων ποινών.

Αυτές οι προϋποθέσεις αποτελούν το πλαίσιο εντός του οποίου το ΕΔΔΑ αξιολογεί την ύπαρξη επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των κυρωτικών διαδικασιών, προκειμένου να κρίνει αν παραβιάζεται η αρχή *ne bis in idem* ⁶⁶

Το ΕΔΔΑ εισήγαγε ένα επιπλέον γενικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του ουσιαστικού συνδέσμου μεταξύ των δύο κυρωτικών διαδικασιών, βασιζόμενο στη νομολογία της απόφασης *Jusilla*. Η προσέγγιση αυτή επεκτείνει τις κατευθύνσεις του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ στο άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, σύμφωνα με την αρχή της ομοιόμορφης ερμηνείας της ΕΣΔΑ.

Συγκεκριμένα:

1. Το ΕΔΔΑ διαχώρισε τις "κατηγορίες ποινικής φύσεως" ανάλογα με την εγγύητά τους στον πυρήνα του ποινικού δικαίου. Η αυστηρότητα τήρησης των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης (άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ) μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με αυτήν την εγγύτητα ή τον βαθμό του στιγματιστικού χαρακτήρα κάθε ποινικής διαδικασίας.
2. Μεταφέροντας αυτή τη διάκριση στο πεδίο του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι είναι πιθανότερο δύο κυρωτικές διαδικασίες να έχουν σχέση συμπληρωματικότητας και στενής ουσιαστικής σύνδεσης όταν η *latio*

---

⁶⁶ μεταξύ άλλων Τσόλκα Ο., ό.π., 2019, σελ.575επ.

sensu ποινική διαδικασία δεν εμπίπτει στον πυρήνα του ποινικού δικαίου, δηλαδή δεν έχει έντονο στιγματιστικό χαρακτήρα ⁶⁷

3. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο συνδυασμός των δύο διαδικασιών είναι λιγότερο πιθανό να οδηγήσει σε υπέρμετρη επιβάρυνση του ατόμου.

4. Αντιθέτως, όταν οι δύο κυρωτικές διαδικασίες και οι σκοποί τους έχουν έντονα στιγματιστικό χαρακτήρα, τείνουν να αλληλεπικαλύπτονται αντί να αλληλοσυμπληρώνονται. Σε αυτή την περίπτωση, πληρούται η προϋπόθεση του "bis" από την κίνηση των δύο παράλληλων διαδικασιών ⁶⁸.

Το ΕΔΔΑ ανέλυσε περαιτέρω το δεύτερο σκέλος του κριτηρίου του "επαρκώς στενού συνδέσμου", δηλαδή τον χρονικό σύνδεσμο, ως εξής:

1. Το χρονικό σκέλος πρέπει να εξετάζεται ακόμη και όταν διαπιστώνεται ο ουσιαστικός σύνδεσμος μεταξύ των δύο διαδικασιών.

2. Δεν απαιτείται η ταυτόχρονη διεξαγωγή των δύο κυρωτικών διαδικασιών από την αρχή έως το τέλος τους.

3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μπορούν να ακολουθήσουν μια προοδευτική διεξαγωγή των δύο διαδικασιών, εφόσον αυτό υπαγορεύεται από λόγους αποτελεσματικότητας και ορθής οργάνωσης της δικαιοσύνης. Ωστόσο, αυτό δεν πρέπει να οδηγεί σε υπέρμετρη επιβάρυνση του εμπλεκόμενου προσώπου.

4. Η χρονική σύνδεση των δύο διαδικασιών οφείλει να είναι επαρκώς στενή ώστε να προστατεύει τον κατηγορούμενο/προσφεύγοντα από:

α) αβεβαιότητα

β) καθυστερήσεις

γ) υπερβολική παράταση της διάρκειας των διαδικασιών

---

⁶⁷ ΕΔΔΑ, Jusilla κατά Φινλανδίας, ό.π., σκ.43επ. Το ΕΔΔΑ αντιδιαστέλλει τον σκληρό πυρήνα του ποινικού δικαίου με «κατηγορίες ποινικής φύσεως» που ανευρίσκονται στις διοικητικές κυρώσεις, τις πειθαρχικές διαδικασίες φυλακών, στο τελωνειακό δίκαιο, στο δίκαιο του ανταγωνισμού και στις φορολογικές κυρώσεις, χωρίς όμως να προσδιορίζει σε τι συνίσταται ο πυρήνας του ποινικού δικαίου

⁶⁸ ΕΔΔΑ, Α και Β κατά Νορβηγίας, ό.π., σκ.132. Για την προβληματική αυτή διάκριση που εισήγαγε η απόφαση Jusilla βλ. τις σκέψεις του μειοψηφούντος δικαστή Pinto de Albuquerque, σκ.28επ επισημαίνοντας ότι η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στον πυρήνα του ποινικού δικαίου και στο υπόλοιπο ποινικό δίκαιο είναι ιδιαίτερα αόριστη.

5. Η υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει στενή χρονική σύνδεση ισχύει ακόμη και όταν η εθνική νομοθεσία προβλέπει ένα ολοκληρωμένο κυρωτικό μηχανισμό που διαχωρίζει τις ποινικές από τις διοικητικές κυρώσεις.

6. Όσο μεγαλύτερη είναι η χρονική απόσταση μεταξύ των δύο διαδικασιών, τόσο αυξάνεται το βάρος του κράτους να αιτιολογήσει τις καθυστερήσεις στη διεξαγωγή τους.

Αυτή η ανάλυση του χρονικού συνδέσμου από το ΕΔΔΑ αποσκοπεί στην εξισορρόπηση μεταξύ της ανάγκης για αποτελεσματική απονομή δικαιοσύνης και της προστασίας των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου/προσφεύγοντος από παρατεταμένη αβεβαιότητα και επιβάρυνση ⁶⁹.

Το ΕΔΔΑ, εφαρμόζοντας το κριτήριο του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο", κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι κυρωτικές διαδικασίες κατά των δύο προσφευγόντων συνδέονταν επαρκώς ώστε να διαμορφώνουν ένα "ενιαίο και συνεκτικό σύστημα κυρώσεων".

Συγκεκριμένα:

Ουσιαστικός σύνδεσμος:

α) Συμπληρωματικότητα σκοπών: Οι φορολογικές κυρώσεις λειτουργούσαν ως γενικό αποτρεπτικό μέτρο, ενισχύοντας το καθήκον παροχής ακριβών πληροφοριών στις φορολογικές αρχές, ενώ οι ποινικές κυρώσεις αντιμετώπιζαν τις σοβαρότερες παραβάσεις, όπως η φορολογική απάτη.

β) Προβλεψιμότητα: Οι προσφεύγοντες γνώριζαν εκ των προτέρων την πιθανότητα άσκησης ποινικής δίωξης και επιβολής φορολογικών κυρώσεων.

γ) Αλληλεπίδραση αρχών: Υπήρχε συνεργασία μεταξύ φορολογικών και ποινικών αρχών, με την κρίση του πραγματικού στην ποινική διαδικασία να χρησιμοποιείται και στη φορολογική.

---

⁶⁹ ΕΔΔΑ, Α και Β κατά Νορβηγίας, ό.π, σκ.134. Μάλιστα, το Δικαστήριο έθεσε ως παράδειγμα προς αποφυγή στο πλαίσιο της ύπαρξης στενού χρονικού συνδέσμου την οργάνωση της ελληνικής κυρωτικής αντίδρασης κατά την αντιμετώπιση των λαθρεμπορικών παραβάσεων, όπως αποτυπώθηκε στην απόφαση Καπετάνιος κατά Ελλάδας

δ) Συνεκτίμηση κυρώσεων: Το ποινικό δικαστήριο συνεκτίμησε τα ήδη επιβληθέντα φορολογικά πρόστιμα κατά την επιβολή της ποινής φυλάκισης.

Χρονικός σύνδεσμος:

Το Δικαστήριο διαπίστωσε στενό χρονικό σύνδεσμο λόγω της παράλληλης διεξαγωγής και διαρκούς αλληλεπίδρασης των ποινικών και διοικητικών διαδικασιών.

Συμπέρασμα:

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Ο στενός ουσιαστικός και χρονικός σύνδεσμος μεταξύ των δύο διαδικασιών οδήγησε στο συμπέρασμα ότι δεν πληρούταν το στοιχείο του "bis", συγκεκριμένα αυτό της "δεύτερης κυρωτικής διαδικασίας".

Αυτή η απόφαση αναδεικνύει τη σημασία της συνολικής αξιολόγησης των κυρωτικών διαδικασιών και τη σημασία της συμπληρωματικότητας και συνοχής τους για την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*.

Η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση A και B κατά Νορβηγίας σηματοδοτεί μια σημαντική εξέλιξη στην ερμηνεία του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο υιοθέτησε μια προσέγγιση που αναθεωρεί εν μέρει την προηγούμενη νομολογία του, όπως είχε διαμορφωθεί μετά την απόφαση *Zolotukhin*, χωρίς ωστόσο να απορρίπτει την αναγκαιότητα των κριτηρίων *Engel*. Αντιθέτως, εξειδίκευσε τις περιπτώσεις εφαρμογής τους.

Αξιοποιώντας τις δυνατότητες ερμηνείας του "bis", το ΕΔΔΑ κατάφερε να περιορίσει την κανονιστική εμβέλεια της αρχής *ne bis in idem*, διατηρώντας παράλληλα την ευρεία κατανόηση της έννοιας της "κατηγορίας ποινικής φύσεως" και την ευρεία οντολογική-εμπειρική προσέγγιση του "idem". Μέσω της εισαγωγής του κριτηρίου του "επαρκώς στενού συνδέσμου", το Δικαστήριο έδωσε στα Συμβαλλόμενα κράτη τη δυνατότητα να διατηρήσουν τα εθνικά τους συστήματα δυαδικών κυρώσεων, ακόμη και όταν και οι δύο κυρωτικές διαδικασίες χαρακτηρίζονται ως ποινικές.

Ωστόσο, η διατήρηση των δυαδικών συστημάτων κυρώσεων υπόκειται σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως η συμπληρωματικότητα των σκοπών, η προβλεψιμότητα, η αλληλεπίδραση μεταξύ των αρχών και η συνεκτίμηση των κυρώσεων. Αυτή η νέα προσέγγιση επιτρέπει μια πιο ευέλικτη εφαρμογή της αρχής *ne*

bis in idem, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες των εθνικών νομικών συστημάτων, ενώ παράλληλα διατηρεί τις βασικές εγγυήσεις για τα δικαιώματα των κατηγορουμένων. Παρόλα αυτά, θέτει και νέες προκλήσεις όσον αφορά την εφαρμογή και ερμηνεία των κριτηρίων του "επαρκώς στενού συνδέσμου" στην πράξη, αναδεικνύοντας την ανάγκη για προσεκτική στάθμιση των διαφόρων παραγόντων σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση ⁷⁰.

Η προγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ είχε πράγματι καταστήσει εξαιρετικά δύσκολη τη διατήρηση των εθνικών συστημάτων δυαδικών κυρώσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, η απόφαση στην υπόθεση A και B κατά Νορβηγίας μπορεί να θεωρηθεί ως μια συμβιβαστική λύση του Δικαστηρίου.

Με τη νέα του προσέγγιση, το ΕΔΔΑ επιχείρησε να επιτύχει μια λεπτή ισορροπία μεταξύ δύο αντικρουόμενων συμφερόντων. Από τη μία πλευρά, αναγνώρισε τις πιέσεις των Συμβαλλόμενων κρατών για τη διατήρηση των διττών κυρωτικών τους συστημάτων, τα οποία συχνά θεωρούνται απαραίτητα για την αποτελεσματική αντιμετώπιση σύνθετων παραβατικών συμπεριφορών. Από την άλλη πλευρά, το Δικαστήριο παρέμεινε προσηλωμένο στην ανάγκη προστασίας του ατόμου από την υπέρμετρη και αδικαιολόγητη διπλή αντίδραση του κρατικού μηχανισμού απέναντι στην ίδια συμπεριφορά.

Η εισαγωγή του κριτηρίου του "επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο" αποτελεί το βασικό εργαλείο αυτής της εξισορρόπησης. Επιτρέποντας υπό προϋποθέσεις τη διατήρηση των δυαδικών κυρωτικών συστημάτων, το ΕΔΔΑ ανταποκρίθηκε στις ανησυχίες των κρατών για την αποτελεσματικότητα των νομικών τους συστημάτων. Παράλληλα, θέτοντας συγκεκριμένες απαιτήσεις για τη στενή σύνδεση και τη συμπληρωματικότητα των διαδικασιών, το Δικαστήριο επιχείρησε να διασφαλίσει ότι το άτομο δεν θα υποβάλλεται σε δυσανάλογη ή απρόβλεπτη επιβάρυνση.

Αυτή η συμβιβαστική προσέγγιση αντανακλά την προσπάθεια του ΕΔΔΑ να προσαρμόσει την ερμηνεία της ΕΣΔΑ στις σύγχρονες νομικές πραγματικότητες και

---

⁷⁰ Έτσι Turmo A. Ne bis in idem in European Law: A Difficult Exercise in Constitutional Pluralism, European Papers, Vol. 5, 2020, No 3, σελ. 1348 επισημαίνοντας εύστοχα ότι ακόμα και αν παρά την νέα ερμηνεία της αρχής ne bis in idem πολλά κράτη συνεχίζουν να μην δέχονται την νομολογία του ΕΔΔΑ, σε κάθε περίπτωση ορισμένες περιπτώσεις διπλών κυρωτικών συστημάτων καθίστανται πλέον συμβατές με το αρ.4 του 7ου Π.Π.ΕΣΔΑ.

προκλήσεις, διατηρώντας παράλληλα τον πυρήνα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, η εφαρμογή αυτής της νέας προσέγγισης στην πράξη αναμένεται να θέσει νέες προκλήσεις και να απαιτήσει προσεκτική στάθμιση σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση⁷¹

4. Η εξέλιξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ μετά την εισαγωγή του κριτηρίου του «επαρκώς στενού συνδέσμου ως προς την ουσία και τον χρόνο».

Μετά την στροφή της νομολογίας του δυνάμει της απόφασης A και B κατά Νορβηγίας, το ΕΔΔΑ εφαρμόζει σταθερά το κριτήριο του «επαρκώς στενού συνδέσμου κατ' ουσία και κατά χρόνο» για την ερμηνεία του «bis» στις υποθέσεις που αφορούν συστήματα δυαδικών κυρώσεων. Μάλιστα, δεδομένης της παγιωμένης πλέον θέσης του Δικαστηρίου τόσο ως προς τον χαρακτηρισμό μιας διαδικασίας ως ποινικής, όσο και ως προς την οντολογική προσέγγιση του «idem», το βάρος των κρίσεων του φαίνεται να έχει μετατοπιστεί στην έννοια του «bis» και ιδίως ην διαπίστωση της ύπαρξης ή μη δύο παράλληλων ποινικών διαδικασιών. Ενδεικτικό είναι άλλωστε το γεγονός ότι στην πλειοψηφία των υποθέσεων που ακολούθησαν της A και B κατά Νορβηγίας, κρίθηκε πως οι δύο κυρωτικές διαδικασίες αφορούσαν τα ίδια πραγματικά περιστατικά και ως εκ τούτου δεν τέθηκε ζήτημα με την προϋπόθεση του «idem»⁷². Αυτός άλλωστε φαίνεται να ήταν και ο στόχος του Δικαστηρίου στην απόφαση A και B κατά Νορβηγίας, περιορίζοντας μεν την εμβέλεια της αρχής μέσω του «bis», αλλά διατηρώντας ταυτόχρονα την ευχερή κατάφαση του ποινικού χαρακτήρα των δύο διαδικασιών και της ταυτότητας αντικειμένου μεταξύ τους⁷³

Στις υποθέσεις αυτές που έπονται της A και B κατά Νορβηγίας, επιρρώνονται οι παραδοχές του ΕΔΔΑ στην ως άνω απόφαση και γίνονται περαιτέρω διαπιστώσεις

➤ Johannesson and Others κατά Ισλανδίας⁷⁴

---

⁷¹ Βλ. και Τσόλκα Ο., 2019, ό.π., σελ.57

⁷² Αφού βέβαια είχαν χαρακτηριστεί ως ποινικές βάσει των κριτηρίων Engel.

⁷³ για την ανάγκη εκτόνωσης των πιέσεων που δεχόταν η αρχή ne bis in idem λόγω της ευρείας προσέγγισής της ήδη πριν από την απόφαση A και B κατά Νορβηγίας, βλ. Παυλίδου Ε. Ne bis in idem, Προς μια απόλυτα ευρωπαϊκή ερμηνεία ενός απόλυτου δικαιώματος (με αφορμή την απόφαση του ΕΔΔΑ της 30.4.2015, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα), 2015, σε <http://www.humanrightscaselaw.gr>

⁷⁴ ΕΔΔΑ Johannesson κλπ. κατά Ισλανδίας, αριθ. 22007/11, της 18.5.2017.

Όπου το ΕΔΔΑ επισήμανε τη συμπληρωματικότητα των σκοπών, που επιδίωκαν δύο διαδικασίες, οι οποίες είχαν κινηθεί σε βάρος των προσφευγόντων για την αντιμετώπιση παραβατικής συμπεριφοράς, που συνίστατο στην εκ μέρους τους υποβολή ανακριβούς φορολογικής δήλωσης, καθώς και το γεγονός ότι μεταξύ των δύο διαδικασιών δεν υπήρχε επαρκώς στενός σύνδεσμος, τόσο χρονικά όσο και κατ' ουσία. Για τη διαμόρφωση της κρίσης του το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του αφενός μεν την περιορισμένη χρονική επικάλυψη μεταξύ των δύο διαδικασιών αφετέρου δε το γεγονός ότι η συλλογή και αξιολόγηση των αποδείξεων στη μία διαδικασία γίνονταν ανεξάρτητα από την άλλη. Εν κατακλείδι, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι οι προσφεύγοντες είχαν υποστεί δυσανάλογες κυρώσεις καθώς για το ίδιο ή για ουσιαστικά ίδιο αδίκημα είχαν διωχθεί και τιμωρηθεί δύο φορές από διαφορετικές αρχές σε δύο διαφορετικές διαδικασίες, οι οποίες στερούνταν επαρκούς σύνδεσης.

Την ανεξάρτητη συλλογή των αποδείξεων δε κάθε μία από τις δύο διαδικασίες (ποινική και διοικητική), που είχαν διεξαχθεί σε βάρος του προσφεύγοντος για πράξεις χειραγώγησης της αγοράς, διέγνωσε το ΕΔΔΑ και στην υπόθεση Nodet κατά Γαλλίας⁷⁵, κατόπιν δε τούτου αποφάνθηκε ότι δεν υπήρχε επαρκώς στενή σύνδεση μεταξύ των δύο διαδικασιών, όχι μόνο χρονικά αλλά και κατ' ουσία.

Το κριτήριο του επαρκώς στενού συνδέσμου εφάρμοσε το ΕΔΔΑ και στην απόφαση που ήδη μελετήσαμε Mihalache κατά Ρουμανίας, η οποία βέβαια δεν συνιστά μια κλασική περίπτωση επιβολής δυαδικών κυρώσεων. Κατ' αρχάς, ο προσφεύγων είχε διωχθεί και στις δύο κυρωτικές διαδικασίες με βάση των ίδια νομοθετική διάταξη, με αποτέλεσμα αμφότερες να επιδιώκουν εξ' ορισμού τον ίδιο σκοπό. Παράλληλα, και οι δύο διαδικασίες είχαν διεξαχθεί από την ίδια αρχή, την αρμόδια δηλαδή εισαγγελία πρωτοδικών, με αποτέλεσμα να συγκεντρωθεί και να συνεκτιμηθεί εν τέλει το και στις δύο ίδιο αποδεικτικό υλικό. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο προκειμένου να αιτιολογήσει την έλλειψη στενού συνδέσμου εστίασε αφενός στο γεγονός ότι οι δύο κυρώσεις που

---

⁷⁵ ΕΔΔΑ Nodet κατά Γαλλίας (προσφυγή υπ' αριθ. 47342/14) της 06.06 2019. Εν προκειμένω, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς επέβαλε στον προσφεύγοντα διοικητικό πρόστιμο για την παράβαση της χειραγώγησης μετοχών (12.2007), κατόπιν ελέγχου που είχε διενεργηθεί από την Ρυθμιστική Αρχή Χρηματοπιστωτικών Αγορών (21.6.2006). Ο ίδιος έλεγχος οδήγησε το 2007 στην άσκηση ποινικής δίωξης κατά του προσφεύγοντος για την ίδια παράβαση. Ο προσφεύγων καταδικάστηκε αμετάκλητα από τα ποινικά δικαστήρια το 2014, ενώ το διοικητικό πρόστιμο που του είχε επιβάλει η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς είχε καταστεί αμετάκλητο ήδη από το 2009. Τέθηκε λοιπόν το ζήτημα αν η ποινική καταδίκη του προσφεύγοντος συνιστούσε «δεύτερη τιμωρία» κατά παράβαση του αρ.4 του 7ου Π.Π. ΕΣΔΑ.

επιβλήθηκαν στο προσφεύγοντα (δηλαδή το πρόστιμο και η φυλάκιση) δεν συνδυάστηκαν μεταξύ τους, και αφετέρου στο ότι οι δύο διαδικασίες έλαβαν χώρα διαδοχικά, χωρίς να συμπέσουν χρονικά.

Ωστόσο, η εφαρμογή του κριτηρίου στην παρούσα υπόθεση είναι μάλλον προβληματική, αφού το πρόστιμο που είχε επιβληθεί στον προσφεύγοντα ακυρώθηκε στην συνέχεια από τον Εισαγγελέα του Ανώτατου Ακυρωτικού, ο οποίος διέταξε την επιστροφή του. Κατά συνέπεια δεν ήταν εκ των πραγμάτων δυνατή η συνεκτίμησή του κατά την επιβολή της δεύτερης κύρωσης. Επιπλέον, αν και πράγματι οι δύο διαδικασίες δεν είχαν κινηθεί παράλληλα, φαίνεται να συνδέονταν επαρκώς χρονικά, αφού η δεύτερη διαδικασία είχε κινηθεί λίγους μήνες μετά την περάτωση της πρώτης.

Τα παραπάνω αποδεικνύουν κατά τον μειοψηφούντα δικαστή Pinto de Albuquerque ότι το κριτήριο του επαρκώς στενού συνδέσμου είναι τελείως αυθαίρετο, αφού η συνεπής εφαρμογή του στην εν λόγω υπόθεση θα έπρεπε να οδηγήσει στην ύπαρξη στενού συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών και κατά συνέπεια στην μη πλήρωση του «bis»⁷⁶

Σε κάθε περίπτωση με την απόφαση Mihalache επιβεβαιώθηκε έμμεσα η κρίση του ΕΔΔΑ στην απόφαση A και B κατά Νορβηγίας ότι η προϋπόθεση της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής ή καταδικαστικής απόφασης στο πλαίσιο του «bis» θα πρέπει να ερευνάται μόνο στην περίπτωση που δεν διαπιστώνεται επαρκής σύνδεσμος μεταξύ των δύο παράλληλων διαδικασιών.⁷⁷

Αντίθετα, πάντως, έκρινε το Δικαστήριο στην υπόθεση Bajcic κατά Κροατίας⁷⁸, μολονότι, δηλαδή, το κροατικό ποινικό δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του την κύρωση,

---

⁷⁶ ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας, ό.π., σκ. 37 – 39 της σύμφωνης γνώμης του δικαστή Pinto de Albuquerque.

⁷⁷ Η προσήλωση του Δικαστηρίου στην εφαρμογή του κριτηρίου του επαρκώς στενού συνδέσμου επιβεβαιώνεται και από την όλως πρόσφατη νομολογία του των ετών 2020 – 2021. Έτσι, στην απόφαση Velkon κατά Βουλγαρίας, η οποία είχε ως αντικείμενο την διαδοχική επιβολή για την ίδια πράξη παραβίασης της δημόσιας τάξης διοικητικών και ποινικών κυρώσεων, καθοριστικό ρόλο για την έλλειψη ουσιαστικού συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών, είχε ο κοινός τιμωρητικός σκοπός τους. Παρόλο που δεν πληρούνταν και τα υπόλοιπα κριτήρια για την αναγνώριση ενός επαρκώς στενού κατ' ουσία συνδέσμου, το Δικαστήριο απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι αμφοτέρως οι διαδικασίες αποσκοπούσαν στην τιμώρηση του προσφεύγοντος για την πράξη του και ως εκ τούτου δεν επεδίωκαν συμπληρωματικούς σκοπούς, αναγνωρίζοντας κατά συνέπεια παραβίαση του αρ.4 του 7ου Π.Π. ΕΣΔΑ, βλ. ΕΔΔΑ Tsonyo Tsonev κατά Βουλγαρίας (no 4), αριθ. 35623/11, της 6.4.2021, ΕΔΔΑ Milosevic κατά Κροατίας, αριθ. 12022/16, της 31.8.2021, ΕΔΔΑ Bragi Gudmundur Kristjansson κατά Ισλανδίας, αριθ.12951/18, της 31.8.2021, ΕΔΔΑ Tsonyo Tsonev κατά Βουλγαρίας, βλ. Khodorkovskiy και Lebedev κατά Ρωσίας της 14.01.2020 (αριθ. 2) (αριθ. 51111/07 και 42757/07), βλ. W.A. κατά Ελβετίας της 02.11.2021 (αρ. προσφ. 38958/16)

⁷⁸ Bajčić κατά Κροατίας της 08.10.2020 (αριθ. προσφ. 67334/13)

που είχε επιβληθεί στον υπαίτιο θανατηφόρο ατυχήματος, στα πλαίσια προηγούμενης διαδικασίας για ελαφρύτερα αδικήματα, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η μη ρητή αναφορά του εθνικού ποινικού δικαστηρίου στην προηγούμενη κύρωση δεν οδηγεί άνευ ετέρου στο συμπέρασμα ότι οι δύο διαδικασίες δε συνδέονταν επαρκώς κατ' ουσία και εστίασε στο γεγονός ότι οι κυρώσεις, που επιβλήθηκαν στον προσφεύγοντα, ήταν συμπληρωματικές και συνολικά θεωρούμενες δεν ήταν δυσανάλογες με τη βαρύτητα του αδικήματος, το οποίο αυτός είχε διαπράξει. Ειδικότερα προσφεύγων δικάστηκε και τιμωρήθηκε δύο φορές για τα ίδια πραγματικά περιστατικά τροχαίου ατυχήματος. Συγκεκριμένα, είχε καταδικαστεί αρχικά για το πταίσμα της οδήγησης πάνω από το όριο ταχύτητας (παραβίαση Κ.Ο.Κ.) και αργότερα για ανθρωποκτονία εξ αμελείας⁷⁹. Του επιβλήθηκε πρόστιμο στην πρώτη περίπτωση και στη δεύτερη του επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης.

Κατά το ΕΔΔΑ, οι στόχοι της ποινής, βάσει των οποίων ήταν διαφορετικές πτυχές της ίδιας συμπεριφοράς, έπρεπε να εξεταστούν ως συνεκτικό σύνολο. Στην περίπτωση του προσφεύγοντος αυτοί οι στόχοι είχαν επιτευχθεί μέσω δύο συμπληρωματικών διαδικασιών, οι οποίες συνδέονταν ουσιαστικά θεωρώντας αυτές μέρος ενός ολοκληρωμένου συστήματος κυρώσεων βάσει του κροατικού νόμου για την αποτυχία συμμόρφωσης με τους κανόνες οδικής ασφάλειας κυκλοφορίας, το οποίο, ως αποτέλεσμα, προκάλεσε θανατηφόρο ατύχημα.

Συνεπώς, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε κατάχρηση του δικαιώματος του κράτους να επιβάλει ποινή στην υπόθεση του προσφεύγοντος. Ούτε μπορούσε να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο προσφεύγων υπέστη δυσανάλογη επιβάρυνση από την επανάληψη διαδικασιών και κυρώσεων.⁸⁰

Η μοναδική απόφαση μετά την Α και Β κατά Νορβηγίας, στην οποία το ΕΔΔΑ δεν εφάρμοσε το κριτήριο του στενού συνδέσμου για την ερμηνεία του «bis», παρά την ύπαρξη ενός δυαδικού συστήματος κυρώσεων, φαίνεται να είναι η απόφαση Simkus κατά Λιθουανίας⁸¹. Το Δικαστήριο αρκέστηκε στον έλεγχο που πραγματοποιούσε πριν

---

⁷⁹ Βαјсис κατά Κροατίας, ό.π., σκ.45. Το ΕΔΔΑ παρέπεμψε ρητά στην απόφαση Καπετάνιος κατά Ελλάδος, όπου οι διοικητική διαδικασία είχε κινηθεί αυτόνομα για 9 και 14 έτη αντίστοιχα, για να δικαιολογήσει την αναγνώριση χρονικού συνδέσμου, παρά την αυτοτελή κίνηση της ποινικής διαδικασίας για 6 έτη.

⁸⁰ Βλ. ΕΔΔΑ Galovic κατά Κροατίας, αριθ. 45512/2011, της 31.8.2021, velkov κατά Βουλγαρίας της 21.07.2020 (αριθ. προσφ. 34503/10)

⁸¹ ΕΔΔΑ Simkus κατά Λιθουανίας, αριθ. 41788/11, της 13.6.2017

από το 2016 για να αναγνωρίσει εν τέλει την παραβίαση του αρ.4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ.

5. Οι εξαιρετικές περιστάσεις του άρθρου 4 παρ.2 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

Η πρόβλεψη της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου επιτρέπει την επανάληψη της διαδικασίας σε βάρος του ίδιου προσώπου για την ίδια πράξη, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οι οποίες δικαιολογούν απόκλιση από τον κανόνα της νομικής βεβαιότητας στις ποινικές υποθέσεις, τέτοιες δε περιπτώσεις συντρέχουν, όταν ανακλύπουν νέα ή προσφάτως αποκαλυφθέντα στοιχεία ή αποκαλύπτεται ουσιώδες σφάλμα της προηγούμενης διαδικασίας

Οι έννοιες των νέων ή προσφάτως αποκαλυφθέντων γεγονότων, καθώς και του βασικού ελαττώματος της προγενέστερης διαδικασίας αποσαφηνίζονται ΚΑΙ ΠΑΛΙ στην απόφαση Mihalache κατά Ρουμανίας, στην οποία, επιπλέον, διευκρινίζεται ότι αρκεί η διαζευκτική συνδρομή των ανωτέρω όρων και δεν απαιτείται η σωρευτική συνδρομή τους. Όπως επισημαίνεται στη συγκεκριμένη απόφαση: α) Νέα είναι τα γεγονότα, που σχετίζονται με την υπόθεση αλλά ανακλύπουν μετά τη δίκη ενώ προσφάτως αποκαλυφθέντα είναι τα γεγονότα, τα οποία, ναι μεν υπήρχαν κατά τη διάρκεια της δίκης, πλην όμως δεν αποκαλύφθηκαν στο δικαστή και έγιναν γνωστά μόνο μετά τη λήξη της δίκης. β) Τόσο τα νέα όσο και τα προσφάτως αποκαλυφθέντα γεγονότα περιέχουν νέες αποδείξεις, που σχετίζονται με προγενέστερα γεγονότα. γ) Βασικό ελάττωμα είναι η σοβαρή παραβίαση διαδικαστικού κανόνα, που συνιστά υπονόμηση της ακεραιότητας της προηγηθείσης διαδικασίας και επιτρέπει την επανεξέταση της διαδικασίας τόσο σε βάρος προσώπου, το οποίο έχει αθωωθεί ή καταδικαστεί για ελαφρύτερο αδίκημα όσο και προς όφελος καταδικασθέντος προσώπου. Βάσει των ανωτέρω διαπιστώσεων, το ΕΔΔΑ απέρριψε το επιχείρημα της ρουμανικής Κυβέρνησης ότι συνέτρεχε περίπτωση εφαρμογής της εξαιρετικής ρύθμισης του άρθρου 4 παρ.2 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και αποφάνθηκε ότι η απλή επαναξιολόγηση των γεγονότων από ανώτερο κατά βαθμό εισαγγελέα ή ανώτερο δικαστήριο δεν μπορεί να θεμελιώσει «βασικό ελάττωμα» της προηγούμενης διαδικασίας.

Αντίθετα, με την απόφαση Nikitin κατά Ρωσίας το Δικαστήριο έκρινε ότι συνέτρεχε περίπτωση εφαρμογής της πρόβλεψης της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 4 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε υπόθεση εσχάτης προδοσίας και κατασκοπείας, στην οποία είχε εκδοθεί αμετάκλητη απαλλακτική απόφαση και στη συνέχεια υποβλήθηκε αίτημα του Γενικού Εισαγγελέα για αναθεώρηση της κατηγορίας. Όπως επισήμανε το Δικαστήριο, η προβλεπόμενη από τη ρωσική νομοθεσία αναθεώρηση της κατηγορίας, για νομικούς ή διαδικαστικούς λόγους, συνιστά ένα είδος επιτρεπόμενης επανεξέτασης της υπόθεσης, που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 παρ.2 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.⁸²

Στην πρόσφατη W.A. κατά Ελβετίας⁸³, η οποία αφορούσε περίπτωση προσωρινής κράτησης, που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα στο πλαίσιο επαναξιολόγησης της σε βάρος του υπόθεσης, αφού ελήφθη υπόψη η ψυχική κατάστασή του και ο κίνδυνος να διαπράξει νέα αδικήματα, το Δικαστήριο έκρινε ότι συνέτρεχε παραβίαση της αρχής «ne bis in idem», αποφαινόμενο ότι επιτρεπόμενη επανέναρξη της διαδικασίας, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ.2 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, υφίσταται, μόνο αν αυτή βασίζεται σε νέα στοιχεία, τα οποία επηρεάζουν τη φύση του αδικήματος ή την έκταση της ενοχής του κατηγορουμένου.

Τέλος, στην επίσης σύγχρονη μας υπόθεση Sabalic κατά Κροατίας⁸⁴, που αφορούσε υπόθεση ομοφοβικής βίας, το ΕΔΔΑ διέγνωσε βασικά ελαττώματα, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ.2 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, που επέτρεπαν την επανάληψη της διαδικασίας σε βάρος του προσφεύγοντος (το γεγονός ότι δεν είχε διερευνηθεί, αν υπήρχαν κίνητρα μίσους πίσω από τη βίαιη επίθεση αλλά και το γεγονός ότι αυτά τα κίνητρα δεν είχαν ληφθεί υπόψη για την καταδίκη του προσφεύγοντος). Όπως επισήμανε το Δικαστήριο, σε τέτοιες συνθήκες, η αρχή «ne bis in idem» δεν μπορεί να αποτελεί εμπόδιο για την επανεξέταση της υπόθεσης, σύμφωνα με τις αρχές και τα κριτήρια της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

---

⁸² ΕΔΔΑ Bratyakin κατά Ρωσίας (προσφυγή υπ' αριθ. 72776/01) της 09.03.2006, ΕΔΔΑ Fadin κατά Ρωσίας (προσφυγή υπ' αριθ. 58079/00) της 27.07.2006, ΕΔΔΑ Goncharov κατά Ρωσίας (προσφυγή υπ' αριθ. 77989/01) της 27.11.2008, ΕΔΔΑ Savinskiy κατά Ουκρανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 6965/02) της 28.02.2006, ΕΔΔΑ Xheraj κατά Αλβανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37959/02) της 29.07.2008

⁸³ ΕΔΔΑ W.A. κατά Ελβετίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38958/16) της 02.11.2021.

⁸⁴ ΕΔΔΑ Sabalic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 50231/13) της 14.01.2021

V. Η νομολογία του ΔΕΕ

1. Το ΔΕΕ δεν αποκλίνει ιδιαίτερα από το ΕΔΔΑ στο ζήτημα των δυαδικών κυρώσεων. Αρχικά, το ΔΕΕ έκρινε ότι είναι επιτρεπτή η σώρευση ποινικών και διοικητικών κυρώσεων, αρκεί οι δεύτερες να μην έχουν ποινικό χαρακτήρα, δηλαδή, μόνο όταν λ.χ. η φορολογική κύρωση έχει ποινικό χαρακτήρα και έχει καταστεί αμετάκλητη, εμποδίζεται η άσκηση ποινικής δίωξης για την ίδια πράξη κατά του ίδιου προσώπου. Ειδικότερα, κατά την ερμηνεία του ΧΘΔΕΕ και δη του άρθρου 50 το ΔΕΕ υιοθέτησε ουσιαστικά και εμμέσως τα κριτήρια Engel κατά τη συναφή νομολογία του ΕΔΔΑ χωρίς να παραπέμπει ρητά σε αυτά. Στη σχετική απόφαση Hans Akerberg Fransson⁸⁵ το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος αφορόντος στο ζήτημα αν η επιβολή φορολογικής κύρωσης στον τομέα του Φ.Π.Α ήταν στην πραγματικότητα «ποινικής φύσεως», ώστε να μην είναι επιτρεπτή η κίνηση ποινικής δίωξης για το έγκλημα της φοροδιαφυγής σε βάρος του ίδιου προσώπου.

Το ΔΕΕ επικαλέστηκε προγενέστερη απόφασή του στην υπόθεση Bonda,⁸⁶ στην οποία ετίθετο το ζήτημα εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* και αναφερόταν ρητά στα κριτήρια Engel στο πλαίσιο της σχέσης Ε.Ε. και κράτους μέλους. Δέχθηκε το ΔΕΕ, δηλαδή, ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ο νομικός χαρακτηρισμός της παραβάσεως κατά το εσωτερικό δίκαιο, η φύση της παραβάσεως και η φύση και η σοβαρότητα της κυρώσεως που επιβάλλεται. Το Δικαστήριο δεν προέβη, λοιπόν, ευθέως σε ερμηνευτική αντιστοιχία του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ και του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, θέλοντας να διαφυλάξει «την αυτονομία» του Χάρτη, αλλά υιοθέτησε ουσιαστικά τα κριτήρια Engel, εναποθέτοντας στα εθνικά δικαστήρια την κρίση περί του ποινικού ή μη χαρακτήρα των επίμαχων φορολογικών κυρώσεων.⁸⁷ Προβληματισμό προκαλεί πάντως η θέση του ΔΕΕ στην εν λόγω υπόθεση καθ' ό μέρος κάλεσε τα εθνικά δικαστήρια, όταν εφαρμόζουν την αρχή *ne bis in idem*, να διασφαλίζουν ότι σε περίπτωση κατάφασης της αρχής οι εναπομείνουσες κυρώσεις είναι αποτελεσματικές, αποτρεπτικές και ανάλογες των παραβάσεων.⁸⁸ Έτσι, η νομολογιακή ρήτρα αποτελεσματικότητας του ευρωπαϊκού δικαίου φάνηκε να ανάγεται σε μια ρήτρα

⁸⁵ ΔΕΕ Απόφαση της 26.2.2013 (C-617/10)

⁸⁶ ΔΕΕ Απόφαση της 5.6.2012 (C-489/10), σκ.37

⁸⁷ *Τσόλκα*, Οι σύγχρονες εξελίξεις του δια-δικαιοδοτικού «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ για την εφαρμογή της αρχής «*ne bis in idem*» επί του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων, Εισήγηση στην Εθνική Σχολή Δικαστών, 2019.

⁸⁸ Σκέψεις 29 και 36.

περιορισμού του δικαιώματος *ne bis in idem*, τουλάχιστον στο μέτρο που αυτό κατοχυρωνόταν από το Σύνταγμα και την ΕΣΔΑ.⁸⁹

2. Κατόπιν της μεταστροφής της νομολογίας του ΕΔΔΑ ιδίως με την απόφαση Α και Β κατά Νορβηγίας το ΔΕΕ μετέβαλε την προσέγγιση του για τον εν λόγω ζήτημα. Ακολούθησαν, λοιπόν, το 2018 τρεις σημαντικές αποφάσεις, οι *Garlsson Real Estate*, *Di Puma & Consob* και *Menci*,⁹⁰ στις οποίες το ΔΕΕ ασχολήθηκε και πάλι με την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στο πλαίσιο των δυαδικών κυρώσεων.

Όλες αυτές οι υποθέσεις αφορούσαν προδικαστικά ερωτήματα των ιταλικών δικαστικών αρχών και με αφορμή αυτές το ΔΕΕ προέβη σε μια κοινή ερμηνεία του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ. Αρχικά, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στη ρήτρα ομοιογένειας που προβλέπεται στο άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ και η οποία επιβάλλει να επιδιώκεται η αναγκαία συνοχή ανάμεσα στην ΕΣΔΑ και το ΧΘΔΕΕ, πλην όμως αυτό δεν μπορεί να θίξει την αυτονομία του δικαίου της Ε.Ε. και του ΧΘΔΕΕ. Αναφέρει δε το Δικαστήριο ότι *«καίτοι, όπως επιβεβαιώνεται από το άρθρο 6 παρ. 3, ΣΕΕ τα αναγνωρισμένα από την ΕΣΔΑ θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν τμήμα του δικαίου της Ένωσης ως γενικές αρχές και μολονότι το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη επιβάλλει να αναγνωρίζεται στα περιεχόμενα στον εν λόγω Χάρτη δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται από την ΕΣΔΑ η ίδια έννοια και η ίδια εμβέλεια με εκείνες που τους αποδίδει η Σύμβαση, η ΕΣΔΑ δεν συνιστά εντούτοις, ενόσω η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει προσχωρήσει σε αυτή, νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης»*.⁹¹ Συνεπώς, το ΔΕΕ απαντά στα προδικαστικά ερωτήματα ερμηνεύοντας απευθείας μόνο τον ΧΘΔΕΕ.

Περαιτέρω, το ΔΕΕ ως προς την ερμηνεία των όρων της «*ποινικής*» φύσης των κυρώσεων και της διαδικασίας και του «*idem*» κινήθηκε στο ίδιο πλαίσιο με το ΕΔΔΑ. Πιο αναλυτικά, το ΔΕΕ εφάρμοσε εμμέσως τα κριτήρια *Engel* που είχε αποδεχθεί με παραπομπή στην απόφαση *Bonda*, αναγνωρίζοντας τον ποινικό χαρακτήρα της διοικητικής διαδικασίας και στις τρεις υποθέσεις. Μάλιστα, εξειδίκευσε τα κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για το χαρακτηρισμό μιας κύρωσης ως ποινικής.

⁸⁹ *Τσόλκα*, «*Ne bis in idem*» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση. Μία σύνθετη προβληματική εν μέσω διασταυρώσεων της Ε.Σ.Δ.Α. με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠοινΧρ 2015, 625 επ.

⁹⁰ ΔΕΕ Αποφάσεις της 20.3.2018, C-524/15, C-537/16 και C-596/16, C-597/16 αντίστοιχα.

⁹¹ *Garlsson Real Estate*, ό. π, σκ. 24

Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι ως προς το πρώτο κριτήριο θα πρέπει να αξιολογείται κατά πόσο η κύρωση έχει κατασταλτικό χαρακτήρα, ενώ αν έχει αποκαταστατικό τότε σίγουρα δεν έχει ποινικό πρόσημο. Στο ίδιο μήκος κύματος, όσο βαρύτερη και σοβαρότερη η κύρωση, τόσο πιο πιθανό να καταφάσκει η ποινική φύση της.⁹² Ακόμη, δέχθηκε ότι οι διαδικασίες που είχαν κινηθεί σε βάρος των αυτών προσώπων αφορούσαν την ίδια παράβαση και τα ίδια πραγματικά περιστατικά, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με άρρηκτους χρονικούς και τοπικούς δεσμούς (*idem factum*), απορρίπτοντας τις αξιολογικές προσεγγίσεις του «*idem*» με βάση τον νομικό χαρακτηρισμό της παράβασης. Πρόσθεσε δε ότι η διαφορά στην υποκειμενική υπόσταση μεταξύ των διοικητικών και ποινικών παραβάσεων και το προστατευόμενο έννομο αγαθό δεν ασκούν επιρροή ως προς την ταυτότητα της πράξης.⁹³

Αντίθετα, ως προς την ερμηνεία του όρου «*bis*» το ΔΕΕ διαφοροποιήθηκε σε σχέση με όσα γίνονταν δεκτά από το ΕΔΔΑ. Ειδικότερα, το Δικαστήριο δεν υιοθέτησε τον στενό «ουσιαστικό ή χρονικό σύνδεσμο» των δύο διαδικασιών, αποφεύγοντας να ερμηνεύσει την έννοια της «δεύτερης» διαδικασίας. Αντ' αυτού, στις υποθέσεις *Menci* και *Garlsson Real Estate S.A.* περιορίστηκε στην αναφορά ότι «*το άρθρο 50 ΧΘΔ απαγορεύει την επιβολή, βάσει των ίδιων πραγματικών περιστατικών, περισσότερων κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα κατά το πέρας των διαφόρων διαδικασιών που κινούνται για τον σκοπό αυτόν*» και ότι η σώρευση αυτή συνιστά έναν περιορισμό του δικαιώματος που κατοχυρώνει το άρθρο 50 του ΧΘΔΕΕ. Συνεπώς, δεν ασχολήθηκε το ΔΕΕ με τη συσταλτική ερμηνεία του *bis*.

Ακόμη, το ΔΕΕ δέχθηκε ότι κατά «*το γράμμα του άρθρου 50 του Χάρτη, η παρεχόμενη από την αρχή ne bis in idem προστασία δεν περιορίζεται στην περίπτωση στην οποία το συγκεκριμένο πρόσωπο καταδικάστηκε με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, αλλά καλύπτει και την περίπτωση στην οποία το πρόσωπο αυτό έχει αθωωθεί με αμετάκλητη απόφαση*».⁹⁴ Επομένως, όταν προηγείται η έκδοση αμετάκλητης απόφασης ποινικού δικαστηρίου είτε καταδικαστική είτε αθωωτική η συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας που επισύρει την επιβολή κυρώσεων ποινικού χαρακτήρα καταρχήν «*βαίνει πέραν του ορίου του απολύτως αναγκαίου*» για την επίτευξη του

⁹² Δημητρακόπουλος Ι., Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις για την εφαρμογή του *ne bis in idem* στο πεδίο των φορολογικών παραβάσεων, Εισήγηση στην ΕΣΔΙ, 2018, <http://www.humanrightscaselaw.gr>.

⁹³ Τσόλκα, σε Ευγενία Σαχπεκίδου, Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 568

⁹⁴ πλ. 39 στην απόφαση «*Di Puma & Consob*»

εκάστοτε σκοπού γενικού συμφέροντος και «στερείται ερείσματος».⁹⁵ Με βάση δε την απόφαση Garlsson Real Estate αν η ποινική απόφαση που προηγείται είναι καταδικαστική και η επιβληθείσα ποινική κύρωση είναι αποτελεσματική, αποτρεπτική και αναλογική, τότε η συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας δεν κρίνεται αναγκαία.

Διαφορετικά έχουν τα πράγματα, όταν η επιβολή της διοικητικής κύρωσης με αμετάκλητη απόφαση **προηγείται**. Στην περίπτωση αυτή η ποινική δίωξη που ακολουθεί είναι σύμφωνη με την αρχή *ne bis in idem* εφόσον πληρούνται οι κάτωθι προϋποθέσεις, ήτοι α) επιδιώκεται σκοπός γενικού συμφέροντος, β) υπάρχει συντονισμός μεταξύ των δύο διαδικασιών, υπάρχει γ) προβλεψιμότητα των διαδικασιών και των κυρώσεων και δ) οι επιβαλλόμενες κυρώσεις περιορίζονται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο. Ακόμα και αν πληρούνται οι ως άνω προϋποθέσεις επιβάλλεται, ωστόσο, η διενέργεια ενός ελέγχου *stricto sensu* αναλογικότητας, ώστε να διασφαλιστεί ότι η συγκεκριμένη επιβάρυνση που απορρέει για το εμπλεκόμενο πρόσωπο από την επίμαχη σώρευση δεν είναι υπέρμετρη σε σχέση με τη σοβαρότητα της παράβασης.⁹⁶

Εκ των ανωτέρω συνάγεται ότι το ΔΕΕ δέχθηκε πως το δικαίωμα του *ne bis in idem*, όπως προβλέπεται στο άρθρο 50 ΧΘΔΕΕ δεν είναι απόλυτο, αλλά σχετικό, υποκειμένο σε περιορισμούς σύμφωνα με την αρχή της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας κατ' άρθρο 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ. Επίσης, από τη συστηματική αξιολόγηση της νομολογίας του, το ΔΕΕ φαίνεται να παρέχει ευρύτερη προστασία στην περίπτωση που η ποινική αμετάκλητη απόφαση προηγείται της διοικητικής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σημεία στα οποία η νομολογία του ΔΕΕ ομοιάζει και αποκλίνει από την αντίστοιχη του ΔΕΕ. Αρχικά, το ΔΕΕ δεν εκλαμβάνει τις δύο παράλληλες διαδικασίες σαν μία, αλλά κρίνει ότι η παράλληλη ύπαρξη δύο διαδικασιών με ποινικό χαρακτήρα συνιστούν περιορισμό του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ, ο οποίος είναι θεμιτός, εφόσον τηρούνται οι αρχές της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας κατ' άρθρο 52 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ.⁹⁷

---

⁹⁵ *Τσόλκα*, Οι σύγχρονες εξελίξεις του δια-δικαιοδοτικού «διαλόγου» μεταξύ ΕΔΔΑ και ΔΕΕ για την εφαρμογή της αρχής «*ne bis in idem*» επί του εσωτερικού δυαδικού συστήματος κυρώσεων, Εισήγηση στην Εθνική Σχολή Δικαστών, 2019.

⁹⁶ Mencì 63-65

⁹⁷ Mencì 60-62.

Αμφότερα πάντως τα δικαστήρια εξετάζουν α) την συμπληρωματικότητα των σκοπών που επιδιώκουν οι διαδικασίες, β) την προβλεψιμότητα των δυαδικών κυρώσεων για την ίδια συμπεριφορά, και γ) την αναλογικότητα των επιβαλλόμενων κυρώσεων σε σχέση με την σοβαρότητα της παράβασης. Ωστόσο, το ΔΕΕ δεν φαίνεται να υιοθετεί το κριτήριο της αποφυγής επανάληψης της συλλογής και εκτίμησης του αποδεικτικού υλικού μεταξύ των δύο διαδικασιών, το οποίο εφαρμόζει παγίως το ΕΔΔΑ με στόχο την αποφυγή υπέρμετρης επιβάρυνσης του ατόμου. Παράλληλα, το ΔΕΕ φαίνεται να απορρίπτει το κριτήριο της χρονικής σύνδεσης των δύο κυρωτικών διαδικασιών κατά τον περιορισμό του αρ.50 ΧΘΔΕΕ, αφού δεν το χρησιμοποιεί ρητά σε καμία από τις σχετικές αποφάσεις του.

Τα παραπάνω επιβεβαίωσε και η ΟλΣτΕ 359/2020, σύμφωνα με την οποία με βάση την νεότερη νομολογία του ΔΕΕ η εξακολούθηση μίας διοικητικής διαδικασίας ποινικού χαρακτήρα, κρίνεται προδήλως μη αναγκαία για την επίτευξη ενός στόχου δημοσίου συμφέροντος, όπως η καταπολέμηση της δασμοφοροδιαφυγής, όταν έχει προηγηθεί η έκδοση είτε αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης που διαπιστώνει την μη τέλεση της παράβασης, είτε αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης που επιβάλλει ποινή ικανή να αντιμετωπίσει την παράβαση με τρόπο αποτελεσματικό, ανάλογο και αποτρεπτικό.

VI. Η νομολογία των Εθνικών Δικαστηρίων

1. Η νομολογία των ποινικών δικαστηρίων

Η προβληματική των δυαδικών κυρώσεων δεν φαίνεται να έχει απασχολήσει μέχρι στιγμής τόσο έντονα τον Άρειο Πάγο και εν γένει τα ποινικά δικαστήρια ουσίας. Αυτό οφείλεται κατ' αρχήν στο γεγονός ότι στην χώρα μας οι ποινικές διαδικασίες κατά κανόνα περατώνονται αμετάκλητα πριν από τις διοικητικές, με αποτέλεσμα να μην τίθεται ζήτημα ενεργοποίησης της αρχής *ne bis in idem* ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου, αφού ελλείπει η προϋπόθεση του «bis». Επομένως είναι συνήθως το διοικητικό δικαστήριο αυτό που καλείται να διαπιστώσει την συνδρομή των λοιπών προϋποθέσεων της αρχής και να εφαρμόσει το ερμηνευτικό δεδικασμένο των ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της καθυστέρησης περάτωσης της διοικητικής κυρωτικής διαδικασίας αποτελεί άλλωστε η υπόθεση Καπετάνιος κατά Ελλάδα, όπου οι επίμαχες διοικητικές διαδικασίες περατώθηκαν εννέα και δεκατέσσερα έτη αντίστοιχα μετά την αμετάκλητη αθώωση των προσφευγόντων.

Ωστόσο, η «απουσία» του Αρείου Πάγου από τον διάλογο με το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων δεν οφείλεται μόνο στην παραπάνω πραγματολογική παρατήρηση, αλλά και στην ίδια την στάση του Ανώτατου Ακυρωτικού.

Συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις όπου η διοικητική κυρωτική διαδικασία περατώνεται αμετάκλητα πριν από την ποινική και ως εκ τούτου θα μπορούσε να τεθεί επ' αυτής ζήτημα εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* ο Άρειος Πάγος παγίως δέχεται ότι ο εν λόγω κανόνας δεν εφαρμόζεται όταν ο υπαίτιος παράνομης πράξεως τιμωρείται ποινικώς από το αρμόδιο δικαστήριο, αλλά και πειθαρχικώς ή διοικητικώς από το αρμόδιο όργανο, θεωρώντας δηλαδή, ότι η επιβολή, για την αυτή πράξη, διοικητικού προστίμου, δεν εμποδίζει και την επιβολή ποινικής κυρώσεως από το αρμόδιο ποινικό δικαστήριο⁹⁸, καθώς το ποινικό δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να ελέγξει αν το πρόστιμο που επιβλήθηκε διοικητικώς είναι ανάλογο με την πράξη⁹⁹. Στην πλειοψηφία των σχετικών αποφάσεών του ο Άρειος Πάγος δεν χρησιμοποιεί καν (ρητά τουλάχιστον) τα κριτήρια Engel προκειμένου να διαπιστώσει την ποινική ή μη φύση της διοικητικής διαδικασίας.¹⁰⁰

Έτσι, στην ΑΠ 1570/2005 έγινε δεκτό ότι η προβλεπόμενη στο αρ.20 παρ.11 εδ.γ' του Ν.2094/1992 (πρώην Κ.Ο.Κ) διοικητική κύρωση της αφαίρεσης της άδειας οδήγησης και των στοιχείων κυκλοφορίας του αυτοκινήτου σε συνέχεια της παράβασης της υπέρβασης του ορίου ταχύτητας δεν συνιστούσε «ποινή κατά την έννοια του ποινικού δικαίου», αλλά «μέτρο που αποσκοπεί στην επανόρθωση της βλάβης στην εύρυθμη κυκλοφορία των οχημάτων από τον παραβάτη οδηγό του αυτοκινήτου»¹⁰¹. Το δικαστήριο συνέδεσε δε την έννοια της *stricto sensu* ποινικής κύρωσης με την προστασία «σοβαρών εννόμων αγαθών», με τον απρόσωπο και γενικό χαρακτήρα της παράβασης, την αναλογία της κύρωσης σε σχέση με την βαρύτητα του τελεσθέντος αδικήματος και κυρίως με την ιδιαίτερη αποδοκιμασία του δράστη της

---

⁹⁸ ΑΠ 132/2013 ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ» σε περίπτωση τοποθέτησης κεραιών κινητής τηλεφωνίας χωρίς άδεια της αρμόδιας αρχής. Τσόλκα Ο., 2019, ό.π., σελ.580, εκφράζοντας την ελπίδα για μια μη συνειδητή παραίτηση του Α.Π. από τον λειτουργικό του ρόλο σύμφωνα με τις επιταγές της ΕΣΔΑ και του δικαίου της Ε.Ε. στο «διευρωπαϊκό σύστημα δικαστικής προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων». Βλ. και της ίδιας, 2015, ό.π., σελ.625επ.

⁹⁹ ΑΠ 1495/2012 ΠοινΧρ. 2013/176

¹⁰⁰ Κωνσταντινίδης Α., Δυαδικές κυρώσεις και “*ne bis in idem*”, ΠοινΧρον 2019, σελ.493επ.

¹⁰¹ ΑΠ 1570/2005 ΠοινΔικ 2006, σελ.433επ. Εν προκειμένω, ενώ είχε επιβληθεί αμετάκλητα στον προσφεύγοντα η διοικητική κύρωση της αφαίρεσης της άδειας οδήγησης για τριάντα ημέρες από το αστυνομικό όργανο που βεβαίωσε την παράβαση, στην συνέχεια αυτός καταδικάστηκε σε χρηματική ποινή 150 ευρώ για την ίδια παράβαση. Έτσι, άσκησε αναίρεση κατά της καταδικαστικής απόφασης υποστηρίζοντας ότι η ποινική δίωξη έπρεπε να κηρυχθεί απαράδεκτη λόγω δεδικασμένου.

παράβασης, στοιχεία που δεν συγκέντρωνε η επίμαχη διοικητική κύρωση. Σημειώνεται ότι παρόλο που ο Α.Π. δεν χρησιμοποίησε τα κριτήρια Engel για την ανεύρεση της πραγματικής φύσης της διοικητικής διαδικασίας, η κρίση του είναι μάλλον σύμφωνη με την σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, αφού το Δικαστήριο δέχεται ότι αφαίρεση της άδειας οδήγησης για περιορισμένο χρονικό διάστημα δεν έχει ποινικό χαρακτήρα.¹⁰²

Ομοίως με την δε υπ' αρ. 1077/2012¹⁰³ Απόφασή του και σε περίπτωση ανέγερσης αυθαιρέτου κτίσματος, οπότε είχε προκύψει και καταδίκη από ποινικό δικαστήριο και επιβολή διοικητικού προστίμου, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η απαγόρευση νέας καταδίκης αναφέρεται στην επιβολή ποινής για το ίδιο ποινικό αδίκημα και επομένως πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ ποινικής και διοικητικής κύρωσης, γιατί η επιβολή ποινής, σε αντίθεση με τη διοικητική κύρωση, αποτελεί απονομή ποινικής δικαιοσύνης και όχι άσκηση διοίκησης, γι' αυτό και η επιβολή της συνοδεύεται από τις εγγυήσεις του άρθρου 96 παρ. 1 του Συντάγματος, δηλαδή επιβάλλεται από τα τακτικά ποινικά δικαστήρια, αλλά και του άρθρου 6 της Ε.Σ.Δ.Α., το οποίο καθιερώνει το δικαίωμα κάθε πολίτη να κριθεί η κατ' αυτού απευθυνόμενη ποινική κατηγορία δικαίως, δημοσίως και σε εύλογη προθεσμία από ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Εξάλλου, προκειμένου να γίνει διάκριση περί του αν μία κύρωση αποτελεί ποινή, με την έννοια του ποινικού νόμου, πρέπει ο χαρακτήρας της διάταξης που προβλέπει και τιμωρεί μία αξιόποινη πράξη να είναι γενικός, δηλαδή η εν λόγω διάταξη οφείλει να προστατεύει σοβαρό έννομο αγαθό και πρέπει να απευθύνεται απροσώπως σε όλους τους κοινωνούς, η δε κύρωση να είναι ανάλογη με τη βαρύτητα του σχετικού αδικήματος. Έτσι, κάθε κύρωση η οποία αποτελεί κακό με το οποίο εκφράζεται η ιδιαίτερη αποδοκιμασία του δράστη μίας άδικης πράξης από την έννομη τάξη αποτελεί ποινή και επομένως η επιβολή της, όπως εκτέθηκε, ανήκει στα τακτικά ποινικά δικαστήρια, ενώ η διοικητική κύρωση δεν αποτελεί ακριβώς κολασμό, δηλαδή δεν επιβάλλεται στον παραβάτη σε ένδειξη ιδιαίτερης αποδοκιμασίας, αλλά αποσκοπεί αποκλειστικά στον εξαναγκασμό του υπόχρεου να προβεί στην απαιτούμενη πράξη ή παράλειψη. Από όλα αυτά παρέπεται ότι μεταξύ των δύο κυρώσεων, διοικητικής και ποινικής, δεν ισχύει η απαγόρευση που καθιερώνεται με την αρχή *ne bis in idem*, αλλά

---

¹⁰² Έτσι, ΕΔΔΑ Hangl κατά Αυστρίας, αριθ. 38716/97, της 20.3.2001, όπου κρίθηκε ότι η αφαίρεση της άδειας οδήγησης για 14 ημέρες, επιβληθείσα μετά την ποινική καταδίκη του δράστη δεν είχε ποινικό χαρακτήρα. Το ΕΔΔΑ βέβαια είχε ορίσει ως ανώτερο όριο για τον «περιορισμένο χρόνο» της αφαίρεσης τις 15 ημέρες

¹⁰³ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

και πολύ περισσότερο δεν μπορεί, στη συγκεκριμένη περίπτωση, που τις εν λόγω κυρώσεις επέβαλαν δύο διαφορετικά όργανα, ένα δικαστικό και ένα διοικητικό, να γίνει λόγος και για την ύπαρξη δεδικασμένου μεταξύ αυτών των δύο κυρώσεων.

Κατά τούτη την κρίση του, η οποία εκτενώς παρατίθεται, το Ανώτατο Ακυρωτικό επεσήμανε εκ νέου στο σκεπτικό του ότι η αρχή *ne bis in idem*, όπως κατοχυρώνεται στο αρ.57 ΚΠΔ επαναλαμβάνεται στο αρ.4 παρ. 1 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Η εν λόγω διατύπωση είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίον προσεγγίζει ο Άρειος Πάγος την υπερεθνικής ισχύος υπο κρίσιν διάταξη, ως δηλαδή μία επανάληψη των εθνικών ρυθμίσεων. Ωστόσο, έτσι παραγνωρίζεται σημαντικά τόσο η νομολογιακή διάπλαση της αρχής *ne bis in idem* από το ΕΔΔΑ, όσο και η σχέση υπεροχής της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της έναντι του εθνικού δικαίου. Άλλωστε η παραπάνω προσέγγιση του Αρείου Πάγου είναι ιδιαίτερα προβληματική αφού φαίνεται να απορρίπτει πλήρως την δυνατότητα μια διοικητική κύρωση να ενεργοποιήσει την αρχή *ne bis in idem*, παραγνωρίζοντας το ερμηνευτικό δεδικασμένο του ΕΔΔΑ.

Όσον αφορά δε, τα πολλαπλά τέλη, η επιβολή των οποίων προβλέπεται από τον Τελωνειακό Κώδικα, ο Άρειος Πάγος, σε δύο περιπτώσεις και με τις υπ' αρ. 938/2016¹⁰⁴ και 362/2012¹⁰⁵ Αποφάσεις Του, έκρινε ότι η κύρωση αυτή δεν έχει ποινικό χαρακτήρα και ότι επομένως, δεν ανακύπτει ζήτημα εφαρμογής της αρχής «*ne bis in idem*» που διαλαμβάνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., καθώς και στο άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, χρησιμοποιώντας ακριβώς τις ίδιες σκέψεις που εξέθεσε και η Ολομέλεια του Σ.τ.Ε. με την κατωτέρω περιγραφείσα υπ' αρ. 1741/2015 Απόφασή της. Έτσι, κατέληξε στο συμπέρασμα πως το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος για το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο του άρθρου 25 Ν. 1882/1990, είχε προηγουμένως αθωωθεί για την πράξη της λαθρεμπορίας δεν συνεπάγεται και απαλλαγή του από την καταβολή των πολλαπλών τελών και προστίμων που του επιβλήθηκαν για την πράξη αυτή, αφού μπορεί η λαθρεμπορία, ακόμη και αν κριθεί μη αξιόποινη σύμφωνα με το ποινικό δίκαιο, να εξακολουθεί να συνιστά λαθρεμπορία σύμφωνα με τον Τελωνειακό Κώδικα και να επισύρει την επιβολή πολλαπλών τελών

---

¹⁰⁴ (ΠολΥΧρ. 2018/37)

¹⁰⁵ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

και προστίμων, η μη καταβολή των οποίων, όπως εν προκειμένω, να συνιστά το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο.

Η εν λόγω κρίση του Ανωτάτου Ακυρωτικού έρχεται βέβαια σε πλήρη αντίθεση με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με τον ποινικό χαρακτήρα του πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας κατ' εφαρμογή των κριτηρίων Engel, παραγκονίζοντας πλήρως την εθνικού ενδιαφέροντος απόφαση Καπετάνιος κατά Ελλάδα, η οποία είχε εκδοθεί μόλις ένα έτος νωρίτερα. Ταυτόχρονα έκπληξη αποτελεί το γεγονός ότι ενώ ο Άρειος Πάγος δέχτηκε την εφαρμογή ευρωπαϊκού δικαίου και παρέπεμψε ρητά στην απόφαση Hans Akerberg Fransson¹⁰⁶ και μεταξύ άλλων στην σκέψη 34 αυτής, όπου παρατίθεται ο τρόπος προσδιορισμού της ποινικής φύσης μιας διοικητικής κύρωσης, δεν εφάρμοσε τα κεφαλαιώδους σημασίας και νομολογιακού δεδικασμένου κριτήρια Engel για να διαπιστώσει την πραγματική φύση της επίμαχης διοικητικής κύρωσης.¹⁰⁷

Τέλος, στην ΑΠ 357/2019, ο Άρειος Πάγος κατέληξε στο ότι η επί τόπου αφαίρεση της άδειας ικανότητας οδήγησης από το αστυνομικό όργανο που βεβαιώνει την παράβαση της οδήγησης υπό την επήρεια αλκοόλ, δεν συνιστά ποινή αλλά διοικητικό μέτρο που εξυπηρετεί την διασφάλιση του κοινωνικού συνόλου από την επικίνδυνη οδήγηση, χωρίς να συνδέεται με την ιδιαίτερη αποδοκιμασία του παραβάτη. Κατ' επέκταση, η σωρευτική επιβολή ποινής φυλάκισης και χρηματικής ποινής με την αφαίρεση της άδειας οδήγησης για έξι μήνες, όπως προβλέπεται στο αρ.42 παρ.7 περ.γ του ΚΟΚ, δεν παραβιάζει την αρχή ne bis in idem. Για να δικαιολογήσει δε την θέση του ο ΑΠ παρέπεμψε ρητά στις παραπάνω αποφάσεις. Έχει επισημανθεί όμως ότι η μεγάλη χρονική διάρκεια της στέρησης της άδειας οδήγησης, σε συνδυασμό με την αυξημένη συγκέντρωση οιοπνεύματος που απαιτείται για την στοιχειοθέτηση της παράβασης, συνηγορούν προς τον αποτρεπτικό – κατασταλτικό σκοπό της κύρωσης και επομένως στον ποινικό της χαρακτήρα.¹⁰⁸

Σε περίπτωση βέβαια που ο ΑΠ δεχόταν τον ποινικό χαρακτήρα της διοικητικής κύρωσης, προκειμένου να διαπιστώσει την παραβίαση ή μη της αρχής ne bis in idem από την μεταγενέστερη ποινική καταδίκη του αναιρεσειόντος, θα έπρεπε να ελέγξει

---

¹⁰⁶ Åkerberg Fransson (2013) ΔΕΕ C-617/10

¹⁰⁷ Η αναφορά του στον εθνικό χαρακτηρισμό και την «φύση» του πολλαπλού τέλους δεν είναι αρκετά νομίζω για να υποστηρίξει κανείς ότι εφάρμοσε τα κριτήρια Engel (το 1^ο και το 2^ο τουλάχιστον), αφού δεν έκανε καμία αναφορά σε αυτά, ούτε βέβαια στο κριτήριο της βαρύτητας της απειλούμενης κύρωσης.

¹⁰⁸ Οικονόμου, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 357/2019, ΠοινΧρον 2020, Τεύχος 4, σελ.277επ

τον στενό ουσιαστικό και χρονικό σύνδεσμο των δύο κυρωτικών διαδικασιών σύμφωνα με τις κατευθύνσεις της απόφασης Α και Β κατά Νορβηγίας (δεδομένου ότι η προϋπόθεση του *idem* πληρείται εξ' ορισμού, αφού οι επίμαχες κυρώσεις αφορούν εκ του νόμου την ίδια συμπεριφορά). Έτσι, σε περίπτωση που οι δύο διαδικασίες ήταν πράγματι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους, με αποτέλεσμα να αποτελούν ένα ενιαίο και συνεκτικό σύνολο, υπό τις προϋποθέσεις που έχουν εκτεθεί αναλυτικά παραπάνω, τότε δεν θα υφίστατο παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*. Στην αντίθετη όμως περίπτωση, θα πληρείτο η προϋπόθεση του «bis» και ως εκ τούτου ο Άρειος Πάγος θα έπρεπε να κάνει δεκτό τον σχετικό αναιρετικό λόγο περί παραβίασης του δεδικασμένου.¹⁰⁹

Με άλλους λόγους, ο Άρειος Πάγος αρνείται σταθερά να χρησιμοποιήσει τα κριτήρια Engel για την ανεύρεση της πραγματικής φύσης μίας διοικητικής κυρωτικής διαδικασίας, ακολουθώντας αποκλειστικά είτε το τυπικό – οργανικό κριτήριο διάκρισης των κυρώσεων, είτε το λειτουργικό κριτήριο με έμφαση στην αποδοκιμασία της ποινής. Η στάση του αυτή όμως οδηγεί παγίως στην απόρριψη του χαρακτηρισμού της διοικητικής κύρωσης ως «ποινής» και κατά συνέπεια στην πλήρη αυτοτέλεια των δύο διαδικασιών. Ταυτόχρονα, δεν φαίνεται να είναι πρόθυμος να εισέλθει σε έναν ουσιαστικό διάλογο με τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια, αρνούμενος εν τέλει την ίδια την προβληματική των δυαδικών κυρώσεων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως αντίθετα με την ως άνω νομολογία, έκρινε δύο φορές το Τριμελές Εφετείο Πειραιά, με τις υπ' αρ. 1505/2016¹¹⁰ και 1574/2016¹¹¹ Αποφάσεις του. Ειδικότερα, εφαρμόζοντας την προαναφερθείσα νομολογία τόσο του ΕΔΔΑ., όσο και του Δ.Ε.Ε., έκρινε ότι το πολλαπλό τέλος που προβλέπει ο Τελωνειακός Κώδικας, έχει ποινικό χαρακτήρα, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 1 του εβδόμου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α. και του άρθρου 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, σε όμοιες περιπτώσεις με κατηγορούμενους για το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο (άρθ. 25

---

¹⁰⁹ Στον έλεγχο αυτό προβαίνει και η Οικονόμου υποστηρίζοντας ότι οι δύο διαδικασίες δεν συνδέονται κατ' ουσίαν, αφού αφενός η αυστηρότητα της διοικητικής κύρωσης εμποδίζει την *in concreto* συμπληρωματικότητα του σκοπού της με αυτόν της ποινικής (και οι δύο θα έχουν ως στόχο την τιμώρηση) και αφετέρου η μη αναγνώριση ποινικού χαρακτήρα στην διοικητική κύρωση καθιστά αδύνατη την συνεκτίμησή της από το ποινικό δικαστήριο κατά την επιμέτρηση της ποινής, ό.π., σελ.281

¹¹⁰ ΠοινΧρ. 2017/438

¹¹¹ ΠοινΧρ. 2017/446

Ν. 1882/1990), τα οποία προέρχονταν από τη μη καταβολή πολλαπλών τελών, κήρυξε αθώους τους κατηγορούμενους, με την αιτιολογία της ανυπαρξίας του επίδικου χρέους και ότι τυχόν κατάφαση της ποινικής ευθύνης των κατηγορουμένων για την πράξη της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο θα ήταν αντίθετη με το τεκμήριο αθωότητας του άρθρου 6 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. γιατί θα δημιουργούσε αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την αμετάκλητη αθώωσή τους για την αξιόποινη πράξη της λαθρεμπορίας.

Με αφορμή βέβαια το αδίκημα της λαθρεμπορίας, έχει διατυπωθεί η θέση ότι η εξάντληση της ποινικής αξίωσης της Πολιτείας με την επιβολή μιας διοικητικής κύρωσης ποινικού χαρακτήρα λόγω της εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* (όταν θα προηγείται η αμετάκλητη περάτωση της διοικητικής διαδικασίας), είναι ιδιαίτερα προβληματική. Επισημαίνεται ότι με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ο κίνδυνος για ένα ιδιότυπο *forum shopping* μεταξύ των εσωτερικών κυρωτικών διαδικασιών, ιδίως από μέρους ενός οικονομικά ισχυρού κατηγορούμενου, ο οποίος θα μπορούσε να επιδιώξει την ταχύτερη περάτωση της διοικητικής διαδικασίας προκειμένου να αποκλείσει μέσω της αρχής *ne bis in idem* την συνέχιση της ποινικής διαδικασίας και κατ' επέκταση το ενδεχόμενο της επιβολής μιας στερητικής της ελευθερίας ποινής. Εν τέλει, κατά την άποψη αυτή, η αδυναμία του ποινικού δικαστηρίου να επιβάλει μια στερητική της ελευθερίας ποινή μετά την αμετάκλητη περάτωση της διοικητικής διαδικασίας, θα ερχόταν σε αντίθεση με το αρ.96 Σ, ιδιαίτερα επί κακουργημάτων. Προτείνεται λοιπόν, στην περίπτωση που το διοικητικό δικαστήριο επικυρώνει αμετάκλητα το πολλαπλό τέλος, η αρχή *ne bis in idem* να εμποδίζει αποκλειστικά την επιβολή από το ποινικό δικαστήριο ποινών οικονομικής φύσεως, όπως της δήμευσης ή μιας χρηματικής ποινής, οι οποίες τελούν σε αντιστοιχία με το επιβληθέν διοικητικό πρόστιμο.¹¹²

Ωστόσο, αν και οι παραπάνω ανησυχίες κατέχουν σημαντικό βαθμό βασιμότητας, η εν λόγω άποψη αντιτίθεται με την νομολογία του ΕΔΔΑ, το οποίο δεν εξαρτά την ενεργοποίηση και τον τρόπο λειτουργίας της αρχής *ne bis in idem* στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων από το ποια διαδικασία ολοκληρώνεται πρώτη. Παραδείγματος

---

¹¹² Έτσι Μοροζίνης Ι, σε ερμηνεία του Ν.2960/2001 σε Παύλου Σ, Σάμιος Θ. (Επιμ), Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Τόμος ΙΙ, Α/Α 6, Χρόνος Ενημέρωσης 1/2020, σελ. 12επ. υποστηρίζοντας ότι σε αντίθετη περίπτωση η επιλογή της τέλεσης μιας εγκληματικής πράξης θα μπορούσε να αναχθεί σε μία στάθμιση κόστους οφέλους

χάριν στις αποφάσεις Armannsson κατά Ισλανδίας¹¹³ και Nodet κατά Γαλλίας¹¹⁴, έγινε δεκτό ότι η ποινική διαδικασία δεν μπορούσε να συνεχιστεί λόγω της αμετάκλητης επιβολής του διοικητικού προστίμου ποινικού χαρακτήρα, χωρίς να διατυπωθεί κάποια αντίρρηση σχετική με την άσκηση της ποινικής αξίωσης της Πολιτείας. Αντίστοιχα, και το ΔΕΕ στην απόφαση Menci¹¹⁵ δέχτηκε ρητά ότι μετά την αμετάκλητη επιβολή της διοικητικής κύρωσης ποινικού χαρακτήρα η συνέχιση της ποινικής δίωξης είναι δυνατή μόνον εάν πληρούνται αυστηρές προϋποθέσεις αναλογικότητας.

Υπό αυτήν την έννοια ο περιορισμός της κυρωτικής εξουσίας των ποινικών δικαστηρίων από την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, είναι κατ' αρχήν αδιάφορος για τα ευρωπαϊκά δικαστήρια.

Δεν μπορεί επίσης να παραγνωρισθεί ο ποινικός χαρακτήρας της διοικητικής κύρωσης, που την εξισώνει με την αυστηρώς θεωρούμενη ποινή, ακόμα και στην περίπτωση του παραβάτη που «εκμεταλλεύεται» την λειτουργία της αρχής, σταθμίζοντας το οικονομικό κόστος με τον κίνδυνο της στέρησης της ελευθερίας. Άλλωστε, εν τέλει το ποινικό δικαστήριο δεν στερείται εξ' ολοκλήρου την εξουσία του να τιμωρήσει την πράξη ή να επιβάλλει μια ποινή, απλώς αυτή εξαρτάται από την πλήρωση συγκεκριμένων εξασφαλίσεων προς το ενδιαφερόμενο πρόσωπο προκειμένου να περιορισθεί η υπέρμετρη επιβάρυνσή του από την σόρευση των δύο κυρωτικών διαδικασιών.

Σε κάθε περίπτωση, τα ποινικά δικαστήρια θα κληθούν σύντομα να ερμηνεύσουν και να εφαρμόσουν την αρχή *ne bis in idem* υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, εισερχόμενα σε έναν ουσιαστικό διάλογο με τα δύο δικαστήρια, τουλάχιστον στις υποθέσεις φοροδιαφυγής – λαθρεμπορίας, αφού, μετά την θέσπιση του Ν.4745/2020 προβλέφθηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω η υποχρεωτική

---

¹¹³ ΕΔΔΑ Bjarni Ármannsson κατά της Ισλανδίας της 16.04.2019 (αρ. 72098/14)- Σε βάρος του προσφεύγοντος επιβλήθηκε αμετάκλητα από τις φορολογικές αρχές προσαύξηση 25% επί του οφειλόμενου φόρου, την οποία και κατέβαλε μαζί με τους φόρους. Παράλληλα ασκήθηκε για την φορολογική παράβαση και ποινική δίωξη σε βάρος του προσφεύγοντος και καταδικάστηκε αμετάκλητα σε ποινή φυλάκισης 8 μηνών και σε χρηματική ποινή. Καταγγελία ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος για φορολογικά αδικήματα παραβίασε την αρχή του *ne bis in idem*. Το Στρασβούργο διαπίστωσε ειδικότερα ότι υπήρξε επικάλυψη των προκείμενων διαδικασιών και πράγματι ο προσφεύγων είχε δικαστεί και τιμωρηθεί δύο φορές για το ίδιο αδίκημα. Παραβίαση του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

¹¹⁴ ΕΔΔΑ 6.6.2019, Nodet v. France (47342/14) σπ, και βλ. <https://detsaridislaw.gr/%CE%B5%CE%B4%CE%B4%CE%B1-6-6-2019-nodet-v-france-47342-14/>

¹¹⁵ Luca Menci (2018) ΔΕΕ C-524/15

αναστολή της ποινικής δίκης μέχρι την αμετάκλητη περάτωση της διοικητικής διαδικασίας. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι το «βάρος» για την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*, μετατοπίζεται πλέον από την διοικητική στην ποινική δικαιοσύνη.

1.1. ΑΠ 1210/2023: ¹¹⁶Φωτεινό διάλλειμα ή μεταστροφή της νομολογίας του Ακυρωτικού;

Αξιον αναφοράς καθίσταται ότι το Δικαστήριο οδηγήθηκε στην κρίση του διαλαμβάνοντας στο σκεπτικό του την προαναφερθείσα νομολογία τόσο του ΕΔΔΑ όσο και του Δ.Ε.Ε, σκιαγραφώντας την αναγκαία συλλογιστική διαδρομή που διατρέχει την προβληματική των δυαδικών κυρώσεων .

Σε υπόθεση λαθρεμπορίας (αρθ. 53, 157 παρ. 1 Ν. 2960/2001) ο Άρειος Πάγος έκρινε πως το δικάσαν Δικαστήριο του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Βόλου με την υπ' αριθμ. 755/2023 υπέπεσε στην αναιρετική πλημμέλεια υπερβάσεως της εξουσίας Του κατ' αρθ. 510 παρ. 1 στοιχ. θ ΚΠΔ διότι αρνήθηκε να εξετάσει την ουσία της ποινικής υπόθεσης λαθρεμπορίας ερευνώντας τη βασιμότητα της αποδιδόμενης κατηγορίας επειδή όμως η διοικητική διαφορά εκκρεμούσε προς έτι προς συζήτηση ενώπιον των Διοικητικών Δικαστηρίων και ως εκ τούτου δεν είχε καταστεί αμετάκλητη η απόφαση επί της υπό κρίση διοικητικής κύρωσης (που εξαρτούσε την απόφαση του Ανώτατου Ακυρωτικού).

Η κρισιολογούμενη αρεοπαγίτικη αποτελεί την πρώτη απόφαση που εντείνει τον αναιρετικό έλεγχο και τον επεκτείνει στην εξέταση της συμμόρφωσης της εκκαλουμένης με τις διδαχές της υπερεθνικής Νομολογίας, συνδέει την πραγματική εξέταση των παρατηρήσεων, επιχειρημάτων και αποδείξεων που επικαλούνται οι διάδικοι με την ΕΣΔΑ, κατ' ουσίαν εισέρχεται σε έναν γόνιμο ουσιαστικό διάλογο με τα δύο ευρωπαϊκά δικαστήρια και ενστερνίζεται εν τέλει την ίδια την προβληματική των δυαδικών κυρώσεων και την κατάφαση της εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* κατ' αρθ. 4 παρ. 1 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, όταν πληρούνται τα απαιτούμενα κριτήρια.

Ειδικότερα, στην ΑΠ 1210/2023 εξετάζεται η συνδρομή των κριτηρίων Engel αλλά και των κριτηρίων που εισήχθησαν με την Α, Β κατά Νορβηγίας προκειμένου να υπαγάγει την υπό κρίσιν φορολογική διοικητική κύρωση στο ποινικό πεδίο,

---

¹¹⁶ ΑΠ 1210/2023 Α' Ποιν. Τμ Διακοπών ΑΠ- αδημοσίευτη

παραπέμποντας μάλιστα σύνολο των αποφάσεων που ήδη αναλύσαμε και αποτελούν νομολογιακό έρεισμα για το ΕΔΔΑ.¹¹⁷

Η ως άνω απόφαση του Ανώτατου Ακυρωτικού δύναται να αποτελέσει σημαντικό νομολογιακό γεγονός, ούσα η απαρχή της μεταστροφής της Αρεοπαγίτικης Νομολογίας, με την επιφύλαξη ότι προήλθε από την σύνθεση του Τμήματος Διακοπών του Αρείου Πάγου...

2. Η νομολογία του ΣτΕ

Όπως είναι λογικό, η προβληματική του ζητήματος των δυαδικών κυρώσεων δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη τη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων και δη του Συμβουλίου της Επικρατείας. Ενώπιον τους, άλλωστε, άγονται διαφορές που αφορούν σε διοικητικές κυρώσεις, οι οποίες φέρουν ενίοτε ποινικό χαρακτήρα, όπως για φορολογικές παραβάσεις, λαθρεμπορία, αδικήματα της Κεφαλαιαγοράς κ.λπ. Η νομολογία του ΣτΕ ως προς το ζήτημα αυτό παρουσίασε διαφορετικές προσεγγίσεις με το πέρασμα του χρόνου.

2.1. Η αρχική προσέγγιση του ΣτΕ

Αρχικά, το ΣτΕ απέρριπτε την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* στο πλαίσιο των δυαδικών κυρώσεων. Ειδικότερα, και με επίκεντρο τη φύση του πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας το ΣτΕ ακολουθώντας την προγενέστερη νομολογία του έκρινε ότι η διοικητική διαδικασία έχει αυτοτέλεια και το πολλαπλό τέλος λαθρεμπορίας αποτελεί διοικητική κύρωση. Εξάλλου, η απέκδυση της εξουσίας επιβολής πολλαπλών τελών από τις Τελωνειακές Αρχές προσκρούει στο Σύνταγμα. Και τούτο διότι ότι η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* επί δυαδικών κυρώσεων, θα στερούσε από τον διοικητικό και τον ποινικό δικαστή αντίστοιχα την συνταγματική τους υποχρέωση να κρίνουν την φερόμενη ενώπιόν τους διαφορά. Και τούτο διότι ο εκάστοτε δικαστής θα έπρεπε, κατ' επιταγή του αρ. 4 του 7ου Π.Π. ΕΣΔΑ, να παύσει την διαδικασία ενώπιόν του μόλις διαπίστωνε την αμετάκλητη περάτωση της έτερης κυρωτικής διαδικασίας για την ίδια παράβαση. Παράλληλα, η σημερινή έννοια της αρχής, όπως διαμορφώθηκε από τη

---

¹¹⁷ ΕΔΔΑ Γουλανδρή και Βαρδινογιάννης κατά Ελλάδα, της 16.06.2022 (αριθμ.προσφ. 1 735/13), ΕΔΔΑ Milosevic κατά Κροατίας της 31.08.2021 (αριθμ. προσφ. 12022/16), ΕΔΔΑ Tsonyo Tsonen κατά Βουλγαρίας της 06.04.2021 (αριθμ. προσφ. 35623/11), ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας της 08-07-2019 (αριθμ.προσφ. 54012/10) ΤΜΗΜΑ ΕΥΡΕΙΑΣ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ, ΕΔΔΑ: Bjarni Armannsson κατά Ισλανδίας της 16.04.2019 (αριθμ. προσφ. 72098/14), Nodet κατά Γαλλίας της 06.06.2019 (αριθμ. προσφ. 47342/14), ΕΔΔΑ Α και Β κατά Νορβηγίας της 15.11.2016, Σισμανίδης κατά Ελλάδος της 9.6.2016, Καπετάνιος κλπ κατά Ελλάδος της 30.4.2015).

νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν συνάδει προς το κείμενο που υπέγραψε και κύρωσε η Ελλάδα και δεν λαμβάνει υπόψη τις ιδιομορφίες της ελληνικής έννομης τάξης. Ούτω, εάν τύγχανε εφαρμογής η ερμηνεία της αρχής σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, τότε θα καταρριπτόταν το ελληνικό σύστημα κυρώσεων, ναρκοθετώντας το σκοπό καταπολέμησης της λαθρεμπορίας (ΣτΕ 2067/2011).¹¹⁸ Η τελευταία απόφαση ανέτρεψε και την απόφαση ΣτΕ 3182/2010, η οποία δέχτηκε τόσο τον ποινικό χαρακτήρα του πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας όσο και την εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* επί της σώρευσής του με μια ποινική κυρωτική διαδικασία.

Επιστέγασμα της προσέγγισης αυτής του ΣτΕ αποτέλεσε η υπ' αριθμ. 1741/2015 απόφαση της Ολομέλειάς του. Συγκεκριμένα, το Ακυρωτικό, παρά τις περί του αντιθέτου αποφάσεις του ΕΔΔΑ,¹¹⁹ έκρινε ότι το πολλαπλό τέλος λαθρεμπορίας ως κύρωση έχει καθαρά διοικητικό χαρακτήρα και συνεπώς δεν είναι «ποινή», ώστε να τύχει εφαρμογής το άρ. 4 του 7^{ου} ΠΠ ΕΣΔΑ, χωρίς να εφαρμόσει τα κριτήρια Engel. Το νέο και ενδιαφέρον επιχείρημα της Ολομέλειας εστιάζει στον σκοπό του πολλαπλού τέλους ως αντισταθμιστικό της ζημιογόνου ενέργειας του δράστη τόσο ως προς τους κρατικούς όσο και ως προς τους ενωσιακούς πόρους, δηλαδή, αφενός να καλυφθούν τα κρατικά έξοδα για τον εντοπισμό της παράνομης συμπεριφοράς, αφετέρου να καταστήσει την παράβαση οικονομικά ασύμφορη και όχι κοινωνικοηθικά αποδοκιμαστέα. Τέλος, η Ολομέλεια έκρινε ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις λόγω των διαφορετικών κανόνων απόδειξης της κάθε διαδικασίας.

2.2. Τα αντεπιχειρήματα των αποφάσεων του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης – Σιταρίδης κατά Ελλάδος

Μεσολάβησαν, έπειτα, οι εθνικού ενδιαφέροντος αποφάσεις του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης – Σιταρίδης κατά Ελλάδος, όπου το Δικαστήριο του Στρασβούγου απεφάνθη ότι συνέτρεχε παραβίαση της αρχής *ne bis in idem* και του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς τα διοικητικά δικαστήρια είχαν επικυρώσει το πολλαπλό τέλος που

¹¹⁸ Αναγνωστόπουλος Η., Τα πολλαπλά τέλη για τη λαθρεμπορία υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ, ΝοΒ 2011, 2273 επ.

¹¹⁹ Βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ Μαμιδάκης κατά Ελλάδος, αριθ. 35533/04 της 11.1.2007, Γιαννετάκη Ε. & Σ Μεταφορική ΕΠΕ και Γιαννετάκης κατά Ελλάδος, αριθ. 29829/05 της 6.12.2007

είχε επιβληθεί στους προσφεύγοντες παρά την προηγούμενη αμετάκλητη αθώωσή τους για την ίδια λαθρεμπορική παράβαση από τα ποινικά δικαστήρια.

Έτι περαιτέρω, οι ως άνω αποφάσεις υπήρξαν αποφασιστικής σημασίας για τη μεταστροφή της νομολογίας του ΣτΕ και την αναθεώρηση της εθνικής νομοθεσίας «κατατρεγμένο» από την σειρά καταδικαστικών για τη χώρα μας αποφάσεων του ΕΔΔΑ, λόγω παραβίασης της αρχής «ne bis in idem», ενώ κατέστησαν νομολογιακό δεδικασμένο .

➤ **Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα¹²⁰**

Εναντίον των τριών προσφευγόντων, Ευάγγελου Καπετάνιου (υπ' αριθ 3453/12 προσφυγή), Αθανάσιου Νικολόπουλου (υπ' αριθμ. 42941/12 προσφυγή) και Νικόλαου Αγγλούπα (υπ' αριθ. 9028/13 προσφυγή), είχε ασκηθεί ποινική δίωξη (μεταξύ των ετών 1986 και 1995) με την κατηγορία της λαθρεμπορίας. Στον πρώτο η δίωξη αφορούσε ηλεκτρονικές συσκευές, ένα βαρούλκο και ένα κυνηγετικό όπλο, στον δεύτερο βενζίνη και ντίζελ και στον τρίτο δύο πολυτελή οχήματα. Και οι τρεις κατηγορούμενοι αθώωθηκαν από τα αρμόδια ποινικά δικαστήρια, ταυτόχρονα όμως, είχαν υποχρεωθεί να καταβάλουν διοικητικά πρόστιμα για το αδίκημα της λαθρεμπορίας. Οι προσφεύγοντες κατέθεσαν εφέσεις ενώπιον των αρμόδιων διοικητικών δικαστηρίων, με τις οποίες επέκριναν το γεγονός ότι τους επιβλήθηκαν διοικητικά πρόστιμα, τα οποία επικυρώθηκαν από το ΣτΕ, παρά τις αθωωτικές αποφάσεις που εκδόθηκαν από τα ποινικά δικαστήρια.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας στην υπόθεση του κ. Καπετάνιου θεώρησε ότι δεν έγινε καμία παραβίαση του Συντάγματος για το λόγο ότι το διοικητικό δικαστήριο δεν ήταν δεσμευμένο από την αθωωτική απόφαση του ποινικού Δικαστηρίου, κυρίως επειδή δεν προέκυπτε το αμετάκλητο της οικείας αθωωτικής ποινικής απόφασης, που συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για την ενεργοποίηση στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης για λαθρεμπορική παράβαση, τόσο της αρχής ne bis in idem όσο και του τεκμηρίου αθωότητας από τον φάκελο της υπόθεσης.

Επιπρόσθετα, το Συμβούλιο της Επικρατείας επανέλαβε ότι δυνάμει της οικείας νομοθεσίας το διοικητικό δικαστήριο θα δεσμευόταν μόνον από μία καταδικαστική

---

¹²⁰ ΕΔΔΑ Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα (προσφυγές υπ' αριθ. 3453/12, 42941/12, 9028/13) της 30.04.2015, ΝοΒ (2015) 63, σελ.828-849, με σχόλια της Εβίτας Σαλαμούρα

απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Επίσης, το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο παραδέχτηκε ότι το Διοικητικό Εφετείο είχε προβεί νομίμως σε μία εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων διαφορετική από εκείνη του ποινικού δικαστηρίου και ότι η απόφασή του διαλάμβανε επαρκή αιτιολογία για τους λόγους για τους οποίους το αδίκημα της λαθρεμπορίας είχε τελεστεί.¹²¹

Στην υπόθεση του κ. Νικολόπουλου το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε την αίτηση αναιρέσεως με την αιτιολογία ότι το άρθρο 150 του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας ορίζει ότι κάθε αποδεικτικό στοιχείο πρέπει να κατατεθεί στο αρμόδιο δικαστήριο την προηγούμενη της πρώτης συζήτησης της υπόθεσης. Επισημάνθηκε ότι ο προσφεύγων είχε μεν καταθέσει στο Διοικητικό Εφετείο την αθωωτική απόφαση του Πλημμελειοδικείου Πατρών αλλά μετά την συζήτηση της υπόθεσης. Το Συμβούλιο της Επικρατείας αποφάνθηκε ότι το Διοικητικό Εφετείο δεν ήταν υποχρεωμένο να συνεκτιμήσει *proprío motu* (αυτεπαγγέλτως) την ποινική απόφαση εφόσον αυτή είχε κατατεθεί *απαραδέκτως*.¹²²

Όσον αφορά την κρίση του ΣτΕ στη υπόθεση του Νικόλαου Αγγλούπα αυτό δέχθηκε ότι, και στην υπόθεση του Καπετάνιου, ήτοι ότι η επιβολή των διοικητικών προστίμων για λαθρεμπορία ήταν αυτοτελής σε σχέση με την οικεία ποινική διαδικασία. Κατά το Συμβούλιο της Επικρατείας, λόγω της αυτοτέλειας των δύο αυτών διαδικασιών, τα διοικητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από τα συμπεράσματα των ποινικών δικαστηρίων σε περίπτωση αθώωσης του ενδιαφερόμενου. Το Συμβούλιο της Επικρατείας έκανε αναφορά στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το τεκμήριο της αθωότητας και, ιδίως, στην απόφαση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας¹²³. Θεώρησε ότι η νομολογία αυτή δεν μπορούσε να εφαρμοσθεί στην περίπτωση όπου το αποδιδόμενο στον ενδιαφερόμενο αδίκημα συνιστούσε ταυτόχρονα τόσο ποινική όσο και διοικητική παράβαση. Κατά το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο, η κατάσταση αυτή θέτει μάλλον ζήτημα σε σχέση με την αρχή *ne bis in idem*. Ακόμη, παραδέχθηκε ότι σε κάθε περίπτωση το διοικητικό δικαστήριο παρέμενε πάντα αρμόδιο για να εξετάσει την υπόθεση βασιζόμενο σε άλλα στοιχεία από εκείνα τα οποία έλαβε υπόψη του το ποινικό δικαστήριο. Σε αντίθετη περίπτωση, το διοικητικό δικαστήριο θα στερείτο της δυνατότητας που του έδινε το Σύνταγμα να εξετάζει αυτή την κατηγορία υποθέσεων

---

¹²¹ Ίδετε Σκ. 18

¹²² Ίδετε Σκ. 25

¹²³ ΕΔΔΑ Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος αρ.35522/0, 27/09/2007

της αρμοδιότητάς του. Εν προκειμένω, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι το Διοικητικό Εφετείο είχε λάβει υπόψη του την αθωωτική ποινική απόφαση χωρίς να δεσμευτεί από τα συμπεράσματά του και είχε αιτιολογήσει επαρκώς την απόφασή του ως προς το ότι ο προσφεύγων είχε τελέσει το αδίκημα της λαθρεμπορίας¹²⁴.

Το ΕΔΔΑ στο σκεπτικό του ακολούθησε τη νομολογία όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά την απόφαση επί της υπόθεσης Serguei Zolotounkhin κατά Ρωσίας και χρησιμοποιώντας τα κριτήρια Engel και δη το τρίτο εξ αυτών το οποίο αφορά τη φύση και την βαρύτητα της κύρωσης και μάλιστα όχι της πράγματι επιβληθείσας αλλά της προβλεπόμενης από το νόμο κύρωσης¹²⁵, έκρινε ότι οι σχετικές διοικητικές κυρώσεις που είχαν επιβληθεί στους προσφεύγοντες συνιστούσαν στην ουσία ποινικές κυρώσεις. Το ΕΔΔΑ επανέλαβε τη νομολογία της υπόθεσης Μαμιδάκης κατά Ελλάδος¹²⁶ και δέχθηκε τη βαριά φύση της παράβασης της λαθρεμπορίας καθώς ενέχει ποινικές και διοικητικές κυρώσεις. Ωστόσο, παρά την ως άνω νομολογία του ΕΔΔΑ, υποστηρίζεται και η άποψη ότι θα πρέπει όσον αφορά τις λαθρεμπορικές παραβάσεις να γίνεται σωρευτική χρήση των τριών κριτηρίων Engel και όχι διαζευκτική και κυρίως να μην αγνοείται ο νομικός χαρακτηρισμός που δίνεται από το εθνικό δίκαιο, ήτοι να μην λαμβάνεται υπόψη μόνον η βαρύτητα της κύρωσης και ο εντεύθεν χαρακτηρισμός της ως ποινικής αλλά να λαμβάνονται υπόψη και τα τρία κριτήρια Engel¹²⁷.

Αναφορικά με το ζήτημα του *idem factum* το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ποινική και διοικητική παράβαση της λαθρεμπορίας ήταν ταυτόσημες, τόσο ως προς το αντικειμενικό όσο και το υποκειμενικό στοιχείο τους, δηλαδή «τόσο οι ποινικές όσο και οι διοικητικές επίμαχες διαδικασίες αφορούσαν τις ίδιες περιστάσεις, γεγονός που δεν αμφισβητήθηκε από το εγκαλούμενο κράτος.¹²⁸

Η πρωτοτυπία της απόφασης “Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος” έγκειται στο γεγονός ότι το ΕΔΔΑ έκρινε ότι τα ελληνικά διοικητικά δικαστήρια έπρεπε να εξετάσουν με δική τους πρωτοβουλία τα αποτελέσματα που ανέκυπταν από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, προκειμένου να μην παραγνωρίσουν την αρχή “*ne bis in idem*”, παραβλέποντας, βέβαια, την μη αυτεπάγγελτη εξέταση από

---

¹²⁴ Σκ. 35

¹²⁵ Βλ. σκ. 55

¹²⁶ Μαμιδάκης κατά Ελλάδας, 11.01.2007, (αριθμ. προσφ. 35533/04) οπ

¹²⁷ Λαϊνιώτη, ΘΠΔΔ, «Αφιέρωμα: Η αρχή *ne bis in idem*», αρ. τεύχους 92, Δεκ. 2016, σελ. 1133

¹²⁸ Παναγιώτης Γ. Βογιατζής, ΘΠΔΔ, *Ne bis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας», αρ. τεύχους 77, Ιούνιος. 2015, σελ. 545

τα διοικητικά δικαστήρια και από το Συμβούλιο της Επικρατείας, όπως ορίζεται στο εθνικό δικονομικό μας δίκαιο. Στον δε ισχυρισμό του ελληνικού κράτους ότι δεν θα μπορούσε να προβλέψει, όταν προσχώρουσε στην ΕΣΔΑ, την, μετά από 20 και πλέον έτη, εξελισσόμενη νομολογία του ΕΔΔΑ επί της εξεταζόμενης αρχής, το ΕΔΔΑ εξηγεί ότι η Ελληνική Πολιτεία όταν προσχώρησε στην Σύμβαση το 1985 ήταν ενήμερη τόσο για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του “γενικού πνεύματος” της σύμβασης όσο και για τον αυτοτελή τρόπο με τον οποίο το δικαστήριο εκλαμβάνει την έννοια της “κατηγορίας ποινικής φύσης”, καθώς τα κριτήρια Engel εισήχθησαν στη νομολογία του ΕΔΔΑ από το 1976. Ως προς το επιχείρημα της αυτοτέλειας της διοικητικής έναντι της ποινικής διαδικασίας, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι το εσωτερικό δίκαιο της ελληνικής έννομης τάξης δεν ακολουθεί την αρχή της αυστηρής αυτοτέλειας, αφού το ίδιο το άρθρο 5 παρ. 2 του ΚΔΔ προβλέπει την δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου από την αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση του ποινικού, πράγμα που καταδεικνύει τον σύνδεσμο που υφίσταται ανάμεσα στην ποινική και διοικητική δίκη, τον οποίο δεν μπορεί να αγνοήσει ο διοικητικός δικαστής βάσει του ίδιου Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας¹²⁹.

Ακόμη, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι η αρχή *ne bis in idem* δεν θα παραβιαζόταν αν οι δύο κυρώσεις (διοικητική και ποινική) επιβάλλονταν στο πλαίσιο μιας ενιαίας δικαστικής διαδικασίας, κάτι που δεν μπορεί να συμβεί σύμφωνα με το εθνικό δικονομικό μας δίκαιο (βλ. Αρ. 94 και 96 Σ).¹³⁰ Το ΕΔΔΑ επισημαίνει, ωστόσο, ότι σε κάθε περίπτωση ο ποινικός δικαστής θα έπρεπε να είχε αναστείλει τη δίκη μετά την έναρξη της διοικητικής διαδικασίας και εωσότου αυτή περατωθεί, προκειμένου να μην παραβιαστεί ο κανόνας του *ne bis in idem*. Το ΕΔΔΑ όσον αφορά την κρίση περί της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας προέβη σε ξεχωριστό έλεγχο καθώς έκρινε ότι δεν απορροφάται από την προηγούμενη διαπίστωση παραβίασης του *ne bis in idem*. Διαπιστώθηκε, επίσης, ότι στην περίπτωση των πολλαπλών τελών που επιβλήθηκαν στους προσφεύγοντες, οι αποδιδόμενες επίδικες συμπεριφορές ήταν ταυτόσημες στην ποινική και διοικητική δίκη, ενώ, τα «συστατικά στοιχεία των επίδικων παραβάσεων ήταν τα ίδια» και, ως εκ τούτου, τα διοικητικά δικαστήρια παραβίασαν τη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 καθώς οι προσφεύγοντες είχαν προηγουμένως αθωωθεί από τα ποινικά δικαστήρια. Αναφορικά, μάλιστα, με το ζήτημα της εξέτασης από το ΕΔΔΑ της

---

¹²⁹ Βλ. παρ. 71

¹³⁰ βλ. Σκ. 72

παραβίασης ή μη του τεκμηρίου αθωότητας, δεν απασχόλησε καθόλου το Δικαστήριο το θέμα του αμετακλήτου ή μη των προηγηθεισών αθωωτικών αποφάσεων της ποινικής δικαιοσύνης, όπως, δηλαδή, είχε συμβεί κατά την εξέταση της αιτίας υπό το άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Με την απόφαση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται η αυτόνομη λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας σε σχέση με την αρχή *ne bis in idem* στο ζεύγος διοικητική – ποινική δίκη.¹³¹

➤ **Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας**¹³²

Η εν λόγω Απόφαση του ΕΔΔΑ Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας εκδόθηκε σε συνέχεια των υπ' αριθμ. 66602/09 και 71879/12 Προσφυγών, αντιστοίχως, του πρώτου και του δεύτερου εξ αυτών. Και στις δύο δε περιπτώσεις οι προσφεύγοντες, αφού προηγουμένως είχαν αμετακλήτως αθωωθεί στα ποινικά δικαστήρια της χώρας μας για υποθέσεις λαθρεμπορίας, δεν κατόρθωσαν να δικαιωθούν ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, όπου είχαν απευθυνθεί για την ακύρωση των πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας που τους είχαν επιβληθεί. Μάλιστα, για τον πρώτο προσφεύγοντα εκδόθηκε η σε προγενέστερες αναπτύξεις μας αναλυθείσα με αριθ. 1734/2009 απόφαση του ΣτΕ, ενώ στην περίπτωση του δεύτερου προσφεύγοντος εκδόθηκε η με αριθ. 735/2012 ΣτΕ. Τέλος, αξίζει να επισημανθεί ότι το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι ο πρώτος των προσφευγόντων «ρητώς» και ο δεύτερος εξ αυτών «κατ' ουσίαν» προέβαλλαν ενώπιον του παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*,¹³³ με αποτέλεσμα να εξεταστεί η εν λόγω αρχή μόνον για τον πρώτο προσφεύγοντα.

Ειδικότερα, τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης «Σισμανίδης» έχουν ως εξής: Ο Σισμανίδης διέμενε μέχρι και το 1989 στην πρώην Ένωση Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών, οπότε και μετέφερε την κύρια κατοικία του στην Ελλάδα και εισήγαγε ένα αυτοκίνητο με απαλλαγή από τους δασμούς και φόρους κάνοντας χρήση των ευνοϊκών φορολογικών διατάξεων που ίσχυαν τότε περί μεταναστών και επαναπατρισθέντων. Στη συνέχεια μεταβίβασε το όχημα στον Ν.Τ. βάσει σύμβασης δανείου, δυνάμει της οποίας μπορούσε να μεταβιβαστεί το όχημα σε τρίτον ή στον ίδιο σε περίπτωση που ο προσφεύγων παραλείψει να εξοφλήσει το εν λόγω δάνειο.

---

¹³¹ Παναγιώτης Γ. Βογιατζής, ΘΠΔΔ, *Ne bis in idem* και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας», αρ. τεύχους 77, Ιούνιος, 2015, σελ. 547

¹³² αρ. προφ. 66602/09 και 71879/12 *οπ και σε* <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167611>, δημοσιευθείσα στην ΘΠΔΔ, 12/2016, σελ. 1214 επ

¹³³ Βλ. Σκ. 26

Κατόπιν, ασκήθηκε δίωξη τόσο κατά του προσφεύγοντα όσο και κατά του Ν.Τ για λαθρεμπορία και το Πλημμελειοδικείο Κορίνθου τους καταδίκασε σε ποινή δεκαέξι μηνών φυλάκισης (απόφαση αριθ. 2553/1995). Ωστόσο, το Εφετείο τους αθώωσε με το αιτιολογικό ότι δεν αποδείχθηκε η ενοχή των κατηγορουμένων κατόπιν εκτίμησης των αποδείξεων και δη της εξέτασης των εγγράφων και των μαρτύρων, η απόφαση του οποίου κατέστη οριστική. Όσον αφορά το διοικητικό μέρος ο Διευθυντής των Τελωνειακών Υπηρεσιών θεώρησε ότι η συναλλαγή μεταξύ του Σισμανίδη και του Ν.Τ. ήταν εικονική, προκειμένου να απαλλαγούν των οφειλόμενων δασμών για το όχημα, και επέβαλε την πληρωμή δασμών πλέον της μίας προσάυξης λόγω λαθρεμπορίας. Κατά της τελωνειακής πράξης προσέφυγε ο «Σισμανίδης». Το Διοικητικό Πρωτοδικείο Πειραιώς έκανε δεκτή την προσφυγή του ακυρώνοντας την προσβαλλόμενη πράξη λαμβάνοντας υπόψη την αθωωτική απόφαση του Εφετείου Ναυπλίου με την κατηγορία της λαθρεμπορίας.

Μετέπειτα, όμως, το Διοικητικό Εφετείο, κατόπιν άσκησης έφεσης από το Δημόσιο, ακύρωσε την πρωτόδικη απόφαση και έκανε δεκτή εν μέρει την έφεση επιβάλλοντας πρόστιμο μόνον στον προσφεύγοντα, καθόσον αφού έλαβε υπόψη του και την αθωωτική απόφαση θεώρησε ότι οι καταθέσεις των μαρτύρων υπεράσπισης ενώπιον του ποινικού Εφετείου έρχονταν σε αντίθεση με τα στοιχεία του φακέλου και κατέληξε ότι η επίμαχη συναλλαγή ήταν εικονική. Το Συμβούλιο της Επικρατείας κατόπιν άσκησης αναίρεσης από μέρους του προσφεύγοντα θεώρησε ότι η διοικητική διαδικασία σχετικά με την επιβολή διοικητικής ποινής για λαθρεμπορία ήταν αυτοτελής σε σχέση με την ποινική διαδικασία για το ίδιο αδίκημα και δέχθηκε κατά πλειοψηφία ότι τα διοικητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων αλλά οφείλουν να τις λάβουν υπόψη τους, όπως συνέβη εν προκειμένω, κατά την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς, κάτι το οποίο δεν αντιβαίνει στο άρθρο 4 του υπ' αριθ. 7 Πρωτοκόλλου. Απέρριψε την αίτηση αναίρεσης και επικύρωσε την απόφαση του Διοικητικού Εφετείου με το αιτιολογικό ότι σημαντικά έγγραφα δεν είχαν υποβληθεί στο Ποινικό Εφετείο Ναυπλίου, το οποίο οδηγήθηκε σε αθωωτική κρίση λαμβάνοντας υπόψη κυρίως τις μαρτυρίες υπεράσπισης, κάτι το οποίο ερχόταν σε αντίθεση με τα υπόλοιπα στοιχεία του φακέλου. Ένας δε δικαστής ισχυρίστηκε ότι ενόψει της οριστικής αθωωτικής ποινικής απόφασης, η αρχή ne bis in idem επιβάλλει στο διοικητικό δικαστήριο να ολοκληρώσει τη διαδικασία ενώπιόν του είτε ακυρώνοντας το επίμαχο

πρόστιμο είτε επικυρώνοντας την πρωτοβάθμια απόφαση του κατώτερου διοικητικού δικαστηρίου (απόφ. ΣτΕ 1734/2009).

Αναφορικά με την υπόθεση του «Σιταρίδη», αυτός κατηγορήθηκε, επίσης, για λαθρεμπορία, διότι το 1993 εισήγαγε 96 μοτοσυκλέτες από την Ιαπωνία στην Ελλάδα και δήλωσε ποσό μικρότερο από εκείνο που πράγματι πλήρωσε για την απόκτησή τους. Αφενός μεν το Πλημμελειοδικείο Αθηνών αθώωσε τον ως άνω προσφεύγοντα από την κατηγορία εισαγωγής 32 μοτοσυκλετών, ενώ τον καταδίκασε σε 14 μήνες φυλάκιση για το τίμημα που δηλώθηκε κατά την εισαγωγή των υπόλοιπων εξήντα τεσσάρων. Αφετέρου δε το Εφετείο Θεσσαλονίκης αθώωσε τον ως άνω προσφεύγοντα καθώς εξέφρασε αμφιβολίες για την ενοχή του, απόφαση η οποία κατέστη οριστική (αριθ. Απόφ. 501/1999). Εν τω μεταξύ επιβλήθηκε διοικητικό πρόστιμο, διότι κατά την Τελωνειακή Αρχή ο προσφεύγων διέπραξε το αδίκημα της φορολογικής παράβασης της λαθρεμπορίας, κατά του οποίου προσέφυγε στο Διοικητικό Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης το οποίο ακύρωσε μερικώς την προσβαλλόμενη πράξη (αριθ. Αποφ. 2608/2000). Κατά της πρωτοβάθμιας διοικητικής απόφασης προσέφυγε τόσο ο «Σιταρίδης» όσο και το ελληνικό Δημόσιο ασκώντας έφεση ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου Θεσσαλονίκης. Αυτό απέρριψε την έφεση του προσφεύγοντος κάνοντας δεκτή την έφεση του Δημοσίου επισημαίνοντας ότι η αθώωση του «Σιταρίδη» βασιζόταν αποκλειστικά στις καταθέσεις των κληθέντων μαρτύρων, ενώ το ίδιο θεώρησε ως κυρίαρχη απόδειξη ένα φαξ, το οποίο εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια επιθεώρησης της Τελωνειακής Υπηρεσίας, στο οποίο αναγράφονταν τα ποσά που πράγματι κατέβαλε ο προσφεύγων για την απόκτηση των αυτοκινήτων. Το Συμβούλιο της Επικρατείας, κατόπιν αίτησης αναίρεσης του προσφεύγοντα, απέρριψε την εν λόγω αίτηση επικυρώνοντας την απόφαση του Εφετείου, θεωρώντας ότι το άρθρο 6 αρ.2 της Σύμβασης δεν μπορεί να ερμηνευθεί ότι απαγορεύει στο διοικητικό δικαστήριο να καταλήξει σε κρίση διαφορετική από εκείνη που υιοθέτησε προηγουμένως το ποινικό δικαστήριο σε περίπτωση αθώωσης του ενδιαφερομένου, διαφορετικά μία τέτοια κρίση θα προσέκρουε στα άρθρα 94 και 96 του ελληνικού Συντάγματος, τα οποία προσδιορίζουν την αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων, ενώ όφειλε μόνο να τις λάβει υπόψη του κατά την εξέταση της προσφυγής του (απόφαση αριθ. 735/2012).

Το ΕΔΔΑ λαμβανομένης υπόψη της ομοιότητας των δύο προσφυγών ως προς τα πραγματικά περιστατικά αποφασίζει να τις συνενώσει εκδίδοντας μία απόφαση. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται τόσο για παραβίαση της διάταξης του άρθρου 4 του

εβδομου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ όσο και του άρθρου 6 παρ 2 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο αναφορικά με τον πρώτο προσφεύγοντα έκρινε ότι δεδομένου του μεγάλου ύψους του επιβληθέντος προστίμου η εν λόγω κύρωση ανήκει στην ύλη του ποινικού δικαίου λόγω της αυστηρότητάς του και του αποτρεπτικού του χαρακτήρα επαναλαμβάνοντας τη θέση που υποστηρίχθηκε στην υπόθεση Μαμιδάκης κατά Ελλάδα απορρίπτοντας σχετική ένσταση της Κυβέρνησης. Ο πρώτος προσφεύγων κάνοντας αναφορά ιδίως στην απόφαση Serguei Zolotoukhin κατά Ρωσίας κάνει λόγο για παραβίαση της αρχής του ne bis in idem, ενώ η Κυβέρνηση κάνει μνεία της υπ' αριθ. 2067/2011 απόφασης του ΣτΕ, η οποία, μεταξύ άλλων, δέχθηκε ότι η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem θα έθετε υπό αμφισβήτηση την αυτοτέλεια της διοικητικής διαδικασίας σε σχέση με την ποινική δίκη, κάτι που προβλέπεται από τα άρθρα 94 παρ. 1 και 96 παρ. 1 Σ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά για τα οποία κατηγορείται ο προσφεύγων ενώπιον των ποινικών και διοικητικών δικαστηρίων αναφέρονταν ακριβώς στην ίδια συμπεριφορά που σημειώθηκε κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, παρότι η αθωωτική κρίση από τα ποινικά δικαστήρια έλαβε χώρα το 1997, ενώ τα διοικητικά δικαστήρια επιλήφθηκαν επί του ίδιου ζητήματος αμετακλήτως το 2009. Το Δικαστήριο διαπίστωσε, αναφερόμενο και στην απόφαση «Καπετάνιος και λοιποί», ότι η επίμαχη διοικητική διαδικασία αφορούσε σε δεύτερη «παραβίαση» έχοντας ως αφετηρία πραγματικά περιστατικά όμοια με εκείνα που έγιναν αντικείμενο της αρχικής αθώωσης που κατέστη αμετάκλητη, καταλήγοντας ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 του 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Αναφορικά με την παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 το Δικαστήριο έκρινε ότι σε ό,τι αφορά την πρώτη προσφυγή πρέπει να απορριφθεί λόγω της μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, κάνοντας δεκτή την αντίστοιχη ένσταση που προέβαλε η Κυβέρνηση. Επί της ισχυριζόμενης παραβίασης του άρθρου 4 του υπ' αριθ. 7^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου το Δικαστήριο, αναφορικά με τον δεύτερο προσφεύγοντα, έκρινε ότι η εν λόγω αιτίασή του πρέπει να απορριφθεί λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, κατ' εφαρμογή του άρθρου 35 παρ. 1 και 4 της Σύμβασης, ισχυρισμός ο οποίος προτάθηκε και από την Κυβέρνηση, καθότι το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο δεν ασχολήθηκε με την τήρηση ή μη της αρχής ne bis in idem παρά μόνο επί του ζητήματος εάν δεσμευόταν από την αθωωτική απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης υπό το πρίσμα της παραβίασης του άρθρου 6 παρ. 2 της Σύμβασης.

Το Δικαστήριο επί της δεύτερης προσφυγής έκρινε ότι υπήρχε ταυτότητα της φύσης των δύο διαδικασιών και των πραγματικών περιστατικών και το Συμβούλιο της Επικρατείας παραγνώρισε την αθωωτική απόφαση του Εφετείου Θεσσαλονίκης με αποτέλεσμα να παραβιαστεί η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της Σύμβασης. Στον ισχυρισμό δε της Κυβέρνησης ότι το άρθρο 6 παρ. 2 δεν απαγορεύει την κύρωση της ίδιας συμπεριφοράς βάσει δύο δικαστικών διαδικασιών, μίας ποινικής και μίας διοικητικής, αναφερόμενη στη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την αλληλοεπικάλυψη μίας ποινικής διαδικασίας και μίας πειθαρχικής διαδικασίας¹³⁴ το Δικαστήριο απάντησε λέγοντας ότι πράγματι στις περιπτώσεις αυτές, η πειθαρχική διαδικασία παρουσίαζε μία κάποια αυτοτέλεια σε σχέση με την ποινική διαδικασία, ιδίως ως προς τις προϋποθέσεις εφαρμογής της και τον μη κατασταλτικό στόχο της.¹³⁵ Ο δεύτερος προσφεύγων επικαλείται και παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 σχετικά με τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Το διάστημα ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν λαμβάνεται υπόψη καθότι θα μπορούσε ο προσφεύγων να ασκήσει προσφυγή δυνάμει των διατάξεων του υπ' αριθ. 4055/2012 Νόμου για τη δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας, πράγμα που δεν έπραξε και ως εκ τούτου κατά το σκέλος αυτό θα πρέπει να απορριφθεί η εν λόγω αιτίασή του λόγω μη εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Το διάστημα που λήφθηκε υπόψη από το Δικαστήριο, προκειμένου να εξετάσει την αιτίαση αυτή, διάστημα για το οποίο δεν ισχύει ο ως άνω περιορισμός της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων¹³⁶, είναι από το έτος που προσέφυγε ο προσφεύγων στο Διοικητικό Πρωτοδικείο, ήτοι το 1996, έως και την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης του Εφετείου, διαδικασία που διήρκεσε 6 χρόνια και δέκα μήνες, διάστημα που δεν θεωρήθηκε εύλογο, με αποτέλεσμα να παραβιαστεί το άρ. 6 παρ. 1. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι θα πρέπει να χορηγηθεί στους παθόντες δίκαιη ικανοποίηση κατά το άρθρο 41 της Σύμβασης.

Συνολικά, το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem* απασχόλησε τόσο το ΕΔΔΑ με τις αποφάσεις Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος και Σιταρίδης και

---

¹³⁴ ΕΔΔΑ Vanjak κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 29889/04, 14/01/2010, ΕΔΔΑ Hradlo κατά Κροατίας, αρ. προσφ. 23272/07, 27/01/2011, σπ

¹³⁵ ΕΔΔ Βαγενάς κατά Ελλάδος, αρ. 53372/07.

¹³⁶ Να σημειωθεί ότι προ της δημοσίευσης του Ν. 4055/12 δεν υπήρχε δυνατότητα διεκδίκησης για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της διαδικασίας. Ως εκ τούτου, για το χρονικό διάστημα που προηγείται της δημοσίευσης του ως άνω νόμου, παραδεκτώς προβάλλεται η αιτίαση αυτή για πρώτη φορά ενώπιον του ΕΔΔΑ.

Σισμανίδης κατά Ελλάδος όσο και το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Χώρας με την με αριθ. 1741/2015 απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας. Το ΕΔΔΑ επανέλαβε στην υπόθεση Σιταρίδης και Σισμανίδης την ίδια κρίση που διατύπωσε στην υπόθεση Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος, η οποία έχει ως εξής: η μη ακύρωση επιβληθέντος διοικητικού προστίμου από τα διοικητικά δικαστήρια στην περίπτωση που υπάρχει αθώωση από τα ποινικά δικαστήρια συνιστά παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας αλλά και της αρχής *ne bis in idem*.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας, από την άλλη πλευρά, δεν δέχεται τον ποινικό χαρακτήρα της διοικητικής κύρωσης του πολλαπλού τέλους και την δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου από το αθωωτικό ποινικό δεδικασμένο, καταφάσκοντας την συνταγματικότητα του άρθρου 5 παρ. 2 του ΚΔΔ, ήτοι δεν δέχεται την επέκταση της δέσμευσης του διοικητικού δικαστηρίου από τις αθωωτικές αποφάσεις¹³⁷.

2.3.Η νομολογία του ΣτΕ μετά τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. και Σισμανίδης – Σιταρίδης κατά Ελλάδος

Με τη ΣτΕ 2403/2015 το Ακυρωτικό απαντώντας έμμεσα στο ΕΔΔΑ, απέρριψε την υποχρέωση αυτεπάγγελτου ελέγχου του αμετακλήτου της ποινικής απόφασης από μέρους του διοικητικού δικαστή. Σε άλλη δε απόφαση (ΣτΕ 1992/2016) δέχθηκε ότι «η συμμόρφωση προς την απόφαση του ΕΔΔΑ δεν πρέπει να οδηγεί σε παραβίαση άλλης υποχρέωσης της χώρας από το διεθνές δίκαιο, ιδίως δε από το ενωσιακό δίκαιο, η οποία, ενόψει του περιεχομένου της και των συνθηκών της συγκεκριμένης περίπτωσης και κατόπιν στάθμισης των συγκρουόμενων έννομων αγαθών, κρίνεται σημαντικότερη, σε σχέση με εκείνη που απορρέει από το άρθρο 46 της ΕΣΔΑ (πρβλ. ΔΕΕ μειζ. συνθ. 26.2.2013, C-617/10, Åkerberg Fransson, EU:C:2013:105, σκέψεις 29 και 36)».

Ακολούθησαν, ωστόσο, γενικότερα αποφάσεις του ΣτΕ, όπως οι ΣτΕ 680/2017, ΣτΕ 1992-1993/2016, οι οποίες δέχθηκαν τον ποινικό χαρακτήρα του πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας, αλλά και την αδυναμία διοικητικής διαδικασίας επιβολής του μετά την έκδοση της αμετάκλητης αθωωτικής ή καταδικαστικής απόφασης του ποινικού

---

¹³⁷ Μαριαλένα Τσίρλη, «Οι αναχρονισμοί στην ερμηνεία των δικονομικών κανόνων των εθνικών δικαστηρίων και ο διορθωτικός ρόλος του ΕΔΔΑ», Νο. 57. 1945 επ., Ζουμπολίδης κατά Ελλάδας της 14.12. 2006 (αριθ. Προσφ. 77574/01) ΝοΒ 55. 206 επ., Με σχόλιο Βασίλης Χειρδάρη, Λιοναράκης κατά Ελλάδας της 05.07.2007 (αριθ. Προσφ. 1131/2005) Νο. 55. 2212 επ., Με σχόλια Μ. Μαργαρίτης, Ρουμελιώτης κατά Ελλάδας της 15.10.2009 (αρ. 53361/07) ΝοΒ 57. 2245 επ., Με σχόλιο Σπ. Γλεντζής, Δημόπουλος κατά Ελλάδας (αριθ. 34198/07), της 7.01.2010, τόμος 2010, τεύχος 1, σ. 426επ.

δικαστηρίου για την πράξη της λαθρεμπορίας, κατ' επιταγήν της αρχής *ne bis in idem*, εφόσον η ποινική απόφαση είχε προσκομιστεί παραδεκτά ενώπιον των δικαστηρίων ουσίας.

Εξίσου σημαντική ήταν η απόφαση 3473/2017 του ΣτΕ. Ειδικότερα, το ΣτΕ δέχθηκε ότι *«είναι δυνατή η επιβολή στον ίδιο παραβάτη για τα ίδια πραγματικά περιστατικά δύο διοικητικών κυρώσεων από διαφορετικά διοικητικά όργανα ή ανεξάρτητες διοικητικές αρχές, εφόσον η επιβολή τους αποβλέπει στην προστασία ιδιαίτερος σημαντικών και διαφορετικών εννόμων αγαθών, όπως είναι τα κατοχυρωμένα με ρητές συνταγματικές διατάξεις, αλλά και διεθνή κείμενα, όπως η ΕΣΔΑ, ατομικά δικαιώματα. Και τούτο διότι τυχόν αδυναμία επιβολής της μιας από τις δύο διοικητικές κυρώσεις κατ' εφαρμογή της αρχής *non bis in idem*, εφόσον έχει ήδη επιβληθεί και οριστικοποιηθεί η μια από αυτές θα καθιστούσε ανενεργή την υποχρέωση που έχουν από το Σύνταγμα διαφορετικά κρατικά όργανα να προστατεύουν τους θιγόμενους στα ατομικά τους δικαιώματα. Διάφορο δε είναι το ζήτημα, αν λόγω του ύψους των επαπειλούμενων κυρώσεων τυχόν σωρευτική επιβολή τους παρίσταται υπέρμετρα επαχθής για τον παραβάτη, το οποίο θα κριθεί στα πλαίσια της αρχής της αναλογικότητας»*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η υπ' αριθμ. 1887/2018 απόφαση του ΣτΕ, η οποία ασχολήθηκε με το ζήτημα του *ne bis in idem*, όταν έχει προηγηθεί αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, το Ακυρωτικό υιοθετώντας τα γενόμενα δεκτά στην απόφαση *Garlsson Real Estate* κ.λπ. του ΔΕΕ έκρινε ότι το διοικητικό δικαστήριο δεσμεύεται από αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σε βάρος του προσφεύγοντος, για την ίδια κατ' ουσίαν λαθρεμπορική παράβαση υπό την προϋπόθεση όμως ότι η ποινή που επιβλήθηκε, αυτοτελώς εξεταζόμενη, είναι αποτελεσματική, αποτρεπτική και ανάλογη της σοβαρότητας της παράβασης.

Γενικότερα, την περίοδο 2016-2018 το Β' Τμήμα του ΣτΕ σε μεγάλο βαθμό ενσωμάτωσε τα γενόμενα δεκτά στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ. Έτσι, το Ακυρωτικό υιοθέτησε ρητά τα κριτήρια *Engel*, εφάρμοσε το κριτήριο του στενού συνδέσμου, ο οποίος ακόμα και αν ελλείπει δεν οδηγεί μονοσήμαντα στην μη εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem*,¹³⁸ ενώ κατ' εφαρμογή των πορισμάτων των

---

¹³⁸ ΣτΕ 680/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

αποφάσεων του ΔΕΕ η προηγηθείσα αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου εμποδίζει τη συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας,¹³⁹ ενώ η καταδικαστική οδηγεί στο ίδιο αποτέλεσμα υπό την προϋπόθεση ότι η αμετακλήτως επιβληθείσα ποινή είναι αποτελεσματική, αποτρεπτική και ανάλογη της παράβασης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Εξάιρεση αποτέλεσε η υπ' αριθμ. 1771/2019 απόφαση του ΣτΕ, η οποία σε μεγάλο βαθμό ομοιάζε με την ΟλΣτΕ 1741/2015. Αρχικά, το Ακυρωτικό έκρινε ότι η αρχή *ne bis in idem* εφαρμόζεται στο πλαίσιο της ίδιας δικαιοδοσίας, δεν επιβάλλει την ύπαρξη μιας ενιαίας κυρωτικής διαδικασίας, έκρινε δε τα κριτήρια Engel ως περιττά, ενώ δεν υπήρχε πλήρωση της ταυτότητας αντικειμένου ανάμεσα στις ποινικές και διοικητικές παραβάσεις λαθρεμπορίας, με το επιχείρημα της προστασίας διαφορετικών εννόμων αγαθών. Έκρινε, λοιπόν, οι δύο διαδικασίες συνδέονται επαρκώς στενά μεταξύ τους, σε αντίθεση με τη ΣτΕ 680/2017. Τέλος, υπογράμμισε την αμφιταλαντευόμενη πορεία της νομολογίας του ΣτΕ σημειώνοντας ότι το ζήτημα των δυαδικών κυρώσεων και της ερμηνείας της αρχής *ne bis in idem* «έχει ερμηνευθεί με ουσιωδώς διαφορετικό τρόπο από διάφορα ανώτατα ή συνταγματικά δικαστήρια, ενωσιακά και μη», ενώ λόγω και «της αντίθεσης της πλειοψηφίας της παρούσας απόφασης με σειρά αποφάσεων του Β' Τμήματος (βλ. ενδεικτικά ΣτΕ 951/2018 7μ.), της αντίθεσης των τελευταίων με την μη ανατραπείσα απόφαση 1741/2015 της Ολομέλειας του Δικαστηρίου και τη μη συμβατότητά τους με πάγια νομολογία του Δ' Τμήματος (σχετ. ΣτΕ 3473/2017, 7μ., 134, 993/2018, κ.ά.), καθώς και των διαπιστωμένων αποκλίσεων ως προς τα επίδικα ζητήματα μεταξύ της νομολογίας του ΔΕΕ και εκείνης του ΕΔΔΑ» και θα πρέπει τα ζητήματα αυτά να παραπεμφθούν προς επίλυση στην Ολομέλεια του Δικαστηρίου.

2.4. Η καθοριστική ΟλΣτΕ 359/2020

Πράγματι, η Ολομέλεια του ΣτΕ με την υπ' αριθμ. 359/2020 απόφασή της επλήφθηκε του θέματος της ερμηνείας του άρθρου 96 του Συντάγματος και της αρχής *ne bis in idem* μέσα στο διαλεκτικό νομολογιακό πλαίσιο που είχαν διαμορφώσει τα προηγούμενα χρόνια το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ. Ειδικότερα, η υπόθεση αφορούσε την ακύρωση της καταλογιστικής πράξης επιβολής πολλαπλών τελών για λαθρεμπορία ενόψει αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης από ποινικό δικαστήριο. Το ΣτΕ αναφέρθηκε αρχικά στη δική του νομολογία, του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, αξιοποιώντας

---

¹³⁹ ΣτΕ 951/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

πρωτίστως τα γενόμενα δεκτά στη νομολογία του ΕΔΔΑ και τα κριτήρια Engel για τον ποινικό χαρακτήρα της διοικητικής κύρωσης. Δέχθηκε, εν συνεχεία, ότι το άρθρο 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ ΕΣΔΑ αντιτίθεται, κατ' αρχήν, στην εκκίνηση και εξακολούθηση διοικητικής, κατά το εθνικό δίκαιο, διαδικασίας και δίκης περί της επιβολής διοικητικής χρηματικής κύρωσης για φορολογική ή τελωνειακή παράβαση, όταν για την ίδια κατ' ουσία παράβαση έχει ήδη περατωθεί αμετάκλητα η αντίστοιχη ποινική, κατά το εθνικό δίκαιο, διαδικασία. Μεταξύ άλλων το δικαστήριο δέχθηκε ότι:

- Η αντιμετώπιση της λαθρεμπορίας συνιστά «επιτακτικό σκοπού δημοσίου συμφέροντος» κατά τα άρθρα 4 παρ. 5, 26 και 106 παρ.1 και 2 Σ.
- Σύμφωνα με το άρθρο 96 παρ. 1 Σ επιτρέπεται να ανατίθεται στη Διοίκηση η επιβολή χρηματικών κυρώσεων, ακόμα και με ποινικό χαρακτήρα κατά την ΕΣΔΑ, για παραβάσεις της φορολογικής και τελωνειακής νομοθεσίας, αφού αρμόδια για τον έλεγχο αυτών και εν γένει για τον έλεγχο των πράξεων της φορολογικής διοίκησης είναι τα διοικητικά δικαστήρια.
- Τα ποινικά δικαστήρια πρέπει να επιλαμβάνονται των εν λόγω αδικημάτων μετά την τελεσίδικη κρίση των διοικητικών δικαστηρίων, που είναι ο αρμόδια για τις διοικητικές διαφορές, όπως οι φορολογικές. Δεν απαγορεύεται, όμως, ρύθμιση η οποία αφορά στην επίδραση της αμετακλήτως περατωθείσας ποινικής διαδικασίας στην διοικητική.

Κατόπιν τούτων, η Ολομέλεια του ΣτΕ δέχεται τη συμβατότητα του ελληνικού Συντάγματος με την αρχή *ne bis in idem*, όπως την ερμηνεύουν το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ. Παράλληλα, αναγνωρίζει τον ποινικό χαρακτήρα του τέλους λαθρεμπορίας εφαρμόζοντας ρητά τα κριτήρια Engel. Περαιτέρω, αναφέρεται στο κριτήριο «του επαρκώς στενού κατ' ουσία και κατά χρόνου συνδέσμου» για να διαπιστώσει κατά πόσο συντρέχει και δεύτερη κυρωτική διαδικασία στο πλαίσιο του «bis», κρίνει δε εν προκειμένω ότι δεν υφίσταται επαρκής σύνδεση μεταξύ των δύο κυρωτικών διαδικασιών, ώστε να χρήζει εφαρμογής η αρχή *ne bis in idem*. Και τούτο διότι οι δύο διαδικασίες λειτουργούσαν αυτοτελώς, χωρίς η ποινική κύρωση να λαμβάνεται υπόψη στη διοικητική διαδικασία, είχαν και οι δύο τιμωρητικό σκοπό και, τέλος, η διοικητική διαδικασία εξακολουθούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά το πέρας της ποινικής.

Επιπλέον, το ΣτΕ δέχθηκε ότι κατά την ερμηνεία του άρθρου 50 ΧΘΔΕΕ από το ΔΕΕ υιοθετούνται πρακτικά τα κριτήρια Engel, ενώ, και πάλι κατά το ΔΕΕ η

εξακολούθηση μίας διοικητικής διαδικασίας ποινικού χαρακτήρα κρίνεται προδήλως μη αναγκαία για την επίτευξη ενός στόχου δημοσίου εφόσον έχει προηγηθεί η έκδοση είτε αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης που διαπιστώνει την μη τέλεση της παράβασης, είτε αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης που επιβάλλει ποινή ικανή να αντιμετωπίσει την παράβαση με τρόπο αποτελεσματικό, ανάλογο και αποτρεπτικό. Ως εκ τούτου, η Ολομέλεια καταλήγει ότι υπό το φως του άρθρου 52 παρ.1 ΧΘΔΕΕ δεν είναι επιτρεπτή η συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας προς τον σκοπό επιβολής πολλαπλού τέλους μετά την έκδοση αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης για το αδίκημα της λαθρεμπορίας.

2.5. Το παράδοξο που εισάγεται ¹⁴⁰

Σκοπός που υπαγόρευσε την ανωτέρω νομολογιακή προσέγγιση ήταν η αποτροπή έκδοσης αντιφατικών αποφάσεων μεταξύ των διοικητικών και ποινικών δικαστηρίων για τα ίδια περιστατικά¹⁴¹, ορίζοντας πλέον ότι αν, με βάση εκτελεστή πράξη της Διοικητικής [:Φορολογικής ή Τελωνειακής Αρχής], συντρέχει περίπτωση τέλεσης ή απόπειρας τέλεσης εγκλήματος (φοροδιαφυγής ή λαθρεμπορίας), η έκδοση τέτοιας πράξης συνεπάγεται αναστολή της προθεσμίας παραγραφής του σχετικού εγκλήματος και οδηγεί σε αυτεπάγγελτη αναβολή ή αναστολή της ποινικής διαδικασίας.

Η αναστολή της προθεσμίας παραγραφής και η αναβολή ή αναστολή της ποινικής διαδικασίας διαρκούν μέχρι και την οριστικοποίηση της διοικητικής πράξης (πράξης επιβολής φόρου ή πολλαπλού τέλους της φορολογικής ή τελωνειακής αρχής αντίστοιχα), λόγω άπρακτης παρόδου της προθεσμίας άσκησης προσφυγής ή μέχρις ότου καταστεί η απόφαση του διοικητικού δικαστηρίου αμετάκλητη.

Παρά ταύτα και αναφορικά με τη συμπλήρωση του χρόνου παραγραφής της εξουσίας του Δημοσίου για καταλογισμό παρατηρείται το εξής παράδοξο. Αν παρέλθει η προθεσμία της παραγραφής δεν επιτρέπεται η διενέργεια ελέγχου και συνεπώς δεν μπορεί να συνταχθεί αρχικώς έκθεση ελέγχου και εν συνεχεία πράξη διορθωτικού προσδιορισμού του φόρου, οπότε δεν μπορεί να κινηθεί ούτε ποινική δίωξη. Εξάλλου, χωρίς διενέργεια

---

¹⁴⁰ Ως τονίστηκε κατά τη διάρκεια του εισηγητικού μαθήματος της 22/03/2024

¹⁴¹ Βλ. Πυργάκης Δ., Διοικητικός και ποινικός κολασμός φορολογικών και τελωνειακών παραβάσεων και αρχή *ne bis in idem*: νομολογιακές και νομοθετικές εξελίξεις, ΕΦΔΔ, 3/2020, σελ. 408 – 420, 418 κατά τον οποίο: «... δια των ρυθμίσεων αυτών οργανώνεται το σύστημα δυαδικών κυρώσεων που προβλέπεται από τον Τελωνειακό Κώδικα και τον ΚΦΔ με τέτοιο τρόπο ώστε να πληροί τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ όσον αφορά το κριτήριο «στενού συνδέσμου κατ' ουσίαν» των δύο διαδικασιών (ποινικής και διοικητικής)»

ελέγχου δεν είναι εφικτή η διαπίστωση υπέρβασης των χρηματικών ορίων του αξιοποιήσιμου για τέλεση φοροδιαφυγής. Κατά συνέπεια η νομοθετική αυτή επιλογή, αν και κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση της διασφάλισης του συντονισμού μεταξύ διοικητικών και ποινικών διαδικασιών στην περίπτωση των εγκλημάτων της φοροδιαφυγής και λαθρεμπορίας, προκαλεί προβληματισμό. Το «πάγωμα» δε της ποινικής διαδικασίας μέχρις ότου οριστικοποιηθεί η πράξη επιβολής του φόρου ή πολλαπλού τέλους δεν εξυπηρετεί την οικονομία της ποινικής δίκης. Τοιούτοτρόπως, το Ποινικό Δικαστήριο φαίνεται να δεσμεύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την οριστικοποιηθείσα πράξη επιβολής προστίμου κατά την κρίση του επί του ποινικού σκέλους της υπόθεσης, αντιβαίνοντας στην αρχή της ηθικής απόδειξης.

3. Το άρθρο 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ

Με το άρθρο 17 του Ν. 4446/2016, το οποίο τροποποίησε το αρ. 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ προβλέφθηκε ότι *«τα διοικητικά δικαστήρια δεσμεύονται πλέον και από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, αλλά και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης»*. Με τη νέα διατύπωση του αρ. 5 παρ. 2 ΚΔΔ ρυθμίστηκε το ζήτημα της επιρροής των αθωωτικών αποφάσεων και των απαλλακτικών βουλευμάτων στη διοικητική δίκη. Ελλείπει της ρύθμισης αυτής υπό το προϋσχόντα καθεστώς γινόταν δεκτό ότι κατ' εφαρμογή των πορισμάτων των αποφάσεων του ΔΕΕ η προηγηθείσα αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου εμποδίζει τη συνέχιση της διοικητικής διαδικασίας,¹⁴² χωρίς η περίπτωση αυτή να τύχει ιδιαίτερης νομολογιακής επεξεργασίας. Συναφώς σημειώνεται ότι το ΣτΕ έχει κρίνει ότι η αρχής *ne bis in idem* δεν διεκδικεί εφαρμογής, όταν η περάτωση της ποινικής διαδικασίας γίνεται με βούλευμα που παύει οριστικά την ποινική δίωξη λόγω παραγραφής.¹⁴³

Η νέα διάταξη αφορά κατά την κρατούσα άποψη στον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας,¹⁴⁴ όπως προκύπτει και από την Αιτιολογική Έκθεση του σχετικού νόμου,

¹⁴² ΣτΕ 951/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴³ ΣτΕ 1700/2020, ΣτΕ 1102/2018 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

¹⁴⁴ Δημητρακόπουλος Ι., όπ. π.

η οποία παραπέμπει στην ελληνικού ενδιαφέροντος απόφαση του ΕΔΔΑ Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος.¹⁴⁵ Στην πραγματικότητα, όμως, στην εν λόγω υπόθεση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το διοικητικό δικαστήριο μπορεί να εκφέρει αντίθετη κρίση σε σχέση με το ποινικό, αρκεί να μη διατυπώσει κρίσεις ή αν μετέλθει αιτιολογίας που αμφισβητεί την αθωότητα του προσφεύγοντος, αφού συνεκτιμήσει τα πορίσματα της αθωωτικής ποινικής απόφασης.

Διευκρινίζεται ξανά ότι η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* προϋποθέτει την ύπαρξη δύο διαδικασιών ποινικού χαρακτήρα. Ωστόσο, το άρθρο 5 παρ. 2 ΚΔΔ αφορά στη δέσμευση διοικητικού δικαστηρίου από αμετάκλητες ποινικές αποφάσεις σε διαδικασίες που δεν συνιστούν δεύτερη ποινική εκδίκαση, επομένως, εν προκειμένω σε διοικητικές διαδικασίες που, σύμφωνα με τα κριτήρια Engel, δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα. Η διαπίστωση αυτή επιρρωνύεται από πρόσφατες αποφάσεις του ΣτΕ, όπως η 156/2022, η οποία δέχθηκε ότι η εν λόγω διάταξη «αφορά μόνο τις δίκες με αντικείμενο την επιβολή διοικητικών κυρώσεων λόγω διάπραξης διοικητικών παραβάσεων που πληρούν τα κριτήρια Engel».

Αντίστοιχα, στη ΣτΕ 902/2022 έγινε δεκτό ότι η διάταξη «δεν διέπει τις δίκες που ανοίγονται κατόπιν αμφισβήτησης της νομιμότητας διοικητικής πράξης, με την οποία απορρίπτεται αίτημα του διοικουμένου λόγω μη συνδρομής των νόμιμων προϋποθέσεων. Τούτο προκύπτει σαφώς από τον επιδιωκόμενο με τη θέσπιση της διάταξης αυτής σκοπό, ο οποίος, κατά την οικεία αιτιολογική έκθεση και τις προπαρασκευαστικές του νόμου εργασίες, συνίσταται στην εναρμόνιση του εθνικού δικονομικού δικαίου με την προπαρατεθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς την αρχή *ne bis in idem*, κατ'εφαρμογή της οποίας η αμετακλήτως περατωθείσα ποινική διαδικασία επιδρά καθοριστικώς στην αντίστοιχη διοικητική διαδικασία και δίκη και το τεκμήριο της αθωότητας, το οποίο δεν συνεπάγεται δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου από προηγούμενη αθωωτική ποινική απόφαση». Επίσης, η εν λόγω διάταξη εφαρμόζεται και σε υποθέσεις που δεν σχετίζονται με δυαδικές κυρώσεις, όπως π.χ. τις αγωγές αποζημίωσης του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ.¹⁴⁶

Με την απόφαση ΣτΕ 951/2018 ερμηνεύτηκε για πρώτη φορά η νεοπαγής διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' ΚΔΔ. Ειδικότερα, κρίθηκε ότι η αμετάκλητη

¹⁴⁵ ΕΔΔΑ Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, Προσφυγή υπ' αριθ. 52484/18, Απόφαση 25.6.2020

¹⁴⁶ ΔΕφΑΘ 1196/2021 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, για την ίδια λαθρεμπορική παράβαση, δεσμεύει τον διοικητικό δικαστή αποκλειστικά ως προς τη νομιμότητα του καταλογισμού των πολλαπλών τελών λαθρεμπορίας, αφού φέρει τον χαρακτήρα ποινής. Τουναντίον, όσον αφορά στους φόρους και τους δασμούς, οι οποίοι **δεν έχουν ποινικό χαρακτήρα**, ο διοικητικός δικαστής δεν δεσμεύεται από την αθωωτική απόφαση, οφείλει, όμως να την συνεκτιμήσει και να μην αμφισβητήσει τις παραδοχές της απαλλακτικής κρίσης του ποινικού δικαστηρίου, δηλαδή, να σεβαστεί το τεκμήριο αθωότητας.¹⁴⁷ Το σκεπτικό αυτό και η προσέγγιση του Ακυρωτικού ομοιάζει σημαντικά με τις παραδοχές της ΟΛΑΠ 4/2020, η οποία έκρινε σχετικά με τη δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση και την επιρροή του τελευταίου στη διανοιχθείσα πολιτική δίκη.

Η περίπτωση της προγενέστερης αμετάκλητης **καταδικαστικής** απόφασης του ποινικού δικαστηρίου απασχόλησε το Ακυρωτικό στην ΣτΕ 1887/2018. Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση για την ίδια πράξη οδηγεί μεν στην ακύρωση της διοικητικής κύρωσης ποινικού χαρακτήρα από μέρος του διοικητικού δικαστή, σύμφωνα με τις επιταγές της αρχής *ne bis in idem*, υπό την προϋπόθεση όμως ότι η ποινή που επιβλήθηκε, αυτοτελώς εξεταζόμενη, είναι αποτελεσματική, αποτρεπτική και ανάλογη της σοβαρότητας της παράβασης. Με την εν λόγω απόφαση το ΣτΕ προέβη στη μάλλον μοναδική και ορθή ερμηνεία της διάταξης του άρ. 5 παρ. 2 ΚΔΔ, ώστε να εξασφαλιστεί η συμβατότητά της με την αρχή *ne bis in idem*. Και τούτο διότι, όταν η διοικητική κύρωση έχει ποινικό χαρακτήρα, όπως το πολλαπλό τέλος λαθρεμπορίας, τότε η εφαρμογή της διάταξης του άρ. 5 παρ.2 ΚΔΔ, που δεσμεύει το διοικητικό δικαστήριο ως προς την ενοχή του δράστη δίχως άλλο μάλλον αντιβαίνει στην αρχή *ne bis in idem*, αφού υπάρχει πολλαπλή τιμώρηση του ίδιου προσώπου για τα ίδια πραγματικά περιστατικά και χωρίς έστω να συνεκτιμάται η ποινική κύρωση που έχει ήδη επιβληθεί από το ποινικό δικαστήριο.

Τέλος, ένα ζήτημα που είχε διαχρονικά ανακύψει στη νομολογία του ΣτΕ ήταν της παραδεκτής επίκλησης της αμετάκλητης ποινικής απόφασης ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου. Ειδικότερα, κατά την κρατούσα νομολογία δεν επιβάλλεται η αυτεπάγγελτη εκ μέρους του δικαστηρίου έρευνα για το τυχόν αμετάκλητο της ποινικής απόφασης, εκτός αν αυτό προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου της

---

¹⁴⁷ Έτσι και οι ΣτΕ 1933/2020 και ΣτΕ 1779/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

υπόθεσης ή προβάλλεται προσηκόντως από τον διάδικο.¹⁴⁸ Σχετικώς, με την ΣτΕ 400/2020 επ' αφορμής του ζητήματος της ποινικής απόφασης που καθίσταται αμετάκλητη μετά την έκδοση της τελεσίδικης διοικητικής απόφασης, οπότε δεν μπορεί δικονομικά να προβληθεί ακόμα η παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, κρίθηκε ότι η παραβίαση της αρχής μπορεί να προβληθεί παραδεκτώς το πρώτον ενώπιον του ΣτΕ ως λόγος αναίρεσης, αφού δεν υπάρχει άλλη δικονομική δυνατότητα. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή ανατράπηκε με την ΣτΕ 636/2021 (επταμελής σύνθεση), η οποία έκρινε ότι δεν υπάρχει στην περίπτωση αυτή *stricto sensu* παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*, και, άρα, σχετικός λόγος αναίρεσής της, παρά μόνο η δικονομική δυνατότητα αίτηση αναθεώρησης κατ' αναλογική εφαρμογή των άρ. 103 και 104 παρ. 1α ΚΔΔ.

4. Η ρύθμιση του άρ. 32 του Ν. 4745/2020

Κατόπιν της πλούσιας νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ και της προσπάθειας του ΣτΕ τελικά να συμβαδίσει με τη αυτή, ήρθε η ώρα της επέμβασης του νομοθέτη. Ειδικότερα, με το άρ. 32 του Ν. 4745/2020 θεσπίστηκε η εκ του νόμου αναβολή ή αναστολή της *stricto sensu* ποινικής διαδικασίας μέχρι την αμετάκλητη περάτωση της διοικητικής σε υποθέσεις λαθρεμπορίας και φοροδιαφυγής, καθώς και η αναστολή της παραγραφής των ως άνω αδικημάτων για τον ίδιο χρόνο. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση η ρύθμιση αυτή τέθηκε αφενός προς εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με την απόφαση του ΕΔΔΑ Καπετάνιος κλπ. κατά Ελλάδος ως προς την εφαρμογή του άρ. 4 του 7ου Π.Π. ΕΣΔΑ, αφετέρου προς ικανοποίηση της συνταγματικής υποχρέωσης για έλεγχο των καταλογιστικών πράξεων φόρων και δασμών από τον διοικητικό δικαστή, δηλαδή, τον φυσικό δικαστή αυτών των διαφορών. Παράλληλα, ο ιστορικός νομοθέτης συνέδεσε τη νομοθετική αυτή επιλογή με την ευχερέστερη είσπραξη δημοσίων εσόδων, που είχε καταστεί ανέφικτη με την αναγνώριση του ποινικού χαρακτήρα του πολλαπλού τέλους λαθρεμπορίας. Πάντως, μεταξύ των ελλείψεων αυτής της νομοθετικής επιλογής θα μπορούσε κανείς να σημειώσει την απουσία συνεκτίμησης της διοικητικής κύρωσης κατά την επιβολή της ποινικής, καθώς και την απουσία οποιασδήποτε μνείας για τη χρονική διάρκεια και το συντονισμό των δύο διαδικασιών.

---

¹⁴⁸ ΟλΣτΕ 359/2020, ΣτΕ 1702/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

VII. Το Τεκμήριο Αθωότητας του Κατηγορουμένου

Πέρα από την - προβλεπόμενη στο άρθρο 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ- αρχή *ne bis in idem* εξίσου σημαντική δικαιοκρατική εγγύηση που διέπει τις «κατηγορίες ποινικής φύσης»¹⁴⁹ συνιστά και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου. Εντούτοις, «οι δύο αυτές εγγυήσεις διακρίνονται μεταξύ τους και, δη, σε τέτοιο βαθμό ώστε η επίκληση της μίας να μην ενέχει και προβολή της άλλης»¹⁵⁰.

Το τεκμήριο αθωότητας εμφανίζεται αρχικά ως άγραφος κανόνας δικαίου, ενώ κατοχυρώνεται εδώ και δύο αιώνες σε διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου.¹⁵¹ Παράλληλα ωστόσο αποτέλεσε επανειλημμένα ρύθμιση διατυπωμένη σε συνταγματικά κείμενα.¹⁵²

Το τεκμήριο αθωότητας, καθιερώθηκε για πρώτη φορά μετά τη γαλλική επανάσταση, στο άρθρο 9 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1789, όπου προβλεπόταν ότι: «κάθε άνθρωπος τεκμαίρεται αθώος μέχρις ότου κηρυχθεί ένοχος». Στη χώρα μας μετά το **Σύνταγμα της Τροιζήνας** του 1827 που¹⁵³ όρισε το τεκμήριο περί μη ενοχής αλλά και το λεγόμενο «ηγεμονικό» Σύνταγμα του Ναυπλίου του 1832, το οποίο δεν εφαρμόστηκε ποτέ, δεν απαντάται άλλη συνταγματική διάταξη που να προβλέπει το τεκμήριο αθωότητας. Σε επίπεδο κοινής νομοθεσίας το τεκμήριο αθωότητας διατυπώνεται για πρώτη φορά στο άρθρο 72Α του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, με τίτλο «τεκμήριο αθωότητας», σύμφωνα με το οποίο: «Οι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με το νόμο».¹⁵⁴

---

¹⁴⁹ Η έννοια και το περιεχόμενο των οποίων αναλύονται στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας

¹⁵⁰ Δημητρακόπουλος Ι., *Ne bis in idem* και τεκμήριο αθωότητας στις υποθέσεις φορολογικών ή τελωνειακών παραβάσεων, εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο ΕΣΔι της 17.3.2017, σε: www.esdi.gr, με παραπομπή στην ΣτΕ 7μ. 434/2017 και, ιδίως, στην ΕΔΔΑ της 9.6.2016, Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδα, σκ. 30 και 50.

¹⁵¹ Για την αναλυτική ιστορική ανασκόπηση του τεκμηρίου αθωότητας βλ. σε Κάβουρα Γ., Το τεκμήριο αθωότητας : η έκταση ισχύος και η λειτουργία του, η δικονομική θέση του κατηγορουμένου στο σύστημα δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2003, σελ. 15 επ.

¹⁵² Κάβουρας Γ., *ό.π.*, σελ. 6

¹⁵³ Στο Ελληνικό Σύνταγμα της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης του 1827 στην Τροιζήνα, το τεκμήριο αθωότητας διατυπώθηκε ως εξής: «Έκαστος προ της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος».

¹⁵⁴ Ο Ν.4596/2019, ο οποίος ενσωμάτωσε στο εθνικό μας δίκαιο την Οδηγία 2016/343 της Ε.Ε. διατυπώθηκε ρητά και κατοχυρώθηκε στο ποινικό μας δίκαιο η έννοια του τεκμηρίου αθωότητας μέσω της ενσωμάτωσης στο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Πριν από την ρητή κατοχύρωση του στον ΚΠΔ, η απαίτηση σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας προέκυπτε από τον συγκεκριμένο διαφόρων διατάξεων του ΚΠΔ, όπως είναι τα άρθρα 371 παρ. 2, 471, 546 παρ. 2 και 574 παρ. 2 περ. β΄. Παυλίδου Ε., Η δεσμευτική ενέργεια των αποφάσεων της ποινικής και πολιτικής δικαιοδοσίας στη διοικητική δίκη, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 57

Παρά τη μη ρητή του κατοχύρωση στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα το τεκμήριο αθωότητας απορρέει από τη συνταγματική αρχή του κράτους δικαίου, όπως αυτή προβλέπεται από το 25 παρ.1 Σ¹⁵⁵, και αποτελεί ειδικότερη έκφραση του δικαιώματος των προσώπων στη δίκαιη δίκη, η οποία επιτάσσει να θεωρείται αθώο ένα πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα, μέχρι αποδείξεως της ενοχής του από το Δικαστήριο. Ως εκ τούτου το τεκμήριο αθωότητας επιβάλλει ότι ο κατηγορούμενος θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σε όλα τα στάδια της διαδικασίας μέχρι και την αμετάκλητη καταδίκη του από την ποινική δικαιοσύνη ως μη ένοχος αλλά μόνον ως ύποπτος.¹⁵⁶

Δεδομένου μάλιστα του γεγονότος ότι η απονομή δικαιοσύνης πλέον έπαυσε να αποτελεί «έκφραση του λεγόμενου κρατικού μονοπωλίου εξουσίας» κρίθηκε επιβεβλημένη η ενιαία θετικοποίηση του κανόνα του τεκμηρίου αθωότητας μέσα από διεθνή σύμφωνα και Συμβάσεις,¹⁵⁷ η τήρηση των οποίων έχει ανατεθεί σε υπερεθνικά όργανα που παράγουν νομολογία που δεσμεύει τα εθνικά δικαστήρια των συμβαλλομένων σε αυτά κρατών.¹⁵⁸ Προεξέχουσα θέση μεταξύ των κειμένων αυτών κατέχουν η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), η οποία κατοχυρώνει το τεκμήριο αθωότητας στην διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 6 αυτής¹⁵⁹, αλλά και το χρονικά μεταγενέστερο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) που το προβλέπει στην παρ. 2 του άρθρου 14 αυτού¹⁶⁰.

Παρά τη μη ρητή κατοχύρωση συνεπώς του τεκμηρίου στο ελληνικό Σύνταγμα απέκτησε αυξημένη τυπική ισχύ δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 2 του Συντάγματος

---

¹⁵⁵ Ως συνταγματικά θεμέλια της αρχής πέρα από την αρχή του Κράτους δικαίου έχει προταθεί και η αρχή της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οποία κατοχυρώνεται στο άρ. 2 παρ. 1 Σ. Παρά ταύτα «...η διαφοροποίηση αυτή στη θεμελίωση δεν έχει αξία, αφού οι προτεινόμενες ως βάσεις του τεκμηρίου της αθωότητας γενικές συνταγματικές ρήτρες, δεν έχουν διαφορετικό περιεχόμενο, αλλά δείχνουν την ίδια συνταγματική προβληματική από διαφορετικές οπτικές γωνίες: του θιγόμενου ιδιώτη η μία, του ενεργούντος του κράτους η άλλη.». Κατίγιαννη Σ., Το τεκμήριο αθωότητας στο διοικητικό δίκαιο, διδακτορική διατριβή, 2022, σε: <https://www.didaktorika.gr/>, σελ. 26

¹⁵⁶ Καρράς Α., Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 27.

¹⁵⁷ Σε ενωσιακό επίπεδο το τεκμήριο αθωότητας προστατεύεται τόσο με το άρ. 6 παρ.2 της Συνθήκης για την Ε.Ε. που ορίζει ότι «Η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη Δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών» όσο και με το άρ. 48 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ κατά το οποίο: «Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του» ενώ στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι «Διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο».

¹⁵⁸ Βλ. Κάβουρα Γ., ό.π., σελ. 8.

¹⁵⁹ Σύμφωνο με το άρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ: «... 2. Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του.»

¹⁶⁰ Σύμφωνο με την διάταξη αυτή : «2. Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για ποινικό αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο εωσότου η ενοχή του αποδειχθεί σύμφωνα με το νόμο.».

αποτελώντας πλέον αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής έννομης τάξης. Το ΕΔΔΑ, ως το αρμόδιο δικαιοδοτικό όργανο που διασφαλίζει την εφαρμογή της ΕΣΔΑ, με απόφαση του την 30.4.2015, στην υπόθεση Καπετάνιος και άλλοι κατά Ελλάδα, εξετάζοντας -πέρα από την τήρηση της αρχής *ne bis in idem* του άρθρου 4 του 7 ου ΠΠ ΕΣΔΑ- τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, ως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, επί διοικητικών διαφορών οδήγησε σε καταδίκη της Ελλάδας σε τρεις υποθέσεις, κριθείσες από το ΣτΕ που αφορούσαν στην επιβολή μεγάλων διοικητικών προστίμων με καταλογιστικές πράξεις της τελωνειακής αρχής για τελωνειακές παραβάσεις λαθρεμπορίας σε υποθέσεις, όπου οι αιτούντες διώχθηκαν ποινικά για τις ίδιες κατ' ουσίαν λαθρεμπορικές παραβάσεις και αθώθηκαν με αποφάσεις ποινικών δικαστηρίων, που κατέστησαν αμετάκλητες, ως αναλύθηκε διεξοδικά ανωτέρω.

Κατέστη εναργές ότι το τεκμήριο της αθωότητας συνιστά εγγύηση που δεν εφαρμόζεται μόνο στην ποινική δικαιοσύνη αλλά ένα αναφαίρετο ατομικό δικαίωμα που δύναται να αναπτύσσει ισχύ στο σύνολο της έννομης τάξης¹⁶¹, ενώ βρίσκει εφαρμογή και επί διοικητικών κυρώσεων, οι οποίες κατά τα γνωστά κριτήρια Engel συνιστούν κυρώσεις «ποινικής» φύσης.

1. Η έννοια και λειτουργία του τεκμηρίου αθωότητας κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου παρουσιάζει δύο πτυχές. Η πρώτη είναι η λεγόμενη διαδικαστική πτυχή, η οποία επιτάσσει στο πλαίσιο μιας ποινικής δίκης τον σεβασμό ορισμένων εγγυήσεων και ειδικότερα ως αυτές ακροθιγώς αναφέρονται, με το βάρος απόδειξης, το δικαίωμα επιλογής συνηγόρου υπεράσπισης, το προνόμιο της μη αυτοενοχοποίησης του κατηγορουμένου αλλά και την απαγόρευση πρώιμων κρίσεων από το δικαστήριο σχετικά με την ενοχή του κατηγορουμένου. Υπό την έννοια αυτή το τεκμήριο

---

¹⁶¹ Βλ. Νίκα Ευ., Το τεκμήριο της αθωότητας μετά την αθώωση - Η επεκτατική εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης, μελέτη δημοσιευμένη στον ιστότοπο www.esdi.gr, η οποία με παραπομπή στον κ. Βογιατζή Π., αναφέρει ότι οι περιπτώσεις εφαρμογής του τεκμηρίου εκτός πλαισίου ποινικής δίκης είναι τρεις κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ήτοι σε διαδικασίες συναφείς/παρεπόμενες της κύριας ποινικής δίκης, π.χ. υποθέσεις σχετικές με αιτήματα καταβολής των δικαστικών εξόδων ή αποζημιώσεως για κράτηση μετά την παύση ποινικής διώξεως ή την αθώωση· σε περιπτώσεις όπου το τεκμήριο αθωότητας ακολουθεί το άτομο σε μεταγενέστερες συναφείς δίκες ενώπιον δικαστηρίων πολιτικής ή διοικητικής δικαιοδοσίας και σε υποθέσεις που αφορούν την προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από μη δικαστικές αρχές.

αθωότητας αποτελεί κανόνα απόδειξης, που επιβάλλει οι παράγοντες της δίκης και όλες οι δημόσιες αρχές να σέβονται την αθωότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου αποφεύγοντας δηλώσεις περί της ενοχής αυτού πριν από την περάτωση της ποινικής δίκης.¹⁶² Η προστατευτική του μάλιστα δύναμη παραμένει ισχυρή μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του κατηγορουμένου.

Το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει όμως και μια δεύτερη πλευρά του τεκμηρίου ούτως ώστε αυτό να βρίσκει διαρκώς εφαρμογή. Πρόκειται για την ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου, η οποία αναπτύσσει την ενέργειά της για πρώτη φορά μετά την «τελική» αθώωση ενός προσώπου από μια κατηγορία «ποινικής» φύσης. Κατά την ουσιαστική πτυχή το τεκμήριο αθωότητας φέρει ως αποστολή να προστατεύσει τα πρόσωπα που έχουν ήδη αθωωθεί μετά από μία ποινική δίκη ή έχει παύσει μια ποινική διαδικασία που είχε εκκινήσει σε βάρος αυτών έτσι ώστε να μην εκλαμβάνονται ως ένοχοι για την κατηγορία που τους είχε αποδοθεί από τις δημόσιες αρχές.

Για τον λόγο αυτό το ΕΔΔΑ έχει δεχτεί ότι η κρίση περί αθωότητας του προσώπου αναφορικά με την τέλεση του αδικήματος, ακόμη και στην περίπτωση που έλαβε χώρα κατόπιν αμφιβολιών, του νόμο μη διακρίνοντος την αθώωση με την συνδρομή της αρχής *in dubio pro reo*, οφείλει να γίνεται σεβαστή και να μην αμφισβητείται από τις δημόσιες και δη τις δικαστικές αρχές, όταν οι τελευταίες καλούνται να κρίνουν επί συναφούς υπόθεσης που παρουσιάζει ένα ορισμένο σύνδεσμο («*a certain link*») με την ποινική διαδικασία που προηγήθηκε και χωρίς να ασκεί επιρροή εάν η δεύτερη κατά σειρά διαδικασία έχει ποινικό ή μη χαρακτήρα.¹⁶³

Ζητούμενο εν προκειμένω είναι να εντοπίσουμε την ύπαρξη ενός τέτοιου συνδέσμου. Έχει γίνει λοιπόν δεκτό ότι αυτός καταφάσκεται ιδίως όταν η δεύτερη

---

¹⁶² Βλ. ΕΔΔΑ *Agarov* κατά Ρωσίας της 06.10.2020 (αρ. προσφ. 52464/15). Στην υπόθεση αυτή ο προσφεύγων με την ιδιότητα του διευθύνοντα συμβούλου εταιρείας, κατηγορήθηκε για φοροδιαφυγή καθόσον η εταιρεία είχε παραλείψει να καταβάλει ΦΠΑ. Για την αξιόποινη αυτή πράξη δεν του ασκήθηκε ποινική δίωξη λόγω παραγραφής, ωστόσο το κράτος προσέφυγε εναντίον του ζητώντας αποζημίωση από αδικοπραξία για τη ζημία που υπέστη από τη μη καταβολή των φόρων. Τα εθνικά Δικαστήρια καταδίκασαν τον προσφεύγοντα στην καταβολή συγκεκριμένου ποσού. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι τα εγχώρια Δικαστήρια, ακόμα και στη γλώσσα που χρησιμοποίησαν, θεώρησαν τον προσφεύγοντα ως ένοχο παρόλο που δεν είχε ποτέ καταδικαστεί για το ίδιο φορολογικό αδίκημα και δεν είχε ποτέ την ευκαιρία να ασκήσει τα δικαιώματά του υπεράσπισης σε ποινική δίκη. Έκρινε ότι ο προσφεύγων αντιμετωπίστηκε με τρόπο ασυμβίβαστο με το τεκμήριο αθωότητας, συνεπώς υπήρξε παραβίασή του κατ' άρ. 6§2 της ΕΣΔΑ τεκμηρίου αθωότητας. Ακολούθως διαπίστωσε ότι τα εθνικά δικαστήρια δέχτηκαν τις αξιώσεις των φορολογικών αρχών, χωρίς να εξετάσουν τυχόν αποδεικτικά στοιχεία ή να πραγματοποιήσουν ανεξάρτητη έρευνα για το κατά πόσο ο προσφεύγων ήταν υπεύθυνος για τη μη καταβολή φόρων. σε: <https://hudoc.echr.coe.int/> // www.echrcaselaw.com.

¹⁶³ Όπως τόνισε ο καθηγητής κκ Τζανεττής

διαδικασία απαιτεί την εξέταση του αποτελέσματος της πρώτης, ήτοι της ποινικής, διαδικασίας ή τη εκτίμηση των ίδιων πραγματικών περιστατικών που οδήγησαν στην απαλλαγή του προσώπου από την «ποινική» κατηγορία. Επί παραδείγματι εφαρμογή της ουσιαστική πτυχής του τεκμηρίου αθωότητας συναντάται σε αστικές δίκες περί αποζημιωτικής ευθύνης που έπονται μιας ποινικής διαδικασίας.^{164, 165}

Στο σημείο άξιον όπως τονισθεί ότι όπως παρατήρησε και το ίδιο το ΕΔΔΑ, η ως άνω ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας ως ένα ορισμένο βαθμό αλληλεπικαλύπτεται («overlaps») με την προστασία της ιδιωτικής ζωής του κατηγορουμένου που προστατεύεται μέσα από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ.¹⁶⁶

Εξαιτίας της παράλληλης πρόβλεψης, όπως ήδη έχουμε επισημάνει, διοικητικών κυρώσεων από τη φορολογική διοίκηση αλλά και ποινικών κυρώσεων από τα ποινικά δικαστήρια για τις αυτές φορολογικές παραβάσεις καθώς και εξαιτίας των χρονικών καθυστερήσεων στην εκδίκαση των διοικητικών διαφορών, το ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο της χώρας μας εκλήθη σε πλείονες περιπτώσεις να εφαρμόσει την ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας στα πλαίσια των φορολογικών δικών.

2. Η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας από το Συμβούλιο της Επικρατείας (επί τελωνειακών και φορολογικών διαφορών).

Ανακεφαλαιωτικά, στις διοικητικές διαφορές ουσίας ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων η διοικητική δίκη συχνά διασταυρώνεται με μία ποινική όταν υφίσταται συνάφεια του κυρίου ζητήματος μεταξύ των δύο δικών.

Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε τις ως άνω περιπτώσεις σε αυτές όπου η ίδια συμπεριφορά, κατά τα πραγματικά της στοιχεία συνιστά τόσο ποινικό αδίκημα όσο και διοικητική παράβαση, αλλά διαφέρουν τα στοιχεία της υποκειμενικής υπόστασης και ο απαιτούμενος κάθε φορά δόλος,¹⁶⁷ σε αυτές όπου

---

¹⁶⁴ Βλ. ΕΔΔΑ *Allen κατά Ην. Βασιλείου* της 12.07.2013, σκ. 93 επ., Β. Σταυρόπουλος κατά *Ελλάδος* της 29.09.2007, σκ. 39.

¹⁶⁵ Πρβλ. όμως και την σχετικώς πρόσφατη οπ ΑΠ Ολ 8/2019 παραπεμπτική στην Ολομέλεια του ΣτΕ σχετικά με την επιρροή της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης στην πολιτική δίκη επί της οποίας ακολούθησε η οριστική ΑΠ Ολ 4/2020.

¹⁶⁶ Βλ. ΕΔΔΑ *G.I.E.M.S.R.L. και άλλοι κατά Ιταλία* της 28.06.2018, σκ. 314 με περαιτέρω παραπομπές αλλά και την ΣΤΕ 1779/2020, σκ. 15.

¹⁶⁷ Λ.χ. λαθρεμπορία και φορολογικές παραβάσεις. Η τελωνειακή παράβαση της λαθρεμπορίας συνιστά τόσο ποινικό αδίκημα, το οποίο τιμωρείται με ποινή φυλάκισης ή κάθειρξης όσο και τελωνειακή λαθρεμπορική παράβαση που επισύρει την διοικητική κύρωση του πολλαπλού τέλους σύμφωνα με τα άρθρα 155 επ. του Εθνικού Τελωνειακού Κώδικα (Ν.2960/2001). Το αδίκημα της φοροδιαφυγής με την μορφή της μη υποβολής ή υποβολής ανακριβούς φορολογικής δήλωσης

η ίδια συμπεριφορά συνιστά σε κάθε περίπτωση διοικητική παράβαση, ενώ στην βαρύτερη μορφή της τιμωρείται και ποινικά¹⁶⁸ και σε αυτές όπου μία συμπεριφορά, συνιστά σε κάθε περίπτωση διοικητική παράβαση, ενώ υπό ορισμένους όρους και προϋποθέσεις συνιστά και ποινικό αδίκημα. ¹⁶⁹

Τέλος, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η ίδια ακριβώς πράξη, κατά τα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία της, επισύρει και διοικητικές και ποινικές κυρώσεις, όπως επί παραβάσεων Κ.Ο.Κ., παράνομης αλιείας ή παράνομης εκχέρσωσης, αλλά και τις διοικητικές δίκες επί αγωγής του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, στις οποίες βασική προϋπόθεση για τη βασιμότητα της αγωγής και τη θεμελίωση της αστικής ευθύνης του Δημοσίου είναι να έχει τελεστεί παράνομη πράξη, παράλειψη ή υλική ενέργεια των οργάνων του Δημοσίου ή νομικών προσώπων Δημοσίου δικαίου. Ωστόσο, εξαιτίας της πληθώρας των νομολογιακών αναφορών που αποτέλεσαν το περιεχόμενο της, η ανα χείρας εργασία θα περιορισθεί εν προκειμένω στην περιπτωσιολογική αναφορά της εφαρμογής της ανωτέρω αρχής στην κατηγορία των λαθρεμπορικών και φορολογικών παραβάσεων.

Έχοντας ως δεδομένο ότι κατά κανόνα η εκδίκαση της ποινικής υπόθεσης ενός φορολογικού παραβάτη ολοκληρώνεται κατά κανόνα νωρίτερα από την αντίστοιχη διοικητική διαδικασία που έχει κινηθεί παράλληλα ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων το κρίσιμο ερώτημα που προκύπτει είναι εάν εφόσον η προηγηθείσα ποινική διαδικασία κατέληξε στην αθώωση του κατηγορουμένου, η κρίση αυτή του ποινικού δικαστηρίου θα γίνει σεβαστή από τον διοικητικό δικαστή που επιλαμβάνεται της υποθέσεως μεταγενέστερα.

Το ζήτημα αυτό όπως ήταν επόμενο απασχόλησε και τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία κινήθηκε γύρω από δύο άξονες, ήτοι ποιος ο βαθμός δέσμευσης της προηγηθείσας αθωωτικής ποινικής κρίσης για τον διοικητικό δικαστή και περαιτέρω ποιος φέρει το δικονομικό βάρος επίκλησης και απόδειξης της ύπαρξης «τελικής» - ή αμετάκλητης όπως καταλήξαμε σε

συνιστά τόσο διοικητική παράβαση όσο και ποινικό αδίκημα (άρ. 55, 66 ν. 4174/2013). Στις περιπτώσεις αυτές για την στοιχειοθέτηση της ποινικής παράβασης απαιτείται ο δόλος του δράστη, ενώ η ευθύνη για την αντίστοιχη διοικητική παράβαση είναι αντικειμενική.

¹⁶⁸ Π.χ. μη εμπρόθεσμη καταβολή χρεών προς το Δημόσιο και κοινωνικοασφαλιστικούς οργανισμούς, προστασία των διατάξεων από την ρύπανση της θάλασσας.

¹⁶⁹ Π.χ. παραβάσεις όρων λειτουργίας καταστήματος υγειονομικού ενδιαφέροντος.

προηγούμενο κεφάλαιο για τα δεδομένα της ελληνικής έννομης τάξης- αθωωτικής ποινικής απόφασης στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης

2.1 Ο βαθμός δέσμευσης του διοικητικού δικαστή¹⁷⁰ από την προηγηθείσα αθωωτική απόφαση του Ποινικού Δικαστηρίου.

Πριν από την έναρξη ισχύος του ΚΔΔ ρύθμιση αναφορικά με την δέσμευση ή το δεδικασμένο ¹⁷¹που δημιουργεί η αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου για τα διοικητικά δικαστήρια εντοπίζεται στο άρθρο 120 παρ. 3 του προϊσχύοντος Κώδικα Φορολογικής Δικονομίας (ΚΦΔ), κατά το οποίο: «δεδικασμένο αποτελούν και οι αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων, ως προς την ενοχή και τις ποινές που επιβλήθηκαν». Ωστόσο και παρά τη ρητή διατύπωση της διατάξεως είχε κριθεί ότι παρότι οι αμετάκλητες αθωωτικές ποινικές αποφάσεις δεν δημιουργούν δεδικασμένο για τα διοικητικά δικαστήρια, ο διοικητικός δικαστής υποχρεούται να τις λάβει υπόψη του και να τις συνεκτιμήσει προς διαμόρφωση της κρίσης του.¹⁷²

Μετά από παλινδρομήσεις της νομολογίας, η οποία ερμήνευε άλλοτε διασταλτικά και άλλοτε συσταλτικά την υποχρέωση αυτή του διοικητικού δικαστή, η θέση που επικράτησε επέτασσε ότι αρκεί να προκύπτει από το όλο περιεχόμενο της απόφασεως του διοικητικού δικαστηρίου ότι εκτιμήθηκε η αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου και δεν απαιτείται επαρκής αιτιολόγηση της περί του αντιθέτου κρίσεως¹⁷³.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 του ΚΔΔ, ως ίσχυε προ της αντικατάστασής του με το άρθρο 17 του Ν.4446/2016, προβλεπόταν ότι: «2. Τα δικαστήρια δεσμεύονται, επίσης, από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, οι οποίες, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, ισχύουν, έναντι όλων, καθώς και από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την

---

¹⁷⁰ Δετσαρίδη Χ., Η μη δέσμευση της Διοίκησης από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως ένα σύμπτωμα ασύμβατο με την σύγχρονη έννοια του Κράτους Δικαίου, ΕφημΔΔ 6/2015, σελ. 720επ.

¹⁷¹ Γιαννακόπουλος Θ., Το δεδικασμένο στη δίνη του δικονομικού πλουραλισμού σε: ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΠΟΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΚΗ - Αποκλίσεις και Συγκλίσεις με επιμέλεια της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 4-5.

¹⁷² Βλ. συναφώς ΣτΕ 4505/1988, 2950/1990, 2178/1992

¹⁷³ Μπουκουβάλα Β., Εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο ΕΣΔι της 14-15.06.2018, με θέμα: «Σχέση Διοικητικής με Πολιτική & Ποινική δίκη και επιρροή τους στη Διοικητική διαδικασία και δίκη», σε: <https://www.lawspot.gr>.

ενοχή του δράστη». Μάλιστα η διαφοροποίηση μεταξύ καταδικαστικών και αθωωτικών αποφάσεων κρίθηκε ότι δεν προσκρούει στα άρθρα 4 παρ. 1, και 20 παρ. 1, του Συντάγματος¹⁷⁴.

Το Συμβούλιο της Επικρατείας ερμηνεύοντας την διάταξη αυτή σε συνδυασμό πάντα με αυτή του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ περί τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου¹⁷⁵ έκρινε κατά πάγια νομολογία ότι : «...το ΕΔΔΑ, ερμηνεύοντας τη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, που κατοχυρώνει το τεκμήριο αθωότητας, έχει δεχθεί ότι απόφαση διοικητικού δικαστηρίου που έπεται τελικής αθωωτικής απόφασης ποινικού δικαστηρίου για το ίδιο πρόσωπο δεν πρέπει να την παραβλέπει και να θέτει εν αμφιβόλω την αθώωση, έστω και αν αυτή εχώρησε λόγω αμφιβολιών,...»¹⁷⁶.

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΣτΕ, που επηρεάστηκε από τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, το μετέπειτα επιλαμβανόμενο διοικητικό δικαστήριο, που καλείται να κρίνει επί της λαθρεμπορικής διοικητικής παράβασης δεν δεσμεύεται από την σχετική αμετάκλητη απαλλακτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, αλλά αντιθέτως υποχρεούται να συνεκτιμήσει αυτή και μάλιστα με τρόπο ειδικό, ώστε εφόσον αποκλίνει από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστηρίου, να μην καταλείπονται εύλογες αμφιβολίες ως προς τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας το οποίο απορρέει από την τελική έκβαση της ποινικής δίκης .¹⁷⁷

Μέσα στο πλαίσιο αυτό και κατά την κρίση του ΣτΕ, ο διοικητικός δικαστής δύναται να απομακρυνθεί από τις ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστηρίου στηριζόμενος είτε στη διαφοροποίηση των προϋποθέσεων ποινικού αδικήματος και

---

¹⁷⁴ Βλ. ΣτΕ Ολ. 1741/2015. Βλ. και ΔΕφΑθ. 1172/2016, σκ. 6, βλ. όμως και contra, ΔΠρωτΠειρ. 1013/2012 (μειοψ.) και 2917/2012 (μειοψ.)

¹⁷⁵ Πρβλ. την απόφαση Ε.Δ.Δ.Α. στην υπόθεση Β. Σταυρόπουλος κατά Ελλάδας της 27.9.2007 (προσφυγή υπ' αριθ. 35522/04) όπου έκρινε ότι: «Το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι κατά την αρχή "in dubio pro reo", που συνιστά μια ιδιαίτερη έκφραση της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας, καμία ποιοτική διαφοροποίηση δεν πρέπει να υπάρξει μεταξύ της αθώωσης ελλείψει αποδείξεων και της αθώωσης μετά από τη διαπίστωση πέραν πάσης αμφιβολίας της αθώωσης του κατηγορούμενου. Πράγματι, οι αθωωτικές αποφάσεις δεν διαφοροποιούνται βάσει των αιτιολογιών που κάθε φορά εκφέρει ο ποινικός δικαστής. Αντιθέτως, στα πλαίσια του άρθρου 6 § 2 Ε.Σ.Δ.Α., το διατακτικό μιας αθωωτικής απόφασης πρέπει να γίνεται σεβαστό από κάθε άλλη αρχή που κρίνει, κατά τρόπο άμεσο ή έμμεσο, επί της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου.», μετά ΕΔΔΑ Tendam κατά Ισπανίας, σκ. 37.

¹⁷⁶ Βλ. εντελώς ενδεικτικά ΣτΕ 2951/2013, 2957/2013, 1713/2014, 1879/2014, 1184/2015, 2403/2015 κ.ά.

¹⁷⁷ ΣτΕ 7μ. 1992/2016, σκ. 9., Δημητρακόπουλος Ι., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας στις υποθέσεις φορολογικών ή τελωνειακών παραβάσεων, εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο ΕΣΔι της 17.3.2017, σε: www.esdi.gr.

διοικητικής παράβασης¹⁷⁸, είτε στο χαμηλότερο βαθμό απόδειξης της διοικητικής παράβασης που απαιτείται στην διοικητική δίκη σε αντιπαραβολή με τον αντίστοιχο στα πλαίσια της ποινικής δίκης για το συναφές ποινικό αδίκημα,¹⁷⁹ είτε τέλος, σε στοιχεία που δεν είχε λάβει υπόψη του το ποινικό δικαστήριο ή το δικαστικό συμβούλιο.¹⁸⁰

Στην περίπτωση όπου η προηγηθείσα αθωωτική ποινική απόφαση ή το απαλλακτικό βούλευμα δεν έχουν καταστεί αμετάκλητα¹⁸¹ γεγονός που σημαίνει ότι δεν τίθεται ζήτημα παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, το διοικητικό δικαστήριο απλώς οφείλει να συνεκτιμήσει τη σχετική δικαστική απόφαση ή απαλλακτικό βούλευμα ακόμη και κατά τρόπο γενικό και όχι πανηγυρικό, διαθέτοντας την διακριτική ευχέρεια να απέχει σε κάθε περίπτωση από τις σχετικές ουσιαστικές κρίσεις του ποινικού δικαστηρίου¹⁸².

Επιπροσθέτως έχει κριθεί ότι, όπως είναι λογικό, δεν τίθεται ζήτημα δέσμευσης του διοικητικού δικαστή από απόφαση ποινικού δικαστηρίου με την οποία παύεται η ποινική δίωξη λόγω παραγραφής, καθώς η τελευταία δεν ισοδυναμεί με αθωωτική απόφαση.¹⁸³

Τέλος, η υποχρέωση συνεκτίμησης μιας αμετάκλητης ποινικής απόφασης από τον διοικητικό δικαστή προϋποθέτει την ταυτότητα προσώπων, η οποία –όπως ήδη έχουμε επισημάνει και σε προηγούμενο κεφάλαιο– δεν υφίσταται όταν η ποινική διαδικασία κινήθηκε σε βάρος ενός φυσικού προσώπου ενώ το διοικητικό πρόστιμο επιβλήθηκε για την ίδια πράξη κατά του νομικού προσώπου.¹⁸⁴

2.2. Το βάρος επίκλησης και απόδειξης της ύπαρξης αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης.

---

¹⁷⁸ ΣτΕ Ολ 4662/2012, σκ. 20.

¹⁷⁹ ΣτΕ 7μ. 1992/2016, σκ. 9, ΣτΕ 538/2019, σκ. 5, ΣτΕ 297/2019, σκ. 5, ΣτΕ 538/2019, σκ.5.

¹⁸⁰ ΕΔΔΑ απόφαση της 13.11.2003 Lundkvist κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 48518/99)

¹⁸¹ Πρβλ. **ΑΠ 1210/2023**

¹⁸² Μακρή Ε., Άρθρο 5 παρ. 2 Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας και Τεκμήριο Αθωότητας, σε Πολιτική, Ποινική και Διοικητική δίκη Αποκλίσεις και Συγκλίσεις, Επιμέλεια: Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021, σελ. 156, κατά την οποία: «... οι ποινικές αθωωτικές αποφάσεις που δεν έχουν καταστεί ή έστω δεν προκύπτει ότι έχουν καταστεί αμετάκλητες, απλώς συνεκτιμώνται από το διοικητικό δικαστήριο, με τρόπο γενικό και χωρίς ειδική μνεία.»

¹⁸³ ΣτΕ 722/2014, σκ. 14, ΣτΕ 7μ. 169/2017

¹⁸⁴ ΣτΕ 479/2017, σκ.7.

Υπενθυμίζεται ότι η θέση σε εφαρμογή της ουσιαστικής πτυχής του τεκμηρίου αθωότητας στο πλαίσιο της διοικητικής δίκης προϋποθέτει την προηγούμενη ύπαρξη αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης ή απαλλακτικού βουλεύματος. Ενόψει της διαπίστωσης αυτής το ΣτΕ, όπως και το ΕΔΔΑ, απασχόλησε το κρίσιμο ζήτημα του ποιος φέρει το βάρος επίκλησης και απόδειξης της αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης ή του βουλεύματος.

Συναφώς η διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 5 του ΚΔΔ, ως ίσχυε αλλά και εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα,¹⁸⁵ προβλέπει ότι : «4. Το δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το δεδικασμένο και αυτεπαγγέλτως, εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας». Το ΣτΕ λοιπόν ερμηνεύοντας τη διάταξη αυτή δεχόταν ότι : «...κατά την έννοιας της διάταξης αυτής ... το διοικητικό δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το αμετάκλητο απόφασης ποινικού δικαστηρίου μόνον όταν του προβάλλεται προσηκόντως εκ μέρους ενός των διαδίκων, αυτεπαγγέλτως δε, κατά τη ρητή διάταξη της παρ. 4, μόνον εφόσον τούτο προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας. Συνεπώς, όταν μεταξύ των στοιχείων της υπόθεσης περιλαμβάνεται πρωτόδικη απόφαση ποινικού δικαστηρίου και δεν προβάλλεται ούτε προκύπτει ότι κατέστη αμετάκλητη, το διοικητικό δικαστήριο καμία υποχρέωση δεν έχει να εκδώσει προδικαστική απόφαση προκειμένου να διαπιστώσει μην τυχόν κατέστη αμετάκλητη.»¹⁸⁶

Στο άρθρο 150 παρ. 1 του ίδιου κώδικα, ΚΔΔ, ορίζεται ότι : «1. Τα έγγραφα και οι μαρτυρικές καταθέσεις κατά το άρθρο 185 καταθέσεις πρέπει απαραίτητως να προσάγονται στο δικαστήριο ως την προηγούμενη ημέρα εκείνης κατά την οποία γίνεται η πρώτη συζήτηση της υπόθεσης. Η προσαγωγή τους σε μεταγενέστερη συζήτηση επιτρέπεται μόνον όταν, κατά ειδικώς αιτιολογημένη κρίση του δικαστηρίου, η έγκαιρη προσαγωγή τους ήταν αδύνατη». Κατά συνέπεια, εάν η αμετάκλητη ποινική απόφαση προσκομισθεί ενώπιον του δικαστηρίου της ουσίας μετά την συζήτηση της υπόθεσης, αυτή δεν λαμβάνεται υπόψη εκτός εάν το δικαστήριο διατάξει κατ' άρθρο 151ΚΔΔ και κατά την ανέλεγκτη αναιρετικώς κρίση του, με προδικαστική απόφαση που θα εκδώσει κατόπιν αιτήματος διαδίκου

---

¹⁸⁵ Κατά συνέπεια και καθώς η διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 5 ΚΔΔ δεν τροποποιήθηκε με το Ν.4445/2016 ό,τι ίσχυσε αναφορικά με τον κατ' αρχήν μη αυτεπάγγελτο χαρακτήρα της έρευνας του διοικητικού δικαστή για την ύπαρξη αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής απόφασης εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα.

¹⁸⁶ Βλ. ΣτΕ 7μ. 1522/2010, σκ. 8, 951/2013, 4610/2013, 486/2014

ή και αυτεπαγγέλτως τη συμπλήρωση των αποδείξεων, ώστε να προσκομισθεί η εν λόγω ποινική απόφαση ενόψει της νέας συζήτησης της υπόθεσης.

Το ΣτΕ όμως έχει κρίνει ότι κατ' αρχήν είναι απαράδεκτη και η επίκληση και προσκόμιση της ποινικής απόφασης το πρώτον ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας που δικάζει την υπόθεση κατ' αναίρεση διότι το αντικείμενο του αναιρετικού ελέγχου είναι τα σφάλματα της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης¹⁸⁷. Αν και η σχετική κρίση του ΣτΕ κλονίσθηκε μετά την απόφαση του ΕΔΔΑ, στην υπόθεση Καπετάνιος κ.λπ., κατά Ελλάδος¹⁸⁸ όπου κρίθηκε ότι η μη συνεκτίμηση από το διοικητικό δικαστήριο αυτεπαγγέλτως των σχετικών αθωωτικών ποινικών αποφάσεων ισοδυναμεί με εκούσια ανοχή μιας κατάστασης στην εσωτερική έννομη τάξη που ενδεχομένως προσβάλλει την αρχή *ne bis in idem*.

Εντούτοις, το ΣτΕ ακόμη και μετά την ως άνω απόφαση του ΕΔΔΑ αρχικά με τη με αριθμό ΣΤΕ 2403/2015 (σκέψη 7) και στη συνέχεια με τις ΣτΕ επταμελούς 1992/2016271 και 1993/2016 που εκδόθηκαν επί της αιτήσεως του διαδίκου επανάληψης της διαδικασίας κατόπιν της αποφάσεως του ΕΔΔΑ ουσιαστικά ενέμεινε στην αρχική του θέση, αντικρούοντας την επιχειρηματολογία του ΕΔΔΑ. Σύμφωνα με τη θέση αυτή το διοικητικό δικαστήριο υποχρεούται να ελέγξει αυτεπάγγελτα το αμετάκλητο της ποινικής απόφασης μόνο στην περίπτωση που αυτό προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας στηριζόμενο στην αρχή της επικουρικότητας που διέπει την ΕΣΔΑ καθώς και στη συναφή με αυτή αρχή της δικονομικής αυτονομίας των επιμέρους κρατών – μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁸⁹.

Παρά ταύτα μελετώντας το σκεπτικό της απόφασης ΣτΕ 2403/2015 παρατηρούμε ότι είναι δυνατή η επίκληση και προσκόμιση της αμετάκλητης ποινικής απόφασης ακόμη και μετά τη συζήτηση της υπόθεσης με το υπόμνημα

---

¹⁸⁷ ΣτΕ 2403/2015. Όμοια η κρίση του Δικαστηρίου και στις αποφάσεις ΣτΕ 3073/2017 σκ.5 και ΣτΕ 7μ. 1735/2018, σκ. 4

¹⁸⁸ ΕΔΔΑ απόφαση Καπετάνιος και άλλοι κατά Ελλάδος της 30.04.2015 (Προσφυγές αριθ.3453/12, 42941/12 και 9028/13), σκ. 66, σχόλιο Σαλαμούρα Εβ <https://www.echrcaselaw.com>

¹⁸⁹ Από πάγια νομολογία του ΔΕΕ προκύπτει ότι, ελλείψει σχετικής ρύθμισης του δικαίου της Ένωσης, απέκειται στα κράτη μέλη να ορίζουν τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίζουν τους δικονομικούς κανόνες περί άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στο να διασφαλίσουν την προστασία των δικαιωμάτων τα οποία οι πολίτες αντλούν από το δικαίο της Ένωσης χωρίς οι δικονομικοί κανόνες αυτοί να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει η έννομη τάξη της Ένωσης (αποφάσεις της 2904.2004, Ορφανόπουλος και Oliveri, C-482/01 και C-493/01, EU:C:2004:262, σκέψη 80, και της 13.03.2014, Global Trans Lodzhistik OOD, C-29/13 και C-30/13, EU:C:2014:140, σκέψη 33)

μετά τη συζήτηση της υπόθεσης ή και το πρώτον στην κατ' αναίρεση δίκη ενώπιον του ΣτΕ εφόσον αποδεικνύεται ότι ο διάδικος αδυνατούσε ή ήταν σε δυσχέρεια να προβεί στην εν λόγω διαδικαστική ενέργεια πριν τη συζήτηση της υπόθεσης στο Διοικητικό Εφετείο, στην περίπτωση για παράδειγμα που η αμετάκλητη ποινική απόφαση εκδόθηκε μετά τη συζήτηση της υπόθεσης στο Διοικητικό Εφετείο.

Το ζήτημα αυτό απασχόλησε το Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο εξέδωσε την υπ' αριθμόν 400/2020 παραπεμπτική -στην επταμελούς σύνθεση του Β' Τμήματος του δικαστηρίου- απόφαση, για την οποία έγινε ήδη λόγος. Με την απόφαση αυτή κρίθηκε ομόφωνα ότι ο πρόσθετος λόγος αναίρεσης προβάλλεται παραδεκτώς αν και δεν υπάρχει σφάλμα της αναιρεσιβαλλόμενης απόφασης ως προς την ερμηνεία ή την εφαρμογή της αρχής *ne bis idem* με δεδομένο ότι το ΣτΕ ως αναιρετικό δικαστήριο ήταν το μόνο δικαιοδοτικό όργανο που θα μπορούσε να θεραπεύσει την προσβαλλόμενη παράβαση. Υπογραμμίζεται ωστόσο ότι σε αυτή την περίπτωση ο αναιρεσείων βαρύνεται να προσκομίσει ενώπιον του αναιρετικού δικαστηρίου αντίγραφο της οικείας ποινικής απόφασης και να τεκμηριώσει προσηκόντως το αμετάκλητο αυτής, περαιτέρω δε να επικαλεσθεί με τρόπο ειδικό και ορισμένο τις κρίσεις της ποινικής απόφασης από τις οποίες προκύπτει η πλήρωση των προϋποθέσεων εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*. Τον τελευταίο ωστόσο ισχυρισμό το αναιρεσίβλητο Δημόσιο θα μπορούσε να αμφισβητήσει - με υπόμνημα που κατατίθεται έξι πλήρεις ημέρες πριν από την συζήτηση.

Πέραν των ανωτέρω δεν θα πρέπει να λησμονούμε όμως την αναιρετικά ανέλεγκτη ευχέρεια που έχουν τα διοικητικά δικαστήρια ουσίας κάθε βαθμού, αποβλέποντας στην ανεύρεση της αντικειμενικής αλήθειας, να διατάσσουν με προδικαστική απόφαση τη συμπλήρωση των αποδείξεων ακόμη και όταν κάποιος διάδικος προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία από τα οποία προκύπτει το αμετάκλητο της ποινικής απόφασης απαραδέκτως μετά το πέρας της συζήτησης της υπόθεσης.

2.3 Η ισχύουσα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ και το τεκμήριο αθωότητας.

Ο Ν. 4446/2016 μετά από καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ¹⁹⁰ τροποποίησε την παράγραφο 2 του άρθρου 5 ΚΔΔ. Σύμφωνα λοιπόν με τη νέα διατύπωση της διάταξης

---

¹⁹⁰ Κατά την αιτιολογική έκθεση του εν λόγω νόμου : «...τροποποιείται η παράγραφος 2 του άρθρου 5 Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας, προκειμένου η δέσμευση των διοικητικών δικαστηρίων από τις

αυτής όπως ισχύει πλέον : «2. Τα δικαστήρια δεσμεύονται από τις αποφάσεις των πολιτικών δικαστηρίων, οι οποίες, σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις, ισχύουν έναντι όλων. Δεσμεύονται, επίσης, από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως προς την ενοχή του δράστη, από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και από τα αμετάκλητα αποφαινόμενα να μην γίνει η κατηγορία βουλεύματα, εκτός εάν η απαλλαγή στηρίχθηκε στην έλλειψη αντικειμενικών ή υποκειμενικών στοιχείων που δεν αποτελούν προϋπόθεση της διοικητικής παράβασης.».

Όπως παρατηρούμε, η ρύθμιση του δευτέρου εδαφίου της ανωτέρω διάταξης αρχικά επαναλαμβάνει την προϊσχύουσα ρύθμιση περί δέσμευσης των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων¹⁹¹, αφετέρου δε θέτει έναν νέο κανόνα, ο οποίος ρυθμίζει τη σχέση μεταξύ της ποινικής και διοικητικής δίκης και επιτάσσει ο διοικητικός δικαστής να δεσμεύεται όχι μόνον από τις αμετάκλητες καταδικαστικές αποφάσεις αλλά πλέον και από τις αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων όπως επίσης και από τα αμετάκλητα απαλλακτικά βουλεύματα, εκτός από την περίπτωση όπου η απαλλαγή οφείλεται σε έλλειψη στοιχείου της αντικειμενικής ή της υποκειμενικής υπόστασης του ποινικού αδικήματος που δεν αποτελεί προϋπόθεση της αντίστοιχης αποδοθείσας διοικητικής παράβασης, ως αναφέραμε παραπάνω.¹⁹²

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που απασχόλησαν την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας ήταν εκείνο του χρονικού πεδίου εφαρμογής της νέας παρ. 2 του άρθρου

αμετάκλητες αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων να επεκταθεί πέραν από τις καταδικαστικές και στις αθωωτικές αποφάσεις, καθώς και στα αποφαινόμενα να μην γίνει κατηγορία βουλεύματα που έχουν καταστεί αμετάκλητα...», η οποία μάλιστα παραπέμπει στην απόφαση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος

¹⁹¹ Βλ. όμως και το άρθρο του Μαθιουδάκη Ι., στο οποίο ο συγγραφέας θέτει την εξής προβληματική κατά την οποία το άρ. 5 παρ. 2 ΚΔΔ σε αναντιστοιχία μάλλον προς την επιταγή της αρχής *ne bis in idem* υποχρεώνει το διοικητικό δικαστήριο να δεσμευθεί από το καταδικαστικό αποτέλεσμα της ποινικής δίκης που έχει προηγηθεί και να προβεί στην υποχρεωτική σωρευτική επιβολή δύο κυρώσεων για την ίδια πράξη, η δεύτερη δε -ήτοι η διοικητική- κύρωση επιβάλλεται με βάση το πόρισμα του ποινικού δικαστηρίου. Η ΣτΕ 1887/2018 επιχείρησε να προβεί σε μια συμβιβαστική λύση κρίνοντας ότι ο διοικητικός δικαστής οφείλει να τερματίσει καταρχήν την ενώπιόν του διαδικασία θεωρώντας την διοικητική κύρωση ως παράνομη εν όλω εφόσον βέβαια η επιβληθείσα κύρωση ήταν τέτοιας βαρύτητας ώστε να εξαντλήθηκε η κυρωτική αρμοδιότητα της πολιτείας και να εκπληρώθηκε ο αποτρεπτικός χαρακτήρας της ποινής. Σε αντίθετη περίπτωση «διατηρεί πλήρη την αρμοδιότητά του να επανέλθει καταγι νόσκοντας σωρευτικά ορισμένη διοικητική κύρωση». Μαθιουδάκης Ι., Αμετάκλητη «ποινική» και εν συνεχεία «διοικητική» κύρωση- η επίδραση της αρχής *ne bis in idem* στη διάταξη του άρθρου 5 παρ.2 εδ. β' ΚΔΔ σε περίπτωση προηγηθείσας αμετάκλητης ποινικής καταδίκης, Αρμενόπουλος, 2018, σελ.1236 επ.

¹⁹² Δημητρακόπουλος Ι., *Ne bis in idem*, τεκμήριο αθωότητας και η νέα ρύθμιση του άρθρου 5 παρ. 2 εδ. β' του ΚΔΔ (άρ. 17 του ν. 4446/2016), σε : <https://ddikastes.gr/>

5 ΚΔΔ. Ως προς το ζήτημα αυτό λοιπόν κρίθηκε ότι η νέα διάταξη εφαρμόζεται επί των διαφορών που συζητούνται σε α΄ ή β΄ βαθμό, μετά την ημερομηνία δημοσίευσης του Ν.4446/2016, ήτοι μετά την 22.12.2016, ακόμη και στην περίπτωση που η συζήτηση έλαβε χώρα μετά από αναίρεση¹⁹³.

Ένα δεύτερο ζήτημα που απασχόλησε τη νομολογία ήταν εάν με τη νέα διάταξη του άρθρου 5 παρ. 2 ΚΔΔ και κατά το μέρος που αυτή αναφέρεται στη δεσμευτική ενέργεια των αμετάκλητων αθωωτικών αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων έναντι του διοικητικού δικαστή και την χρήση του όρου «δεσμεύονται»¹⁹⁴ στην εν λόγω διάταξη, ο κοινός νομοθέτης προσπάθησε να υπερκαλύψει τις εγγυήσεις που απορρέουν από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ για την ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας, με δεδομένη και την επιταγή του άρθρου 53 της ΕΣΔΑ κατά την οποία η Σύμβαση κατοχυρώνει ένα minimum προστασίας για τα δικαιώματα που περιλαμβάνονται σε αυτή, ενώ ο εθνικός νομοθέτης έχει την ευχέρεια να επιδιώξει μείζονα προστασία των δικαιωμάτων αυτών. Αναφορικά με το ζήτημα αυτό παρατηρούμε ότι παρότι το γράμμα της διάταξης συνηγορεί σε αυτό, το Συμβούλιο της Επικρατείας μετά από συστηματική – τελλολογική ερμηνεία της διατάξεως προέβη σε συστολή του πεδίου εφαρμογής της διάταξης

Αναλύοντας τη με αριθμό ΣτΕ επταμελούς 951/2018 απόφαση - και ιδίως τη σκέψη υπ' αριθμόν 10 – διαπιστώνουμε ότι το Δικαστήριο ερμηνεύοντας την διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 5 ΚΔΔ κατέληξε ότι εάν το διοικητικό δικαστήριο κρίνει επί διοικητικής κύρωσης, τότε δεσμεύεται από την αμετάκλητη αθωωτική ποινική απόφαση που έχει προηγηθεί εφόσον βέβαια η ποινική απόφαση αφορά στην ίδια παράβαση, ως ιστορικό γεγονός, με εκείνη που καταλογίσθηκε στον προσφεύγοντα με την επίδικη διοικητική πράξη που του επέβαλε διοικητική κύρωση. Κατά την ερμηνεία αυτή η νέα διάταξη προσομοιάζει με τις επιταγές της αρχής *ne bis in idem* του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

---

¹⁹³ Βλ. ΣτΕ 951/2018, σκ. 8.

¹⁹⁴ Αντίστροφα και αναφορικά με τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων των διοικητικών δικαστηρίων ενώπιον των ποινικών, βλ. Γιαννακόπουλο Θ., ό.π., σελ. 9, κατά τον οποίο: «... έχει κριθεί ότι από απόφαση διοικητικού δικαστηρίου δεν μπορεί να πηγάζει απαγόρευση κίνησης ποινικής δίωξης λόγω δεδικασμένου, κατά τις παραγράφους 1 και 3 του άρθρου 57 ΚΠΔ. Εξάλλου, γίνεται δεκτό ότι, γενικότερα, ενόψει, ιδίως, της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων στην ποινική δίκη, τα ποινικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από αποφάσεις διοικητικών δικαστηρίων. Άλλωστε, η νομολογία δεν φαίνεται να υιοθετεί τη θεωρητική άποψη ότι τέτοια δεσμευτικότητα θα μπορούσε, υπό προϋποθέσεις, να στηριχθεί στην αρχή *ne bis in idem*.»

Κατ' αντιδιαστολή εάν το διοικητικό δικαστήριο κρίνει επί επιβολής δασμών και φόρων που δε φέρουν το χαρακτήρα «ποινικής» κύρωσης¹⁹⁵ για διοικητική παράβαση δεν δεσμεύεται από την αμετάκλητη ποινική απόφαση ωστόσο η τελευταία θα πρέπει να συνεκτιμάται και μάλιστα κατά τρόπο ειδικό από τον διοικητικό δικαστή. Η δεύτερη αυτή εκδοχή φαίνεται να ταυτίζεται με την ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας.

3. Διαφοροποίηση του τεκμηρίου αθωότητας από την αρχή ne bis in idem.

Σύμφωνα με όσα εκτέθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους προκειμένου να ενεργοποιηθεί η ουσιαστική πτυχή του τεκμηρίου αθωότητας θα πρέπει να προηγηθεί η εκκίνηση δύο επάλληλων διαδικασιών – μία εκ των οποίων ποινικής φύσεως με μία δεύτερη που έπεται όχι απαραίτητα ποινικής φύσης¹⁹⁶ η ύπαρξη προηγούμενης αμετάκλητης αθωωτικής δικαστικής απόφασης ή απαλλακτικού βουλεύματος επί κατηγορίας «ποινικής» φύσης κατά την αυτόνομη έννοια του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ και ο επαρκής σύνδεσμος μεταξύ της ποινικής φύσεως διαδικασίας που προηγείται με την χρονικά μεταγενέστερη διαδικασία. Ο σύνδεσμος αυτός υπάρχει κυρίως όταν και στις δύο διαδικασίες εξετάζεται η συνδρομή των ίδιων ή ουσιωδώς όμοιων πραγματικών περιστατικών. Όπως ισχύει και αναφορικά με την εφαρμογή της αρχής ne bis in idem, το τεκμήριο αθωότητας δεν ενεργοποιείται στην περίπτωση της παύσης της ποινικής δίωξης ένεκα παραγραφής του ποινικού αδικήματος¹⁹⁷ όπως

---

¹⁹⁵ Βλ. συναφώς και την υπ' αριθ. ΣτΕ 38/2018 επί υπόθεσης λαθρεμπορίας, όπου κρίθηκε ότι κατά την έννοια του άρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, η αμετάκλητη αθώωση από το ποινικό δικαστήριο για τη διάπραξη λαθρεμπορίας αναφορικά με ατελώς εισαχθέντα αυτοκίνητα, επιβάλλεται να γίνεται σεβαστή σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία, εντούτοις ο νόμιμος καταλογισμός των σχετικών δασμοφορολογικών επιβαρύνσεων δεν προϋποθέτει αναγκαίως την διάπραξη λαθρεμπορικής παραβάσεως, αλλά ευρίσκει επαρκές νόμιμο έρεισμα στην ατελή εισαγωγή/κατοχή αυτοκινήτου υπό προσώπου μη δικαιούχου σχετικής ατέλειας.

¹⁹⁶ Βλ. Μπουκουβάλα Β., Σχόλιο στην 622/2022 απόφαση του Τριμελούς Διοικητικού Πρωτοδικείου Βέροιας - Η επιρροή της αμετάκλητης αθωωτικής αποφάσεως του ποινικού δικαστηρίου στην αγωγή αποζημίωσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων- Ζητήματα απόδειξης και θεμελίωση της κρίσης του διοικητικού δικαστή, IN JURE, τ.1/2023, σελ. 108, κατά την οποία: «Ετσι, η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που ο διάδικος έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου στα πλαίσια μιας επομένης ποινικής δίκης, αλλά έχει εφαρμογή και ενώπιον οιαδήποτε άλλου δικαστηρίου επιλαμβάνεται μεταγενέστερα είτε επί των αστικών αξιώσεων του παθόντος είτε επί θεμάτων διοικητικής ή πειθαρχικής φύσεως, όταν αυτό για τις ανάγκες της δίκης ερμηνεύει την ποινική αθωωτική απόφαση η οποία στηρίζεται στα ίδια πραγματικά περιστατικά με εκείνα που εισάγονται ενώπιόν του, κατά τρόπο που δύναται να δημιουργήσει αμφιβολίες ως προς την προηγούμενη απαλλαγή του διαδίκου. Αρκεί, επομένως, η σύνδεση της διοικητικής δίκης με την ποινική απόφαση.»

¹⁹⁷ ΕΔΔΑ απόφαση της 13.9.2007 Moullet κατά Γαλλίας (προσφυγή υπ' αριθ. 27521/04)

επίσης και στην περίπτωση που δεν υφίσταται ταυτότητα προσώπων μεταξύ της ποινικής και της διοικητικής διαδικασίας.

Αν επιχειρούσαμε να προβούμε σε σύγκριση μεταξύ των δύο δικαιοκρατικών εγγυήσεων που εξετάσαμε, θα παρατηρούσαμε ότι ένα κοινό τους στοιχείο συνιστά η μη αυτεπάγγελτη έρευνα αναφορικά με την παραβίαση τους από τον διοικητικό δικαστή. Οι διατάξεις που αναφέρονται στην εξουσία του πρωτοβάθμιου διοικητικού δικαστή να ελέγχει αυτεπαγγέλτως τις πλημμέλειες της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης είναι κατά περίπτωση οι διατάξεις των άρθρων 79 παρ. 1 ή παρ. 5 περ. α' ΚΔΔ¹⁹⁸.

Ως προς τις φορολογικές διαφορές ουσίας το ερώτημα που ενδιαφέρει είναι η παραβίαση ή μη του τεκμηρίου αθωότητας και της αρχής *ne bis in idem*. Το ΣτΕ κατά πάγια νομολογία του έκρινε ότι η σχετική πλημμέλεια δεν ελέγχεται αυτεπαγγέλτως ούτε κατά το άρθρο 79 παρ. 1 ΚΔΔ ούτε κατά το άρθρο 79 παρ. 5 περ. α' ΚΔΔ¹⁹⁹.

Συνεπώς, το δικαστήριο εφόσον δεν προβληθεί παραδεκτός σχετικός λόγος προσφυγής δεν οφείλει κατά τις ως άνω διατάξεις να ελέγξει αυτεπαγγέλτως εάν επήλθε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας ή της αρχής *ne bis in idem*. Η αρνητική απάντηση δεν διαφοροποιείται ακόμη και στη διαφορετική περίπτωση όπου ενώπιον του πρωτοβάθμιου διοικητικού δικαστηρίου προβληθεί παραδεκτός σχετικός λόγος, το δικαστήριο δεν οφείλει, σύμφωνα με την παρ. 4 του άρθρου 5 ΚΔΔ, να ερευνήσει αυτεπαγγέλτως την ύπαρξη αμετάκλητης ποινικής απόφασης προκειμένου να κρίνει τη βασιμότητα του προβληθέντος λόγου παραβίασης τεκμηρίου αθωότητας ή του *ne bis in idem*. Μοναδική εξαίρεση εν προκειμένω είναι η περίπτωση όπου τόσο η ύπαρξη

---

¹⁹⁸ Σχετικά με τις προαναφερόμενες διατάξεις το άρθρο 79 ορίζει: «1. Το δικαστήριο ελέγχει την προσβαλλόμενη πράξη ή παράλειψη κατά το νόμο και την ουσία, μέσα στα όρια της προσφυγής, τα οποία προσδιορίζονται από τους λόγους και το αίτημά της. Κατ' εξαίρεση, ο κατά το νόμο έλεγχος της προσβαλλόμενης πράξης ή παράλειψης, κατά περίπτωση, χωρεί και αυτεπαγγέλτως, εκτεινόμενος στο σύνολό της, προκειμένου να διακριθεί: α) αν συντρέχουν οι Λόγοι της περ. α' της παρ. 3 ή β) αν η πράξη είναι πλημμελής κατά τη νόμιμη βάση της, ή γ) αν υπάρχει παράβαση Δεδικασμένου.... 5. Σε περίπτωση προσφυγής κατά πράξης ή παράλειψης φορολογικής ή τελωνειακής αρχής: α) Το δικαστήριο ελέγχει την προσβαλλόμενη πράξη ή παράλειψη κατά το νόμο και την ουσία, μέσα στα όρια της προσφυγής, τα οποία προσδιορίζονται από τους λόγους και το αίτημα της. Κατ' εξαίρεση, ο κατά το νόμο έλεγχος της προσβαλλόμενης πράξης ή παράλειψης, χωρεί αυτεπαγγέλτως, προκειμένου να "διακριβωθεί" αν υπάρχει παράβαση Δεδικασμένου...».

¹⁹⁹ ΣτΕ 353/2019

όσο και ο αμετάκλητος χαρακτήρας της ποινικής απόφασης προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας²⁰⁰.

Παρά την ως άνω ομοιότητα που παρουσιάζουν οι δύο αρχές, διαφοροποιούνται η μία από την άλλη σε αρκετά σημεία καθώς διακρίνονται μεταξύ τους ως προς το κανονιστικό τους περιεχόμενο,²⁰¹ και μάλιστα με τρόπο που η επίκληση της μιας εγγύησης να θεωρείται ότι δεν καλύπτει την άλλη,²⁰² ενώ ταυτόχρονα η παραβίαση της μιας δεν σημαίνει παράλληλα και την παραβίαση της άλλης λόγω των διαφορετικών προϋποθέσεων που απαιτούνται για την ενεργοποίησή τους.

Η εφαρμογή της αρχής *ne bis in idem* προϋποθέτει προεχόντως την ύπαρξη δύο διαδικασιών ποινικού χαρακτήρα κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ, ενώ δεν ισχύει όταν η μία από τις δυο διαδικασίες δεν είναι ποινική ή, εν πάση περιπτώσει, δεν ισχύει στην έκταση που η μία από τις δύο διαδικασίες δεν είναι ποινική βάσει των κριτηρίων Engel· προϋπόθεση που δεν απαιτείται να τηρείται – όπως εξετάσαμε ανωτέρω - για

---

²⁰⁰ Όπως ήδη αναφέρθηκε, εάν η ύπαρξη της αμετάκλητης ποινικής απόφασης δεν προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας ο προσφεύγων φέρει το βάρος επίκλησης και προσαγωγής και μάλιστα προαποδεικτικώς, κατά τις διατάξεις των άρθρων 150 και 96 παρ.3 ΚΔΔ, της απόφασης αλλά και του σχετικού αποδεικτικού από το οποίο προκύπτει ο αμετάκλητος χαρακτήρας αυτής. Επισημάνουμε βέβαια ότι σε κάθε περίπτωση ο δικαστής μπορεί να διατάξει με προδικαστική απόφαση τη συμπλήρωση των αποδείξεων κατά τις επιταγές του άρ. 151ΚΔΔ με προσαγωγή της αμετάκλητης απόφασης εντός προθεσμίας που ο ίδιος θα ορίσει.

²⁰¹ Το τεκμήριο της αθωότητας συνιστά περαιτέρω δικαιοκρατική εγγύηση που διέπει – υπό την διαδικαστική του όψη - το δίκαιο απόδειξης επί των φορολογικών διαφορών. Έτσι θα λέγαμε ότι το τεκμήριο αθωότητας που φέρει ο φερόμενος δράστης καθορίζει την κατανομή του βάρους απόδειξης σε περιπτώσεις καταλογισμού παραβάσεων και επιβολής διοικητικών κυρώσεων. Βλ. ενδεικτικά την υπ' αριθ. ΣτΕ Τμ. Β' 2934/2017 και ΣτΕ 884/2016.

²⁰² Συναφώς παραθέτουμε ωστόσο την πρόσφατη κρίση του Συμβουλίου της Επικρατείας σε ΣτΕ Τμ. Β' 1411- 3/2022, όπου κρίθηκε ότι σε υποθέσεις επιβολής φορολογικών κυρώσεων που πληρούν τα "κριτήρια Engel" δημιουργείται ζήτημα αλληλεπικαλύψεως της κανονιστικής εμβέλειας των διατάξεων του άρ. 6 παρ. 2 της Ε.Σ.Δ.Α. και 4 παρ. 1 του 7ου ΠΠ, «... δεδομένου ότι, στις περιπτώσεις αυτές, οι επιταγές του κανόνα *ne bis in idem* υπερκαλύπτουν κατ' ουσίαν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον σεβασμό του τεκμηρίου αθωότητας, στο μέτρο που έχουν ως αυτόθροη συνέπεια τον τερματισμό της δεύτερης (μήπω περαιωθείσης αμετακλήτως) «ποινικής» διαδικασίας σε βάρος του διοικουμένου. Ενόψει τούτου, όταν στις ως άνω υποθέσεις προβάλλεται παραδεκτός λόγος περί παραβίασεως του άρθρου 5 παρ. 2 του Κ.Δ.Δ. ενόψει της υπάρξεως αμετάκλητης αθωωτικής αποφάσεως ποινικού δικαστηρίου για την ίδια παράβαση και γίνεται, επίσης, νομότυπη επίκληση της εν λόγω αποφάσεως και των στοιχείων του αμετακλήτου αυτής, το τακτικό διοικητικό δικαστήριο νομίμως, κατά τις προπαρατεθεισες διατάξεις του Κ.Δ.Δ., οι οποίες έχουν τεθεί σύμφωνα με τις αρχές της δικονομικής αυτονομίας των κρατών μελών, εξετάζει εάν έχουν παραβιασθεί οι επιταγές του κανόνα *ne bis in idem*. Η υιοθέτηση της αντίθετης εκδοχής θα αντέκειτο στις διατάξεις των παραγράφων 2 και 4 του άρθρου 5 του Κ.Δ.Δ., οι οποίες αντανακλούν τις διατάξεις της Ε.Σ.Δ.Α. στη διοικητική δίκη, τόσο ως προς το τεκμήριο αθωότητας όσο και ως προς την αρχή *ne bis in idem*, θα ισοδυναμούσε δε με την ανοχή μίας καταστάσεως στην εσωτερική έννομη τάξη που ενδεχομένως να παραγνωρίζει την αρχή *ne bis in idem* παρά το ότι είχε νομοτύπως τεθεί ενώπιον του τακτικού διοικητικού δικαστηρίου το ζήτημα της δεσμεύσεώς του από την αμετάκλητη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου.». Βλ. το κείμενο της περίληψης της εν λόγω απόφασης σε : <https://www.adjjustice.gr/>.

την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας, το οποίο εφαρμόζεται και σε παρεπόμενη δίκη αμιγώς διοικητική ή ακόμη και σε διοικητική διαδικασία

Η αρχή *ne bis in idem* απαιτεί, όπως εξετάσαμε και στο σχετικό κεφάλαιο, την έννοια του αυτού ιστορικού γεγονότος (*idem factum*), ενώ η εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας προϋποθέτει την ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ των δύο διαδικασιών, ποινικής και διοικητικής.

Το τεκμήριο αθωότητας προϋποθέτει την προηγούμενη ύπαρξη αμετάκλητης αθωωτικής ποινικής δικαστικής απόφασης ή απαλλακτικού βουλεύματος, ενώ αντιθέτως το *ne bis in idem* εφαρμόζεται εφόσον έχει ολοκληρωθεί αμετάκλητα μία από τις δύο ποινικές διαδικασίες και μάλιστα χωρίς να ασκεί επιρροή η έκβασή της, δηλαδή εάν αυτή καταλήγει σε καταδίκη ή αθώωση του προσώπου²⁰³

Το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να επηρεάζει την κρίση μιας διοικητικής δίκης ως προς τον φόρο που αντιστοιχεί στην παράβαση, όπως για παράδειγμα όταν τίθεται ζήτημα εξωλογιστικού προσδιορισμού του φόρου ή σε καταλογισμό των δασμών και φόρων που αντιστοιχούν στη λαθρεμπορική παράβαση. Κατ' αντιδιαστολή η αρχή *ne bis in idem* αφορά αποκλειστικά και σε κυρώσεις.²⁰⁴

Τέλος, το τεκμήριο αθωότητας επιφέρει ως συνέπεια όχι τη δέσμευση του διοικητικού δικαστηρίου, όπως κατ' αρχήν ισχύει για το *ne bis in idem*, αλλά την υποχρέωση του διοικητικού δικαστή να συνεκτιμήσει κατά ειδικό τρόπο που δεν θα έθετε εν αμφιβόλω το αθωωτικό αποτέλεσμα της ποινικής δίκης.²⁰⁵ Στην περίπτωση βέβαια που έχουμε κάμψη της αρχής *ne bis in idem* τότε καταλήγουμε στην ίδια λύση,

---

²⁰³ Βλ. και Κουλουμπίνη Ευ. – Ε., «Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπλο “ποινική – δημοσιονομική δίκη”», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.esdi.gr>, κατά την οποία: «Αυτό που τελικώς εγγυάται η αρχή αυτή (ενν. η αρχή *ne bis in idem*) είναι ότι η διάγνωση της ποινικής ευθύνης θα αναζητηθεί άπαξ στο πλαίσιο της ίδιας έννομης τάξης, ενώ αυτό που ενδιαφέρει κατά την εφαρμογή της αρχής αυτής είναι η περάτωση της ποινικής διαδικασίας και όχι η κατάληξή της.».

²⁰⁴ Πχ η αρχή *ne bis in idem* δεν εφαρμόζεται επί πειθαρχικών δικών, επί φορολογικών δικών εφόσον δεν σχετίζονται με την επιβολή φορολογικών κυρώσεων. Βλ. Νίκα Ευ., ό.π.

²⁰⁵ Πρβλ. Κουλουμπίνη Ευ. – Ε., ό.π., η οποία επισημαίνει ότι ο έλεγχος του διοικητικού δικαστή είναι διαφορετικός επί των δύο εγγυήσεων · στη μεν αρχή *ne bis in idem* εφαρμοστεί, ο δικαστής θα αναζητήσει το *idem factum* μεταξύ των δύο διαδικασιών, στο δε τεκμήριο αθωότητας «...ο ουσιαστικός έλεγχος είναι *in concreto*, με βάση την περιπτώσιολογία των πραγματικών στοιχείων της διαφοράς που έχει ενώπιον του και θα αξιολογήσει το εάν το δεύτερο δικαστήριο με τους όρους και τις σκέψεις του στο αιτιολογικό της απόφασης του, ιδία δε από το τρόπο εκφοράς αυτών έθεσε εν αμφιβόλω το διατακτικό της αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου.». Στο αυτό συμπέρασμα κατέληξαν και οι κκ καθηγητές.

ήτοι την υποχρέωση ειδικής συνεκτίμησης της προηγηθείσας αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης.

4. Η ευθύνη νομικών προσώπων σύμφωνα με τις νεοπαγείς ρυθμίσεις του Ν.

5090/20 - Δυαδικές κυρώσεις και τροποποιήσεις

Η ρύθμιση των άρθρων 134 και 135 του Ν. 5090/2024 εισάγει ένα νέο πλαίσιο ευθύνης των νομικών προσώπων για αδικήματα δωροδοκίας που τελούνται προς όφελος ή για λογαριασμό τους από φυσικά πρόσωπα με διευθυντική εξουσία ή εξουσία εκπροσώπησης και λήψης αποφάσεων. Τα νέα δεδομένα που εισάγονται αφορούν στο ότι προβλέπεται η επιβολή διοικητικών κυρώσεων (προστίμων, ανάκλησης άδειας, απαγόρευσης δραστηριότητας) στο νομικό πρόσωπο από το ποινικό δικαστήριο που δικάζει την υπόθεση της δωροδοκίας, παράλληλα και ανεξάρτητα από την ποινική ευθύνη των εμπλεκόμενων φυσικών προσώπων

Η ρύθμιση αυτή εγείρει ορισμένα ενδιαφέροντα και κρίσιμα ζητήματα αναφορικά με τη σχέση της με θεμελιώδεις έννοιες και αρχές του ποινικού και διοικητικού δικαίου.

Καταρχάς, η επιβολή διοικητικών κυρώσεων σε νομικά πρόσωπα στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας συνιστά μια μορφή "δυαδικών κυρώσεων", αφού συνδυάζονται επί του κυρωτικού μέρους, στοιχεία των δύο κλάδων δικαίου, κάτι το οποίο συνηγορεί στην ιδέα ότι προσκρούει στην αρχή της διάκρισης ποινικών και διοικητικών διαδικασιών και κυρώσεων²⁰⁶. Εδώ, επιχειρείται από το νομοθέτη ο διαχωρισμός της ευθύνης από εκείνη των φυσικών προσώπων, ώστε η πρώτη να κρίνεται αυτοτελώς. Το νομικό πρόσωπο απολαμβάνει των σχετικών δικονομικών δικαιωμάτων στην ποινική δίκη (άρθρο 135 παρ. 2), ενώ προβλέπεται και η δυνατότητα "ποινικής διαπραγμάτευσης" για τον καθορισμό της κύρωσης (άρθρο 135 παρ. 4). Επιπλέον, η απόφαση κατά του νομικού προσώπου δεν παράγει δεδικασμένο για τα φυσικά πρόσωπα, ενώ απαγορεύεται το πρακτικό διαπραγμάτευσης να αποτελέσει μέρος της δικογραφίας τους (άρθρο 135 παρ. 4 και 5). Επομένως, παρότι ο συνδυασμός ποινικής δίκης και διοικητικών κυρώσεων σε νομικά πρόσωπα μοιάζει *prima*

---

²⁰⁶ Πρόκειται για τη θεμελιώδη αρχή του σύγχρονου κράτους δικαίου σύμφωνα με την οποία οι ποινικές και οι διοικητικές διαδικασίες και κυρώσεις πρέπει να διέπονται από διακριτούς κανόνες και εγγυήσεις και να μην συγχέονται ή επικαλύπτονται μεταξύ τους και συγκεκριμένα::

-Οι ποινικές διαδικασίες αποσκοπούν στην καταστολή εγκλημάτων και στην επιβολή ποινών (π.χ. στερητικών της ελευθερίας), ενώ οι διοικητικές διαδικασίες στοχεύουν στη ρύθμιση διοικητικών θεμάτων και στην επιβολή διοικητικών κυρώσεων (π.χ. προστίμων).

-Οι ποινικές διαδικασίες διέπονται από αυξημένες δικονομικές εγγυήσεις υπέρ του κατηγορουμένου (π.χ. τεκμήριο αθωότητας, δικαίωμα σιωπής), ενώ στις διοικητικές διαδικασίες οι εγγυήσεις του διοικούμενου είναι πιο περιορισμένες.

-Οι ποινικές κυρώσεις θεωρούνται ιδιαίτερα επαχθείς και στιγματιστικές, σε αντίθεση με τις διοικητικές κυρώσεις που είναι ηπιότερες

faciē προβληματικός, ο νομοθέτης επιδιώκει να διασφαλίσει την αυτοτέλεια της ευθύνης των νομικών προσώπων και να παράσχει εγγυήσεις για τα δικαιώματά τους.

Ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα είναι η συμβατότητα της ρύθμισης με το τεκμήριο αθωότητας. Το γεγονός ότι οι διοικητικές κυρώσεις κατά του νομικού προσώπου επιβάλλονται ανεξάρτητα από την καταδίκη των φυσικών προσώπων (άρθρο 135 παρ. 1), θα μπορούσε να εκληφθεί ως προσβολή του τεκμηρίου. Πράγματι, αν η κύρωση στο νομικό πρόσωπο θεωρηθεί ουσιαστικά "ποινή", τότε η επιβολή της χωρίς τελεσίδικη καταδίκη των φυσικών προσώπων θα ήταν προβληματική.

Επί του συγκεκριμένου ζητήματος, υπάρχουν επιχειρήματα ότι η ρύθμιση δεν παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας. Το νομικό πρόσωπο έχει – προελέχθη- δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου (άρθρο 135 παρ. 2) και επομένως δυνατότητα υπεράσπισης και ακρόασης στην ποινική δίκη και συνεπακόλουθα, η κύρωση δεν επιβάλλεται χωρίς προηγούμενη διαδικασία και την αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης.

Περαιτέρω, με δεδομένο το διαχωρισμό της ευθύνης του νομικού προσώπου, οι κυρώσεις σε αυτό θα μπορούσαν να θεωρηθούν ξεχωριστές "διοικητικές" κυρώσεις που υπόκεινται σε διαφορετικές εγγυήσεις από τις καθαρά ποινικές. Ενισχυτικά προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργεί και η πρόβλεψη του άρθρου 134 παρ. 4, ότι η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι ανεξάρτητη από την ποινική ευθύνη των φυσικών προσώπων.

Τέλος, ζητήματα ίσως ανακύπτουν και ως προς την απαγόρευση διπλής δίωξης/τιμωρίας (ne bis in idem). Η επιβολή διοικητικών κυρώσεων σε νομικά πρόσωπα παράλληλα με την ποινική δίωξη των φυσικών προσώπων, από μία οπτική, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι οδηγεί σε διπλή τιμώρηση της ίδιας συμπεριφοράς. Προς αντίκρουση αυτής της συλλογιστικής πάντως, από τη στιγμή που το νομικό πρόσωπο και τα φυσικά πρόσωπα είναι διακριτές νομικές οντότητες με διαφορετική νομική προσωπικότητα και η ευθύνη τους διαχωρίζεται ρητά από το νόμο, δεν φαίνεται τελικά να τίθεται αυστηρά ζήτημα διπλής τιμωρίας του ίδιου προσώπου για την ίδια πράξη.

Ειδικά δε στις περιπτώσεις όπου δεν ασκείται ποινική δίωξη κατά των φυσικών προσώπων ή η δίωξη δεν καταλήγει σε καταδίκη (άρθρο 135 παρ. 1), η επιβολή κυρώσεων στο νομικό πρόσωπο δεν συνιστά διπλή τιμωρία, αφού δεν επιβάλλονται ποινές και στα φυσικά πρόσωπα. Επιπλέον, το άρθρο 134 παρ. 8 αναφέρει ότι η ευθύνη των νομικών προσώπων ρυθμίζεται *"με την επιφύλαξη επιβολής από διοικητικές αρχές, άλλου είδους κυρώσεων, πέραν των χρηματικών"*. Αυτό υποδηλώνει ότι ο νομοθέτης επιθυμεί να

αποφευχθεί η επιβολή πολλαπλών, αλληλο-επικαλυπτόμενων κυρώσεων στο νομικό πρόσωπο από διαφορετικές διαδικασίες.

Παρ' όλα αυτά, από τα άρθρα 134-135 του Ν. 5090/2024 εγείρονται και έτερα ζητήματα που δεν ρυθμίζονται με τον προσηκόντα τρόπο όπως η περίπτωση της επέλευσης θανάτου ή παραίτησης του νόμιμου εκπροσώπου του νομικού προσώπου κατά τη διάρκεια της ποινικής δίκης, ο οποίος σύμφωνα με το νόμο ασκεί τα δικονομικά δικαιώματα του νομικού προσώπου (άρθρο 135 παρ. 2, 4, 5). Ο νόμος δεν προβλέπει ρητά πώς θα εκπροσωπηθεί το νομικό πρόσωπο στην ποινική διαδικασία σε τέτοια περίπτωση ή ακόμα ακόμα στην επίσης κρίσιμη περίπτωση που είναι το υπεύθυνο φυσικό πρόσωπο, δημιουργώντας ένα σημαντικό ρυθμιστικό κενό. Προκειμένου να υπάρξει σχετική λύση για το συγκεκριμένο ζήτημα το οποίο είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα ανακύψει κάποια στιγμή στο μέλλον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί η ανάλογη εφαρμογή των γενικών διατάξεων για την αναπλήρωση εκπροσώπων νομικών προσώπων, πλην όμως η λύση αυτή δεν κρίνεται απόλυτα ικανοποιητική λόγω της αυστηρής οριοθέτησης της ποινικής διαδικασίας, όπου οι κυρώσεις επιβάλλονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα και δεν μετακυλίνονται. Επιπλέον, η ανάλογη εφαρμογή λαμβάνει χώρα όταν υπάρχει αβλεψία του νομοθέτη και όχι ηθελημένο κενό, κάτι το οποίο εν προκειμένω δεν είναι σαφές ²⁰⁷.

---

²⁰⁷ Περί της αναλογικής εφαρμογής, παρατίθενται τα ακόλουθα: Το δίκαιο, λόγω της πληθώρας και ποικιλομορφίας των κοινωνικών σχέσεων που καλείται να ρυθμίσει, αδυνατεί εκ των πραγμάτων να προβλέψει και να ρυθμίσει εκ των προτέρων και με ακρίβεια όλες τις πιθανές περιπτώσεις. Αναπόφευκτα προκύπτουν καταστάσεις οι οποίες, ενώ χρήζουν ρύθμισης, είτε δεν έχουν ρυθμιστεί καθόλου είτε έχουν ρυθμιστεί ελλιπώς από τον νομοθέτη. Αυτή η έλλειψη ή ατέλεια της νομοθετικής ρύθμισης συνιστά το λεγόμενο "κενό δικαίου". Εντούτοις, το εάν μια μη ρυθμισμένη περίπτωση συνιστά πράγματι "κενό" που επιβάλλεται να καλυφθεί ερμηνευτικά ή αποτελεί απλώς μια σκόπιμη παράλειψη του νομοθέτη, ο οποίος συνειδητά επέλεξε να αφήσει τη συγκεκριμένη περίπτωση εκτός του ρυθμιστικού πεδίου, είναι ένα ερώτημα που απαντάται πρωτίστως με τεολογική και συστηματική ερμηνεία. Μόνο εάν η απάντηση είναι καταφατική, μπορούμε να μιλάμε για κενό δικαίου *stricto sensu*. Τα κενά δικαίου διακρίνονται περαιτέρω σε ακούσια (ή γνήσια) και εκούσια. Τα ακούσια κενά οφείλονται σε αβλεψία του νομοθέτη και υποδιαιρούνται σε πρωτογενή, εάν υφίστανται ήδη κατά τον χρόνο θέσπισης του κανόνα δικαίου, και δευτερογενή, εάν ανέκυψαν σε μεταγενέστερο χρόνο λόγω μεταβολής των κοινωνικών συνθηκών. Για την κάλυψη των ακούσιων κενών γίνεται προσφυγή στην αναλογία, δηλαδή στη δημιουργία ενός ειδικού ερμηνευτικού κανόνα που αντλεί το περιεχόμενό του είτε από τη ρύθμιση παρόμοιων περιπτώσεων (αναλογία νόμου) είτε από τις θεμελιώδεις αρχές του εκάστοτε κλάδου δικαίου (αναλογία δικαίου). Συναφή εργαλεία αποτελούν και τα επιχειρήματα *a minore ad maius* και *a maiore ad minus*. Από την άλλη πλευρά, τα εκούσια κενά δεν συνιστούν πραγματικά "κενά", αλλά περιπτώσεις συνειδητής νομοθετικής αυτοσυγκράτησης. Εδώ ο νομοθέτης, αντί να επιχειρήσει να ρυθμίσει με λεπτομέρεια και οριστικό τρόπο ένα ζήτημα, επιλέγει να υιοθετήσει ευέλικτες διατυπώσεις, είτε χρησιμοποιώντας ενδεικτικές απαριθμήσεις (π.χ. με τη λέξη "ιδίως") είτε αόριστες νομικές έννοιες και γενικές ρήτρες (π.χ. "καλή πίστη", "συναλλακτικά ήθη"), αναποθέτοντας έτσι συνειδητά στον εφαρμοστή του δικαίου την ευθύνη της εξειδίκευσης και προσαρμογής του κανόνα στις *ad hoc* περιπτώσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις, το ερμηνευτικό έργο δεν συνίσταται στη δημιουργία νέου κανόνα για την κάλυψη κενού, αλλά στην αποσαφήνιση του ήδη υπάρχοντος κανόνα και στην υπαγωγή ή μη της επίμαχης "αρρυθμιστής" περίπτωσης στο ρυθμιστικό του πεδίο, με κριτήρια που αντλούνται από το σκοπό του κανόνα, τη λειτουργία του στο ευρύτερο σύστημα και τις επικρατούσες κοινωνικοηθικές αντιλήψεις. Συμπερασματικά, ο εντοπισμός ενός κενού δικαίου και η ένταξή του στην κατηγορία των γνήσιων ή μη γνήσιων κενών αποτελεί το πρώτο και κρίσιμότερο βήμα της ερμηνευτικής διαδικασίας, το οποίο προδιαγράφει τα

Επιπροσθέτως, η εκλογή νέου εκπροσώπου από τα όργανα του νομικού προσώπου μπορεί να απαιτεί χρόνο, ενώ στο μεσοδιάστημα η εκπροσώπηση και η διαδικασία μένουν "μετέωρες" ενώ το πρόβλημα επιτείνεται, όταν ο νόμος προβλέπει σύντομες δικονομικές προθεσμίες, όπως το πενήντημερο για εισαγωγή της υπόθεσης στο δικαστήριο μετά από ποινική διαπραγμάτευση (άρθρο 135 παρ. 4).

Σε σχετική μελέτη της, η Παρασκευοπούλου – Κόλλια, έχει αναφέρει ως επιχειρήματα υπέρ της ορθότητας της ρύθμισης για την ύπαρξη ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων, την αποτελεσματικότητα των ποινικών κυρώσεων ως προς τη γενική και ειδική πρόληψη, την ισχυρή αποτρεπτική λειτουργία του στίγματος που τις συνοδεύει. Αντίθετα, οι διοικητικές κυρώσεις κρίνονται ανεπαρκείς, διότι δεν μπορούν να καλύψουν την πλήρη απαξία σοβαρών προσβολών και έχουν χαμηλή προληπτική λειτουργία. Επιπλέον, συχνά, ενώ *de facto* συνιστούν «κρυπτοποιινές», δεν συνοδεύονται από τις δικονομικές εγγυήσεις που αρμόζουν στις ποινές. Συνεχίζει δε λέγοντας ότι μία ακόμη άποψη δεν συμφωνεί με τη ρύθμιση, είναι η αντικειμενική δυσκολία εντοπισμού του υπαίτιου φυσικού προσώπου εντός της πολυδαίδαλης εταιρικής δομής, γεγονός το οποίο οδηγεί συχνά στην αντικειμενική ευθύνη των διευθυντικών στελεχών εκ μόνης της ιδιότητάς τους και όχι λόγω αντικειμενικών στοιχείων. Το ζήτημα αυτό επιτείνεται όπου για τη διαμόρφωση της (εγκληματικής) πράξης, έχουν συμβάλει παραπάνω άτομα. Κρίνεται, λοιπόν, ότι ο πυρήνας του αδικού του νομικού προσώπου, έγκειται στις δομικές αδυναμίες του και στο οργανωτικό του έλλειμμα που καταλείπει περιθώρια εμφάνισης παραβατικότητας ²⁰⁸. Από την άλλη πλευρά όπως τονίζει η ίδια συγγραφέας, η ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων προσκρούει σε θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου, όπως η αρχή της ενοχής και η αρχή της ατομικής ευθύνης. Εγείρονται ανησυχίες για το ενδεχόμενο θέσπισης μιας «συλλογικής ευθύνης» που απλά θα διευκόλυνε τον κολασμό του εγκληματικού αποτελέσματος με παράλληλη «χαλάρωση» των προϋποθέσεων καταλογισμού ενώ ενυπάρχει επίσης και ο κίνδυνος δημιουργίας τεκμηρίων ενοχής για τα διευθυντικά στελέχη, εκ μόνης της ιδιότητάς τους. Στον αντίποδα, ως βασικό αντεπιχείρημα αποτελεί επίσης το γεγονός, ότι οι συνέπειες της επιβολής ποινικών κυρώσεων,

---

μεθοδολογικά εργαλεία και τα όρια της δικαστικής διαπλαστικής εξουσίας. Υπό το πρίσμα της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, τα γνήσια κενά πρέπει να αντιμετωπίζονται συντηρητικά, με γνώμονα τη *voluntas legislatoris*, ενώ αντίθετα τα νομοθετικά "ανοίγματα" των μη γνήσιων κενών επιτρέπουν και επιβάλλουν μια πιο δυναμική ερμηνευτική προσέγγιση προσανατολισμένη στις ανάγκες και αξιολογήσεις της εκάστοτε χωροχρονικής συγκυρίας (Βλ. Άρθρο της ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΥ: Η κρίση της υπ' αρ. 8641/2017 απόφασης του ΠολΠρΘεσσ περί της δυνατότητας παροχής άδειας τεχνητής αναπαραγωγής μέσω παρένθετης κνοφόρου σε μόνο άνδρα

²⁰⁸ Ποινική ευθύνη νομικών προσώπων - Μαρία Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Δικηγόρος, Υποψήφια διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Κολωνίας, 2019, ανάκτηση από <https://tinyurl.com/34zaje56>

θα πλήξουν αναπόφευκτα και μη υπαίτια πρόσωπα, όπως τους εργαζόμενους, κάτι που θα επιφέρει στιγματισμό της επιχείρησης συνολικά ,συντελώντας έτσι στην απώλεια θέσεων εργασίας και στην καλλιέργεια κλίματος δυσπιστίας για την εταιρική δράση. Τέλος, ένα τελευταίο επιχείρημα για την καθιέρωση της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων είναι ότι με αυτόν τον τρόπο θα τους αναγνωρίζονταν όλα τα δικαιώματα των κατηγορουμένων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, κάτι το οποίο προβλέπεται στον παρόντα νόμο και κρίνεται ως μία θετική προσθήκη στο σχετικό κείμενο.

De lege ferenda, όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, κρίνεται αναγκαία η συμπλήρωση του νόμου με ειδική ρύθμιση για την αναπλήρωση του νόμιμου εκπροσώπου σε περίπτωση θανάτου, παραίτησης ή κωλύματος. Η προτεινόμενη ρύθμιση θα μπορούσε να δίνει τη δυνατότητα στο δικαστήριο να διορίζει προσωρινό εκπρόσωπο και να αναβάλλει για σύντομο διάστημα τη διαδικασία, ώστε να διασφαλίζεται η ομαλή πορεία της δίκης και τα δικαιώματα του νομικού προσώπου. Χωρίς μια τέτοια νομοθετική παρέμβαση, τα ζητήματα αυτά δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ικανοποιητικά σε ερμηνευτικό επίπεδο.

Εν κατακλείδι, η ρύθμιση των άρθρων 134-135 Ν. 5090/2024 εισάγει ένα ιδιότυπο και προκλητικό μοντέλο διοικητικής ευθύνης νομικών προσώπων για αδικήματα δωροδοκίας που αποφασίζεται στο πλαίσιο της ποινικής δίκης κατά των φυσικών προσώπων, χωρίς όμως να εξαρτάται από την έκβασή της. Αυτό το μοντέλο "δυσδικής" ευθύνης εγείρει prima facie ζητήματα ως προς τη συμβατότητά του με θεμελιώδεις αρχές του ποινικού δικαίου, όπως το τεκμήριο αθωότητας και η απαγόρευση διπλής τιμωρίας.

Παρόλο που ο νομοθέτης επιχειρεί να διαχωρίσει την ευθύνη των νομικών και φυσικών προσώπων και να παράσχει στα νομικά πρόσωπα εγγυήσεις δικαστικής ακρόασης και της διασφάλισης των υπερασπιστικών δικαιωμάτων, εξακολουθούν να υφίστανται αμφιβολίες και αβεβαιότητα για το πώς θα αντιμετωπισθεί στη πράξη η επίμαχη διάταξη. Εξόχως προβληματική κρίνεται η έλλειψη ρύθμισης για την αναπλήρωση του νόμιμου εκπροσώπου του νομικού προσώπου σε περίπτωση θανάτου ή παραίτησης ή ατομικής ευθύνης, δημιουργώντας έτσι ένα κενό το οποίο ενδέχεται να οδηγήσει σε αδυναμία εκπροσώπησης του νομικού προσώπου καθώς και σε παραβίαση των δικαιωμάτων του, όταν δε δεν ορίζεται και πώς δύναται το νομικό πρόσωπο να παρέμβει στην ποινική δίκη ως έχων έννομο συμφέρον.

Παράλληλα, δεδομένου του ύψους των απειλούμενων προστίμων εντείνεται η «ένοχη σκέψη» περί νομοθετικής τυποποίησης ψευδοποιών. Ενώ η περαιτέρω ελέω νόμο

πλημμέλεια που αφορά σε αποσπασματική νομοθέτηση, με σκοπό την συμμόρφωση στις διεθνείς συστάσεις, συνεφέλεκει απουσία ρυθμιστικού νομοθετικού πλαισίου που να καταλαμβάνει όλα τα δικονομικά στάδια (καθώς το νομικό πρόσωπο δεν συμπεριλαμβάνεται στους διαδίκους της δίκης, δεν ρυθμίζεται ο τρόπος άσκησης της ποινικής διώξης, ούτε η εκπροσώπηση του κατά το στάδιο της ανάκρισης).

Η νομολογία δεν έχει ακόμα απαντήσει στο θέμα, καθώς πρόκειται περί νεοπαγούς ρύθμισης και στο εγγύς μέλλον, θα κληθεί να εξειδικεύσει και να οριοθετήσει τις νέες έννοιες στην πράξη. Ωστόσο, τα περιθώρια δικαστικής διάπλασης είναι περιορισμένα, ιδίως σε ό,τι αφορά την κάλυψη ρυθμιστικών κενών, ως προαναφέρθηκε, όπως η αναπλήρωση του νόμιμου εκπροσώπου αλλά και η αναιρετικώς ανθεκτική αντιμετώπιση των πλείστων δικονομικών ζητημάτων.

Σε κάθε περίπτωση, ο συνδυασμός στοιχείων του ποινικού και διοικητικού δικαίου παραμένει ένα ευαίσθητο εγχείρημα που απαιτεί μεγάλη προσοχή ώστε να μην οδηγήσει σε υπέρμετρους περιορισμούς των δικαιωμάτων των εμπλεκόμενων προσώπων (φυσικών και νομικών) και στην καταστρατήγηση θεμελιωδών αρχών. Η προηγούμενη εμπειρία από την εφαρμογή των νέων διατάξεων στην πράξη θα δείξει αν ο συγκαιρινός νομοθέτης αγνώστου δε ταυτότητας κατάφερε να ισορροπήσει αποτελεσματικά τους αντικρουόμενους σκοπούς της καταπολέμησης της δωροδοκίας και της αποτελεσματικής διαφύλαξης των δικαιοκρατικών εγγυήσεων του δικαϊκού μας συστήματος.

Μέχρι τότε, η επιστημονική κριτική καλείται να αναδείξει τα τρωτά σημεία της ρύθμισης και να προτείνει λύσεις και βελτιώσεις, ενώ η ακαδημαϊκή διαβούλευση και η δημόσια συζήτηση, έστω και κατόπιν εορτής- νομοθέτησης, μπορούν να συνδράμουν στην ερμηνευτική αποσαφήνιση των αμφίσημων σημείων και στη διαμόρφωση μιας ορθολογικής και συνταγματικά ανεκτής εφαρμογής των νέων κανόνων περί ευθύνης των νομικών προσώπων. Ταυτόχρονα, ο νομοθέτης θα πρέπει να παρακολουθεί στενά την εφαρμογή του νέου πλαισίου και να είναι έτοιμος για διορθωτικές παρεμβάσεις εκεί που αναδεικνύονται προβλήματα και δυσλειτουργίες. Η νομοθετική συμπλήρωση των πλείστων ρυθμιστικών κενών κρίνεται επιβεβλημένη για τη διασφάλιση της ασφάλειας δικαίου και των δικαιωμάτων των νομικών προσώπων.

VIII. Επίλογος

Με την παρούσα εργασία επιχειρήθηκε μία συνοπτική καταγραφή της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, σχετικά με τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης της αρχής «ne bis in idem», σε περίπτωση σώρευσης κυρωτικών διαδικασιών κατά του ίδιου προσώπου και επισημάνθηκαν οι διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις του θέματος από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ. Παρατέθηκαν οι πλέον ενδιαφέρουσες απόψεις, που υιοθέτησαν τα δύο υπερεθνικά Δικαστήρια, ερμηνεύοντας, υπό το πρίσμα του άρθρου 4 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου το ΕΔΔΑ και του άρθρου 50 του ΧΘΔ το ΔΕΕ, τις επιμέρους εκφάνσεις της αρχής «ne bis in idem». Ειδικότερα, επισημάνθηκε η διαχρονική σύγκλιση του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, αναφορικά με τα κριτήρια που αυτά αποδέχονται για τη διαπίστωση του ποινικού χαρακτήρα διοικητικών, κατά το εσωτερικό δίκαιο, κυρώσεων, καθώς και οι διαρκώς εξελισσόμενες θέσεις τους, σε σχέση τόσο με το «idem» όσο και με τη δυνατότητα περιορισμού του προστατευτικού πεδίου της αρχής «ne bis in idem», οι οποίες, πάντως, καταδεικνύουν μια πορεία σύμπλευσης των δύο Δικαστηρίων, ως αποτέλεσμα του διαλόγου, που έχει εγκαθιδρυθεί μεταξύ τους, καθώς αυτά: α) δείχνουν πλέον να εγκαταλείπουν το κριτήριο της ταυτότητας του προστατευόμενου έννομου αγαθού και να αποδέχονται, χωρίς εξαιρέσεις, το κριτήριο της ταυτότητας των πραγματικών περιστατικών, προκειμένου να διαπιστώσουν, αν υφίσταται ταυτότητα πράξης και β) έχοντας διαφορετική οπτική, αναγνωρίζουν τη δυνατότητα των κρατών μελών να επιλέξουν το μοντέλο της σωρευτικής επιβολής κυρώσεων, το μεν ΕΔΔΑ απαιτώντας την ύπαρξη επαρκώς στενού συνδέσμου μεταξύ των κυρωτικών διαδικασιών, το δε ΔΕΕ αναγνωρίζοντας ότι η προστασία του άρθρου 50 του ΧΘΔ δεν είναι απόλυτη αλλά επιδέχεται περιορισμούς, υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί αυτοί επιβάλλονται από λόγους γενικότερου συμφέροντος και είναι σαφείς και προβλέψιμοι, καθώς και πρόσφοροι και αναγκαίοι για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

Επιπλέον, στην προκείμενη εργασία έγινε αναφορά τόσο στη σχετική νομολογία του ΣτΕ και του Αρείου Πάγου, όσο και στις αντίστοιχες προβλέψεις του εθνικού νομοθέτη και αποτυπώθηκε η επίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ και του διαλόγου, που εγκαθιδρύθηκε μεταξύ των δύο Δικαστηρίων, στη διαμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας και νομολογίας.

Έτσι, οι σχετικά πρόσφατες εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις θεσπίστηκαν με βάση, κυρίως, το κριτήριο του επαρκούς συνδέσμου μεταξύ των διαδικασιών, που διαμορφώθηκε από τη νομολογία του ΕΔΔΑ χωρίς να ληφθεί ιδιαίτερα υπόψη η

τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, που προτάσσει το ΔΕΕ. Αντίθετα, οι νεότερες αποφάσεις του ΣτΕ είναι προσανατολισμένες και στην πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ, που αναγνωρίζει τη δυνατότητα περιορισμού της κανονιστικής εμβέλειας της αρχής «ne bis in idem», χάριν επίτευξης σκοπού δημοσίου συμφέροντος, υπό την προϋπόθεση τήρησης της αρχής της αναλογικότητας.

Η τάση σύμπτωσης, που διαφαίνεται τα τελευταία χρόνια στη σχετική με την αρχή «ne bis in idem» νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, έχει αποτυπωθεί και στις πρόσφατες αποφάσεις του ΣτΕ και δημιουργεί συγκρατημένα μεγαλύτερη βεβαιότητα και ασφάλεια δικαίου στο πεδίο των δυαδικών κυρώσεων, προς το σκοπό αφενός μεν πληρέστερης προστασίας της αρχής «ne bis in idem» αφετέρου δε αποτελεσματικότερου κολασμού, ιδίως, των φορολογικών και τελωνειακών παραβάσεων.

Εντούτοις, παρά τον γόνιμο διάλογο που διημείφθη μεταξύ εθνικών και υπερεθνικών δικαιοδοτικών οργάνων το εννοιολογικό περιεχόμενο και το πεδίο προστασίας των υπό εξέταση εγγυήσεων φαντάζει ακόμη ευμετάβλητο αφήνοντας το αίσθημα της δικαιοσύνης ανασφάλειας, επισημαίνοντας και την απουσία του Αρείου Πάγου από τη «συζήτηση». Προς τούτο κρίνεται ίσως απαραίτητη η διέξοδος μιας ολιστικής νομοθετικής παρέμβασης ιδίως στα πεδία του ποινικού φορολογικού και ποινικού τελωνειακού δικαίου.

Αν και οι μέχρι και πρόσφατα νομοθετικές τροποποιήσεις, σε βασικά νομοθετήματα, όπως ο Ποινικός Κώδικας και ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, αλλά και σε ειδικούς φορολογικούς ποινικούς νόμους, όπως ο ΚΦΔ, είναι απόδειξη της αναζήτησης, από πλευράς του νομοθέτη, των καλύτερων και αποτελεσματικότερων, κατά το δυνατόν, λύσεων για την αντιμετώπιση του φαινομένου, συχνά παρατηρούνται παλινωδίες κατά τη νομοθέτηση, αοριστία και ασάφεια στη διατύπωση των ουσιαστικών φορολογικών διατάξεων και μη «συμμόρφωση» με τις υποδείξεις των - θεμελιωμένων σε διατάξεις κειμένων υπερνομοθετικής ισχύος - αρχών του δικαίου. Επιπλέον, η αυτοτέλεια της ποινικής έναντι της κατ' όνομα διοικητικής διαδικασίας συνεχίζει να αποτελεί τη βάση των σχετικών εσωτερικών ρυθμίσεων.

Ως μία από τις πλέον ενδεδεγμένες παρεμβάσεις που κατά καιρούς έχουν προταθεί, από νομολογία και θεωρία, προς την κατεύθυνση αυτή αποτέλεσε η ευθεία αποποινικοποίηση συγκεκριμένων αξιόποινων πράξεων ήσσονος σημασίας που θα

συνιστούν εφεξής μόνον διοικητικές κυρώσεις. Περαιτέρω εναλλακτική λύση στο πρόβλημα των δυαδικών κυρώσεων θα μπορούσε να εισφέρει και «η πρόβλεψη ενός ενιαίου κυρωτικού συστήματος (una vĩa)», όπως προλογίσαμε ήδη από τις πρώτες σελίδες της παρούσας.²⁰⁹

Πέρα όμως από κάθε νομοθετική παρέμβαση και τον όποιο ουσιώδη και ριζοσπαστικό της χαρακτήρα, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ο ρόλος του εθνικού δικαστή, αυτός που στη συνείδηση όλων θεωρείται ως ο πλέον αρμόδιος να υπηρετεί το αίσθημα της δικαιοσύνης και την απαίτηση «οὐ δὶς ἐπ' αὐτῶ» που γεννήθηκε τον 4ο αι. π.Χ. και παραμένει ισχυρή μέχρι και σήμερα.

Νομολογία του ΕΔΔΑ

- ❖ ΕΔΔΑ Engel and Others κατά Ολλανδίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 08.06.1976 (προσφυγές υπ' αριθ. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72).
- ❖ ΕΔΔΑ Kremzow κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 12350/86) της 21.09.1993.
- ❖ ΕΔΔΑ Korppoo κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 17694/91) της 13.10.1993.
- ❖ ΕΔΔΑ Gradinger κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 15963/90) της 23.10.1995.
- ❖ ΕΔΔΑ Oliveira κατά Ελβετίας (προσφυγή υπ' αριθ. 25711/94) της 30.07.1998.
- ❖ ΕΔΔΑ Hangl κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38716/97) της 20.3.2001.
- ❖ ΕΔΔΑ Franz Fischer κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37950/97) της 29.05.2001.
- ❖ ΕΔΔΑ Manasson κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 41265/98) της 08.04.2003.
- ❖ ΕΔΔΑ Garaudy κατά Γαλλίας (προσφυγή υπ' αριθ. 65831/01) της 24.06.2003.

---

²⁰⁹ Τσόλκα Όλγα, οπ

- ❖ ΕΔΔΑ Smirnova και Smirnova κατά Ρωσίας (προσφυγές υπ' αριθ. 46133/99 και 48183/99) της 24.07.2003.
- ❖ ΕΔΔΑ Ezeh και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου (προσφυγές υπ' αριθ. 39665/98 και 40086/98) της 09.10.2003.
- ❖ ΕΔΔΑ Davydov κατά Εσθονίας (προσφυγή υπ' αριθ. 16387/03) της 31.05.2005.
- ❖ ΕΔΔΑ Sundqvist κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 75602/01) της 22.11.2005.
- ❖ ΕΔΔΑ Savinskiy κατά Ουκρανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 6965/02) της 28.02.2006.
- ❖ ΕΔΔΑ Bratyakin κατά Ρωσίας (προσφυγή υπ' αριθ. 72776/01) της 09.03.2006.
- ❖ ΕΔΔΑ Jussila κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 73053/01) της 23.11.2006.
- ❖ ΕΔΔΑ Harutyunyan κατά Αρμενίας (προσφυγή υπ' αριθ. 34334/04) της 07.12.2006.
- ❖ ΕΔΔΑ Μαμιδάκης κατά Ελλάδας (προσφυγή υπ' αριθ. 35533/04) της 11.01.2007.
- ❖ ΕΔΔΑ Γιαννετάκης Ε. και Σ. Μεταφορική ΕΠΕ κλπ κατά Ελλάδας (προσφυγή υπ' αριθ. 29829/05) της 06.12.2007.
- ❖ ΕΔΔΑ Χατζηνικολάου κατά Ελλάδας (προσφυγή υπ' αριθ. 33997/06) της 21.02.2008.
- ❖ ΕΔΔΑ Nilsson κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 11811/05) της 26.02.2008.
- ❖ ΕΔΔΑ Xheraj κατά Αλβανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37959/02) της 29.07.2008.
- ❖ ΕΔΔΑ Goncharov κατά Ρωσίας (προσφυγή υπ' αριθ. 77989/01) της 27.11.2008.
- ❖ ΕΔΔΑ Zolotukhin κατά Ρωσίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 10.02.2009 (προσφυγή υπ' αριθ. 14939/03).
- ❖ ΕΔΔΑ Rutsonalainen κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 13079/03) της 16.06.2009.

- ❖ ΕΔΔΑ Maresti κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 55759/07) της 25.06.2009.
- ❖ ΕΔΔΑ Tsonyo Tsonev κατά Βουλγαρίας (no. 2) της 14.01.2010 (προσφυγή υπ' αριθ. 2376/03).
- ❖ ΕΔΔΑ (τμήμα ευρείας σύνθεσης) Paksas κατά Λιθουανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 34932/04) της 06.01.2011.
- ❖ ΕΔΔΑ Klein κατά Αυστρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 57028/00) της 03.03.2011.
- ❖ ΕΔΔΑ Kurdon και Ivanov κατά Βουλγαρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 16137/04) της 31.05.2011.
- ❖ ΕΔΔΑ Žugić κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 3699/08) της 31.05.2011.
- ❖ ΕΔΔΑ Tomasovic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 53785/09) της 18.10.2011.
- ❖ ΕΔΔΑ Toth κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 49635/10) της 06.11.2012.
- ❖ ΕΔΔΑ Galovic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 54388/09) της 05.03.2013.
- ❖ ΕΔΔΑ Muslija κατά Βοσνίας - Ερζεγοβίνης (προσφυγή υπ' αριθ. 32042/11) της 14.01.2014.
- ❖ ΕΔΔΑ Grande Stevens and Others κατά Ιταλίας (προσφυγές υπ' αριθ. 18640/10, 18647/10) της 04.03.2014.
- ❖ ΕΔΔΑ Hakka κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 758/11) της 20.05.2014
- ❖ ΕΔΔΑ Glantz κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37394/11) της 20.05.2014.
- ❖ ΕΔΔΑ Margus κατά Κροατίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 27.05.2014 (προσφυγή υπ' αριθ. 4455/10).
- ❖ ΕΔΔΑ Shibendra Dev κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 7362/10) της 21.10.2014.
- ❖ ΕΔΔΑ Lucky Dev κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 7356/10) της 27.11.2014.
- ❖ ΕΔΔΑ Kiiveri κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 53753/12) της 10.02.2015.
- ❖ ΕΔΔΑ Boman κατά Φινλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 41604/11) της 17.02.2015.
- ❖ ΕΔΔΑ Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδας (προσφυγές υπ' αριθ. 3453/12, 42941/12, 9028/13) της 30.04.2015.

- ❖ ΕΔΔΑ Palmen κατά Σουηδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38292/15) της 22.03.2016.
- ❖ ΕΔΔΑ Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδας (προσφυγές υπ' αριθ. 666602/09 και 71879/12) της 09.06.2016.
- ❖ ΕΔΔΑ Α και Β κατά Νορβηγίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 15.11.2016 (προσφυγές υπ' αριθ. 24130/11 και 29758/11).
- ❖ ΕΔΔΑ Johannesson and Others κατά Ισλανδίας (προσφυγή υπ' αριθ. 22007/11) της 18.05.2017.
- ❖ ΕΔΔΑ Kadusic κατά Ελβετίας (προσφυγή υπ' αριθ. 43977/13) της 09.01.2018.
- ❖ ΕΔΔΑ Serazin κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 19120/15) της 09.10.2018.
- ❖ ΕΔΔΑ Nodet κατά Γαλλίας (προσφυγή υπ' αριθ. 47342/14) της 06.06.2019.
- ❖ ΕΔΔΑ Virgiliu Tanase κατά Ρουμανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 41720/13) της 25.06.2019.
- ❖ ΕΔΔΑ Mihalache κατά Ρουμανίας (τμήμα ευρείας σύνθεσης) της 08.07.2019 (προσφυγή υπ' αριθ. 54012/10).
- ❖ ΕΔΔΑ Smokovic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 57849/12) της 12.11.2019.
- ❖ ΕΔΔΑ Velkov κατά Βουλγαρίας (προσφυγή υπ' αριθ. 34503/10) της 21.07.2020.
- ❖ ΕΔΔΑ Ghoumid and Others κατά Γαλλίας (προσφυγές υπ' αριθ. 52273/16, 52285/16, 52290/16, 52294/16, 52302/16) της 25.09.2020.
- ❖ ΕΔΔΑ Prina κατά Ρουμανίας (προσφυγή υπ' αριθ. 37697/13) της 01.10.2020.
- ❖ ΕΔΔΑ Bajcic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 67334/13) της 08.10.2020.
- ❖ ΕΔΔΑ Sabalic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 50231/13) της 14.01.2021.
- ❖ ΕΔΔΑ Timofeyev και Postupkin κατά Ρωσίας (προσφυγές υπ' αριθ. 45431/14 και 22769/15) της 19.01.2021.
- ❖ ΕΔΔΑ Matijasic κατά Κροατίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38771/15) της 01.07.2021.
- ❖ ΕΔΔΑ W.A. κατά Ελβετίας (προσφυγή υπ' αριθ. 38958/16) της 02.11.2021.

- ❖ ΕΔΔΑ Γουλανδρής και Βαρδινογιάννη κατά Ελλάδα (προσφυγή υπ' αριθ. 1735/13) της 16.06.2022.

Νομολογία του ΔΕΕ

- ❖ Fransson της 26.2.2013 (C-617/10)
- ❖ Orsi της 5.4.2017 (C-217/15)
- ❖ Garlsson Real Estate κ.λπ. της 20.3.2018 (C-537/16)
- ❖ Di Puma της 20.3.2018 (C-596/16)
- ❖ Menci της 20.3.2018 (C-524/15)

Νομολογία του ΣτΕ

- ❖ ΣτΕ 3611/2003 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ Νόμος.
- ❖ ΟλΣτΕ 990/2004, ΤΝΠ Νόμος, ΕΔΚΑ 2004/585, ΔΦΟΡΝ 2004/1606,
- ❖ ΔΔΙΚΗ 2005/144, ΛΟΓΙΣΤΗΣ 2004/958.
- ❖ ΣτΕ 689/2009 (Τμήμα Β'), ΑΡΜ. 2009/1404, ΔΔΙΚΗ 2010/324.
- ❖ ΣτΕ 695/2009 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1734/2009 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 3182/2010 (Τμήμα Β'), ΛΟΓΙΣΤΗΣ 2011/440, ΝοΒ
- ❖ 2011/2363.
- ❖ ΣτΕ 1999/2011 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2067/2011 (Τμήμα Β'), ΝοΒ 2011/1952, ΕΔΔΔ 2011/1061, ΔΦΟΡΝ 2012/333.
- ❖ ΣτΕ 311/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 313/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 647/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1502/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1503/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 3457/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 4161/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 4162/2012 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 108/2015 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1091/2015 (Δ' Τμήμα),
- ❖ ΟλΣτΕ 1741/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ε7 2015/1284.
- ❖ ΣτΕ 1992/2016 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ε7 2017/424.

- ❖ ΣτΕ 1993/2016 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 167-169/2017 (Β' Τμήμα), Ε7 2017/569, ΔΦΟΡ 2017/636, ΛΟΓΙΣΤΗΣ 2018/169.
- ❖ ΣτΕ 479/2017 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 680/2017 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2202/2017 (Δ' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2987/2017 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 3073/2017 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 3473/2017 (Δ' Τμήμα), ΠοινΧρ 2018/217.
- ❖ ΣτΕ 39/2018 (Τμήμα Β'), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 134/2018 (Δ' Τμήμα).
- ❖ ΣτΕ 175/2018 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, Ε7 2018/424.
- ❖ ΣτΕ 1102-1104/2018 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1735/2018 (Β' Τμήμα).
- ❖ ΣτΕ 1887/2018 (Β' Τμήμα), ΑΡΜ 2018/1192.
- ❖ ΣτΕ 2346/2018 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1771/2019 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1972/2019 (Δ' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2691/2019 (Β' Τμήμα), ΝοΒ 2020/158.
- ❖ ΟΛΣτΕ 359/2020, ΑΡΜ 2020/1378, ΛΟΓΙΣΤΗΣ 2020/828.
- ❖ ΣτΕ 400/2020 (Β' Τμήμα), ΑΡΜ 2020/1391.
- ❖ ΣτΕ 801/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1694/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1695/2020 (Β' Τμήμα) ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1699/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1700/2020, (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1702/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1703/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1859/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1861/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2177/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2460/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2729/2020 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 9/2021 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

- ❖ ΣτΕ 340/2021 (Β' Τμήμα), ΔΔΙΚΗ 2022/130.
- ❖ ΣτΕ 634/2021 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 740/2021 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1216/2021 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 1698/2021 (Β' Τμήμα), ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ❖ ΣτΕ 2531/2021 (Δ' Τμήμα)
- ❖ ΣτΕ 1411- 3/2022 (Β' Τμήμα)

Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

Ελληνική

- ❖ Ανδρουλάκης Ν., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Θεωρία για το Έγκλημα, 2η Έκδοση, Π.Ν. Σάκκουλας, 2006
- ❖ Αλαβάνος Π., Η αρχή ne bis in idem στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων, ΘΠΔΔ 1/2020, σελ.14επ.
- ❖ Αναγνωστόπουλος Η., Το τέλος των δυαδικών κυρώσεων; ΠοινΧρον 2015, σελ.623επ.
- ❖ Αναγνωστόπουλος Η., Τα πολλαπλά τέλη για την λαθρεμπορία υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ (Με αφορμή τις ΣτΕ 3182/2010 και 2067/2011), Νομικό Βήμα, 2011, Τεύχος 10, Τόμος 59, σελ.144επ.
- ❖ Βογιατζής Π., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας από την ποινική στη διοικητική δίκη: ζητήματα ασυμβατότητας μεταξύ του ΕΔΔΑ και του Συμβουλίου της Επικρατείας, ΘΠΔΔ 6/2015, σελ.533επ.
- ❖ Βογιατζής Π., ερμηνεία αρ.6 παρ.2 ΕΣΔΑ, σε Σισιλιάνος Λ. – Α. (επιμ), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2η Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη 2017
- ❖ Βούλγαρης Δ., Idem”: Η ταυτότητα της δικονομικής πράξης σε ευρωπαϊκό επίπεδο ως όρος της αρχής “ne bis in idem, ΠοινΧρον 2020, σελ.220επ
- ❖ Βούλγαρης Δ., Παρατηρήσεις στις ΤριμΕφΠειρ 1505, 1574/ 2016, ΠοινΧρον 2017, σελ 438επ
- ❖ Βούλγαρης Δ., Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 108/2017 (Πρακτικό Επεξεργασίας), ΠοινΧρον 2017,σελ.743επ.

- ❖ Δετσαρίδης Χ., Η μη δέσμευση της διοίκησης από τις αθωωτικές αποφάσεις των ποινικών δικαστηρίων ως ένα σύμπτωμα ασυμβίβαστο με τη σύγχρονη έννοια του κράτους δικαίου, ΕφημΔΔ 2015. 720
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Πρόσφατες νομολογιακές εξελίξεις για την εφαρμογή του ne bis in idem στο πεδίο των φορολογικών παραβάσεων, Εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο της ΕΣΔΙ της 14.6.2018, δημοσιευμένη στον ιστότοπο <http://www.humanrightscaselaw.gr>
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Ne bis in idem και τεκμήριο αθωότητας στις υποθέσεις φορολογικών ή τελωνειακών παραβάσεων κατόπιν των αποφάσεων ΣτΕ Β' Τμ. 1992/2016, 1993/2016, 434/2017, 680/2017, 2017, Εισήγηση δημοσιευμένη στον ιστότοπο <http://www.humanrightscaselaw.gr>
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Η επιρροή της ποινικής δίκης στη διοικητική διαδικασία και δίκη για φορολογικές παραβάσεις υπό το φως των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ και του ΕΔΔΑ, 2016, Εισήγηση στο Σεμινάριο του Ιδρύματος Μ. Στασινόπουλου δημοσιευμένη στον ιστότοπο <http://www.humanrightscaselaw.gr>,
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Ne bis in idem, τεκμήριο αθωότητας και η αρχή ne bis in idem, τεκμήριο αθωότητας και η αρχή ne bis in idem της απόφασης Καπετάνιος του ΕΔΔΑ, 2015, άρθρο δημοσιευμένο στον ιστότοπο <http://www.humanrightscaselaw.gr>
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Η σύντομη (;) ζωή της απόφασης Καπετάνιος, Σημείωμα στην απόφαση ΟλΣτΕ 1741/2015, 2015, δημοσιευμένο στον ιστότοπο <http://www.humanrightscaselaw.gr>
- ❖ Δημητρακόπουλος Ι., Διοικητικές κυρώσεις και θεμελιώδη Δικαιώματα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014
- ❖ Θεοχάρη Α., Μπουλταδάκη Δ., Η αρχή ne bis in idem στο πεδίο των διοικητικών κυρώσεων, ΘΠΔΔ 12/2016, σελ.1135επ
- ❖ Κανελλοπούλου – Μαλούχου Ν. σε Σαχπεκίδου Ε, Ταγαράς Χ. (Επιμ), Κατ' άρθρο Ερμηνεία του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020
- ❖ Καϊάφα Γκμπάντι Μ., Νομολογία του ΔΕΕ σε ποινικές υποθέσεις: το σύγχρονο ενωσιακό τοπίο και οι προκλήσεις του μέσα από το παράδειγμα επιλεγμένης νομολογίας για το ευρωπαϊκό ένταλμα

σύλληψης και την αρχή ne bis in idem, σε Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τάσεις και Προκλήσεις, Πρακτικά 8ου Συνεδρίου Ε.Ε.Π., Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

- ❖ Καϊάφα Γκμπάντι Μ., Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ σε ποινικές υποθέσεις: Η προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ενωσιακό δίκαιο και η σημασία της για τον Έλληνα εφαρμοστή του δικαίου, ΠοινΧρον 2017, σελ.561επ.
- ❖ Καστανάς Ι., Γενικό Δικονομικό Δίκαιο και μέθοδος ερμηνείας δικονομικών κανόνων με αφορμή τις Β' ΣτΕ 1992-3/2016, ΘΠΔΔ, 2/2017, σελ.180επ.
- ❖ Κατσίγιαννη Σ., Το τεκμήριο αθωότητας στο διοικητικό δίκαιο, διδακτορική διατριβή, 2022, σε: <https://www.didaktorika.gr/>
- ❖ Κουλουμπίνη Ευ. – Ε., «Το τεκμήριο αθωότητας στο δίπολο “ποινική – δημοσιονομική δίκη”», εισήγηση στο Επιμορφωτικό Σεμινάριο Δικαστικών Λειτουργών με θέμα «Σχέση πολιτικής, ποινικής, διοικητικής δίκης», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.esdi.gr>,
- ❖ Κωνσταντινίδης Α., Δυαδικές κυρώσεις και “ne bis in idem”, ΠοινΧρον 2019, σελ.493επ.
- ❖ Λαϊνιώτη Α., Η αρχή ne bis in idem και η ελληνική πραγματικότητα, ΘΠΔΔ 12/2016, σελ.1129επ.
- ❖ Μαθιουδάκης Ι., Αμετάκλητη «ποινική» και εν συνεχεία «διοικητική» κύρωση; - Η επίδραση της αρχής ne bis in idem στην διάταξη του αρ.5 παρ.2 ΚΔΔ σε περίπτωση προηγηθείσας αμετάκλητης ποινικής καταδίκης, Αρμενόπουλος, 7/2020, σελ.1236επ
- ❖ Μαργαρίτης Λ., Παρασκευόπουλος Ν., Ποινολογία, Άρθρα 50 – 153 ΠΚ, ζ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005
- ❖ Μοροζίνης Ι. σε Παύλου Σ, Σάμιος Θ. (Επιμ), Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Λαθρεμπορία ΙΙ, Ν.2960/2001 (αρ.155 – αρ.156), Α/Α 6, Π.Ν. Σάκκουλας, Χρόνος Ενημέρωσης 1/2020.
- ❖ Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 2^η έκδοση, ΠΝ Σάκκουλας, 2020
- ❖ Νταλαχάνης Ι., ερμηνεία του αρ.6 παρ.2 σε Σαρμάς Ι., Κοντιάδης Ξ., Ανθόπουλος Χ. (επιμ.), ΕΣΔΑ, Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2021

- ❖ Οικονόμου Α., Παρατηρήσεις στην ΑΠ 357/2019, ΠοινΧρον 2020, Τεύχος 4, σελ.277επ
- ❖ Παπακυριάκου Θ., Το ελληνικό φορολογικό ποινικό δίκαιο υπό το φως των νέων κωδίκων και της νέας νομοθεσίας για την ποινική προστασία των ενωσιακών οικονομικών συμφερόντων και την ρύθμιση του διακλαδικού ne bis in idem (Μέρος 2^ο), ΠοινΧρον, 2021, Τεύχος 7, σελ.494επ.
- ❖ Παπακυριάκου Θ., σε Παύλου Σ, Σάμιος Θ. (Επιμ), Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Φορολογικά Αδικήματα Ι, Α/Α 5, ΠΝ Σάκκουλας, Χρόνος Ενημέρωσης 11/2016.
- ❖ Παπακυριάκου Θ., Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2005
- ❖ Παυλίδου Ε., Ne bis in idem, Προς μια απόλυτα ευρωπαϊκή ερμηνεία ενός απόλυτου δικαιώματος (με αφορμή την απόφαση του ΕΔΔΑ της 30.4.2015, Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδα), 2015 σε <http://www.humanrightscaselaw.gr>
- ❖ Παυλίδου Ε. , Το κουτί της Πανδώρας, ne bis in idem, εκκρεμοδικία και ανεξαρτησία μεταξύ διοικητικής και ποινικής διαδικασίας, ΕφΔΔ 2014
- ❖ Πρεβεδούρου Ε., Ένας νομικός Λάζαρος...η αξιακή ομοιογένεια και ο συνταγματικός πλουραλισμός ως μέσον άρσης των συγκρούσεων μεταξύ εννόμων τάξεων (παρουσίαση της απόφασης ΣτΕ Ολ. 359/2020), Μελέτη δημοσιευμένη στον ιστότοπο Ευγενία Β. Πρεβεδούρου, 2020, <https://www.prevedourou.gr/%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82>
- ❖ Πρεβεδούρου Ε., Σωρευτική επιβολή διοικητικών κυρώσεων – μη εφαρμογή της αρχής ne bis in idem – αρχή της αναλογικότητας – διάλογος ΣτΕ-ΔΕΕ και ΕΔΔΑ με αφορμή την ΣτΕ 3473/2017, δημοσιευμένο στον ιστότοπο <https://www.prevedourou.gr/>
- ❖ Πυργάκης Δ., Διοικητικός και ποινικός κολασμός φορολογικών και τελωνειακών παραβάσεων και αρχή ne bis in idem: νομολογιακές και νομοθετικές εξελίξεις, Εφαρμογές ΔΔ, ΙΙΙ/2020, σελ.408επ.
- ❖ Τσόλκα Ο., ερμηνεία του αρ.50 ΧΘΔ σε Σαχπεκίδου Ε./Ταγαράς Ε. (Επιμ). Κατ' άρθρο Ερμηνεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Α Έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020.

- ❖ Τσόλκα Ο., Το εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων υπό το πρίσμα των άρθρων 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και 50 του ΧΘΔΕΕ – Οι πρόσφατες εξελίξεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ, του ΔΕΕ και των εθνικών ανώτατων δικαστηρίων, ΠοινΧρον 2019, σελ.575επ.
- ❖ Τσόλκα Ο., «Ne bis in idem» και εσωτερικό δυαδικό σύστημα κυρώσεων για την «αυτή παράβαση. Μία σύνθετη προβληματική εν μέσω διασταυρώσεων της Ε.Σ.Δ.Α. με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., ΠοινΧρον 2015, σελ.625επ.
- ❖ Τσιλιώτης Χ., Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 2067/2011, ΘΠΔΔ, 12/2012, σελ.1158επ.
- ❖ Σεβαστίδης Χ., Προϋποθέσεις δίωξης, ποινική διαδικασία και παραγραφή επί φορολογικών αδικημάτων – Σχέση ποινικής και διοικητικής δίκης (σκέψεις με αφορμή τις πρόσφατες αλλαγές του Ν.4745/2020), Ελληνική Δικαιοσύνη, 2020, σελ.1617επ.
- ❖ Σημαντήρας Ν., Διοικητικές Κυρώσεις, Δικαιοκρατικές Εγγυήσεις και όρια επιβολής, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021
- ❖ Σημαντήρας Ν., Ισχύς στάθμιση και όρια της αρχής ne bis in idem στο πλαίσιο του ελληνικού συστήματος δυαδικών κυρώσεων μετά την ΟλΣτΕ 359/2020, ΘΠΔΔ 6/2020, σελ.495επ.
- ❖ Σπινέλλης Δ., Υπερ – εθνική ισχύς της αρχής ne bis in idem. Προστασία του ατόμου από πολλαπλές διώξεις σε διάφορες χώρες, ΠοινΧρον, 2004, σελ.673επ
- ❖ Φαρμακίδης Μάρκου Κ., Παρατηρήσεις στην ΟλΣτΕ 1741/2015, ΘΠΔΔ, 6/2015, σελ.569επ
- ❖ Χειρδάρης Β., Παρατηρήσεις στην απόφαση Tarason κατά Ουκρανίας, ΝοΒ 2016, σελ.1732επ.
- ❖ Χειρδάρης Β., Το τεκμήριο αθωότητας και η εφαρμογή του στις αστικές υποθέσεις, Σχόλιο επί της απόφασης Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ΝοΒ 2016, σελ. 1531επ.

Ξενόγλωσση

- ❖ European Court of Human Rights, Guide on Article 4 of Protocol No.7 to the European Convention on Human Rights, Updated on 30 April 2021,

https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_4_Protocol_7_ENG.pdf

- ❖ Mirandola S, Lasagni G., The European ne bis in idem at the Crossroads of Administrative and Criminal Law, *Eucrim* 2/2019, σελ.126επ
- ❖ Turmo A., Ne bis in idem in European Law: A Difficult Exercise in Constitutional Pluralism, *European Papers*, Vol. 5, 2020, No 3, σελ. 1341επ

Άλλες πηγές άντλησης υλικού

- ❖ Ιστοσελίδα ΝΟΜΟΣ, βάση νομικών πληροφοριών:
- ❖ <https://lawdb.intrasoftnet.com>
- ❖ Ιστοσελίδα SAKKOULAS-ONLINE, βάση νομικών πληροφοριών:
- ❖ <https://www.sakkoulas-online.gr>
- ❖ Ιστοσελίδα HUDOC European Court of human Rights
- ❖ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>
- ❖ www.humanrightscaselaw.gr
- ❖ <https://www.constitutionalism.gr>
- ❖ <https://efotopoulou.gr/i-krisi-tis-ip-ar-86412017-apofasis-tou-polprthess-peri-tis-dinatotitas-parochis-adias-technitis-anaparagogis-meso-parenthetis-kioforou-se-mono-andra/>
- ❖ Εισήγηση Επίκουρης Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ, **Αθηνάς Σαχουλίδου**, Ημερίδα Νομικής Βιβλιοθήκης